

Puhujan perspektiivi narratiivissa – tutkimus lyhytelokuvan kielentämisestä

Hennariikka Intosalmi
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Suomen kieli
Pro gradu -tutkielma
Lokakuu 2012

Tampereen yliopisto
Suomen kieli
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

INTOSALMI, HENNARIKKA: Puhujan perspektiivi narratiivissa – tutkimus lyhytelokuvan kielentämisestä

Pro gradu -tutkielma, 84 sivua + 2 liitesivua
Lokakuu 2012

Tässä tutkielmassa tarkastellaan äidinkielisten suomenpuhujien kertomia narratiiveja, niiden rakentumista sekä puhujan käyttämää perspektiiviä. Perspektiivin osalta vertaan aineistoa kolmeen indoeurooppalaiseen kieleen, joita on tutkittu saman materiaalin ja menetelmien avulla. Siten tutkielma on osittain kontrastiivinen.

Tutkimuksen kohteena ovat kymmenminuuttisen animaatioelokuvan tapahtumien pohjalta kerrotut narratiivit. Koehenkilöinä on kymmenen Pirkanmaalla asuvaa opiskelijaa, ja tekstit ovat vapaasti tuotettua puhuttua kieltä. Teoreettisena taustana ja vertailukohtana toimii saman lyhytelokuvan pohjalta tehtyjen tutkimusten kokonaisuus, jossa keskeisiä tutkijoita ovat mm. Christiane von Stutterheim, Mary Carroll ja Wolfgang Klein. Työ kuuluu syntaksin alaan, mutta sijoittuu taustaprojektin kautta myös laajempaan psykolingvistiseen kehykseen.

Aikaisemmissa tutkimuksissa muotoillun hypoteesin mukaan kielen kieliopilliset kategoriat vaikuttavat siihen, millaisen perspektiivin kielen äidinkielliset puhujat omaksuvat kertoessaan narratiivin tapahtumista. Jos kielessä on verbiin kieliopillistunut keskeneräistä tekemistä merkitsevä kategoria (esim. englannin *is running*), sen puhujat valitsevat todennäköisemmin havaitsijaperustaisen perspektiivin, jossa tapahtumat kuvataan hetkittäisinä välähdyksinä, kuin ulkopuolelta katseltuina. Jos vastaavaa verbiin kieliopillistunutta muotoa ei kielessä ole, sen puhujat valitsevat useammin osallistujaperustaisen perspektiivin, jossa tapahtumat kuvataan peräkkäin esiintyvinä, eheinä kokonaisuuksina.

Työni analyysiosiossa on kaksi osaa. Ensimmäisessä osassa tarkastelen suomen kielen aineistoa, tarkemmin ottaen narratiivien makrorakennetta, temporaalisten adverbien käyttöä sekä tapahtumien rajaamisen keinoja. Toisessa osassa vertaan suomen aineistoa englannin, saksan ja ranskan aineistoihin. Kontrastiivisen tarkastelun osa-alueet ovat elottomien voimien kielentäminen, liike suhteessa paikkaan, temporaalisten adverbien käyttö sekä tapahtumien rajaaminen.

Työni tulokset tukevat aikaisemmissa tutkimuksissa muodostettua hypoteesia osittain. Suomenpuhujilla on vahva taipumus käyttää osallistujaperustaista perspektiiviä: puhujat luovat kertomusten juonilinjaan selkeän tapahtumien ketjun, jossa tapahtumat esitetään tyypillisesti rajattuihin ja niiden peräkkäisyyttä korostetaan temporaalisilla anaforisilla adverbeilla kuten *sitten*. Myös odotuksenvastaisia piirteitä esiintyi. Suomenpuhujat käyttävät runsaasti inkoatiivisia verbimuotoja, jotka on aikaisemmissa tutkimuksissa liitetty lähinnä havaitsijaperustaiseen perspektiiviin. Myös suomen aistihavaintoverbit käyttäytyvät epätyypillisesti aikaisemmin tutkittuihin kieliin verrattuna. Aikaisemmassa tutkimuksessa muodostetun hypoteesin kannalta tämän työn havainnot osoittavat, että kattavien hypoteesien luomiseksi on tarkasteltava kielitypologisesti erilaisia kieliä, ei ainoastaan indoeurooppalaisia.

Asiasanat: narratiivi, perspektiivi, kontrastiivinen, aspekti, rajattuus

Sisältö

1	Johdanto	1
1.1	Tutkimuksen taustaa	1
1.2	Tutkimustehtävä	3
1.3	Aineisto ja menetelmät	4
1.3.1	Materiaali ja informantit	4
1.3.2	Koetilanne ja ohjeistus	5
1.3.3	Aineiston esitystapa	6
1.4	Tutkimuksen eteneminen	7
2	Narratiivin tuottaminen ja kielelliset valinnat	8
2.1	Narratiivi	8
2.1.1	Narratiivit Labovilla ja Waletzkylla	8
2.1.2	Narratiivit keskustelunanalyysissä	11
2.1.3	Teorioiden soveltaminen suomen aineistoon	13
2.2	Olennaiset kieliopilliset kategoriat	14
2.3	Puheen tuottaminen ja perspektiivi	17
2.3.1	Konseptualisoinnin prosessit	17
2.3.2	Perspektiivi	19
2.3.3	Perspektiivin merkitys	22
2.4	Esimerkkejä projektissa tutkituista kielistä	24
2.4.1	Englanti	24
2.4.2	Saksa	25
2.4.3	Ranska	26
2.4.4	Espanja	27
2.4.5	Ruotsi	28
3	Suomen kielen aineisto	29
3.1	Yleistä	29
3.1.1	Huomioita aikamuodoista	29
3.1.2	Narratiivin jakaminen lauseiksi	31
3.2	Narratiivien osat	33
3.2.1	Juonilinja	34
3.2.2	Orientointi	34
3.2.3	Evalointi	41
3.2.4	Yhteenvedo	46

3.3	Temporaaliset adverbit	47
3.3.1	Anaforinen viittaaminen: <i>sit(te(n))</i>	47
3.3.2	Deiktinen viittaaminen: <i>nyt</i>	50
3.3.3	Yhteenvetoa	51
3.4	Tapahtumien rajaaminen	52
3.4.1	Verbin merkitys	52
3.4.2	Totaaliobjekti	53
3.4.3	Spatiaaliset määritteet	54
3.4.4	Temporaalinen rajaaminen	56
4	Kieltenvälinen vertailu	57
4.1	Elottomien voimien kielentäminen	57
4.2	Liike suhteessa paikkaan	61
4.3	Temporaalisten adverbien käyttö	67
4.4	Tapahtumien rajaaminen	68
4.5	Yhteenveto	79
5	Lopuksi	80
	Lähteet	82
	Liitteet	85

Taulukot

1	Ilmauksen <i>sitten</i> tehtävät	49
2	Ilmauksen <i>nyt</i> tehtävät	51
3	Temporaaliset adverbit aineistossa	52
4	Eloton voima: Maininta kohti päähenkilöä putoavasta kivistä	58
5	Eloton voima: Maininta paperille tippuvasta vedestä	59
6	Eloton voima: Maininta päähenkilön kaatavasta paperista	59
7	Liikkeen suhde paikkaan: englanti (12 puhujaa), saksa (12) ja suomi (10), kaikki maailmat	62
8	Liikkeen suhde paikkaan, <i>läpi</i> -ilmaukselliset laskettu transitiksi: englanti (12 puhujaa), saksa (12) ja suomi (10), kaikki maailmat	67
9	Temporaalisten adverbien käyttö: englanti (12 puhujaa), saksa (12) ja suomi (10); englanti ja saksa 5 maailmaa, suomi 3 maailmaa	67
10	Tapahtumien rajaaminen: englanti (12 puhujaa), saksa (12) ja suomi (10), 3 maailmaa	71
11	Tapahtumien rajaaminen, suomen aistihavaintoverbit otettu huomioon: englanti (12 puhujaa), saksa (12) ja suomi (10), 3 maailmaa	76
12	Tapahtumien rajaaminen: englanti (12 puhujaa), ranska (12) ja suomi (10), 3 maailmaa, ei tiloja yms.	77

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen taustaa

Narratiivin kertominen on haastava kielellinen tehtävä, jonka puhuja voi suorittaa lukemattomilla eri tavoilla. Juonellisen, yhtenäisen tarinan rakentaminen vaatii monenlaisten osallistujien, olosuhteiden ja tapahtumien suhteuttamista toisiinsa. Ajatusten kielentäminen ei ole ikinä yksioikoista, ja kielen ja ajattelun suhde onkin puhuttanut kielitieteilijöitä ja filosofejakin jo kauan. Kannat vaihtelevat vahvasta relativismista (kieli määrää ja kahlehtii ajattelua) ajattelun universaalisuuteen (kieli on väline, joka ei vaikuta ajatteluun). Historiallisesti keskusteluun on usein liittynyt arvottavia asetelmia, mutta nykyisin kaikkien kielten ilmaisumahdollisuuksien katsotaan olevan yhtä hyvät, kielissä vain käytetään erilaisia rakenteita eli kieliopillisia keinoja. Tässä mielessä kielet – ja niiden puhujat – ovat siis tasa-arvoisia, ja 1800-luvun ajatukset niin sanotuista primitiivikielistä on hylätty. Lienee kuitenkin mahdotonta kiistää intuitiivista tuntumaa siitä, että jokin kieli tai jonkin kielen tietty osa-alue tuntuu toisinaan sopivan toista kieltä tai kielen osa-aluetta paremmin joidenkin asioiden ilmaisemiseen.

Leksikon eli sanaston suhteen ilmiö on selvä: kielessä on sellaista sanastoa, joka on – tai on kansan aikaisemmissa vaiheissa ollut – kielenpuhujille olennaista ja arkielämässä taajakäyttöistä tai jota yhteisössä on tietoisesti vaalittu. Kieli sopii juuri yhteisönsä tarpeisiin. Kielen rakenteiden suhteen asia ei ole näin yksioikoinen. Kieliopilliset kategoriat, esimerkiksi predikaattiverbin progressiivimuoto *be doing* tai perifrastinen *olla tekemässä*, eivät viittaa kielenulkoisen todellisuuden entiteetteihin kuten leksikon yksiköt eikä niiden olemassaoloa tai puuttumista jostakin kielestä voi siksi perustella yksittäisten sanojen tavoin. Tässä tutkielmassa pohditaan sitä, mikä merkitys tällaisilla kieltenvälisillä rakenne-eroilla on puhujan kertoessa omin sanoin katsomansa lyhytelokuvan tarinan. Onko puhujan äidinkieli vain narratiivin kertomisen väline vai vaikuttaako se myös siihen, mitä tietoa puhuja valitsee välitettäväksi ja miten hän narratiivin rakentaa?

Pro gradu -tutkielmani taustalla on alkuaan Heidelbergin yliopistossa (Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg) psykolingvistiikan alalla tehty tutkimus, jossa tärkeitä tutkijoita ovat etenkin Christiane von Stutterheim ja Mary Carroll. 2000-luvulla tutkimus on laajentunut ja sitä tehdään useissa kansainvälisissä projekteissa ympäri Eurooppaa¹. Tämän aihepiirin tutkimukset muodostavat työni teoreettisen ja metodologisen taustan, jota vasten peilaan työtäni ja tuloksiani. Tekstissä käyttämäni sana projekti viittaa näiden tutkimusten kokonaisuuteen, josta toki osoitan yksittäisiä tutkimuksia.

Projektissa on tutkittu äidinkielen kieliopillisten kategorioiden vaikutusta kielentämiseen. Kie-

¹Tutkimuksesta on lisätietoa internetissä osoitteessa

<http://www.idf.uni-heidelberg.de> sekä useita artikkeleja osoitteessa

http://www.idf.uni-heidelberg.de/mitarbeiter/schmiedtova/downloads/HD_texts/.

len vaikutuksessa ajatteluun ja kielentämisen mentaalisiin prosesseihin on omaksuttu eräänlainen keskitien näkemys: puhujan äidinkieli ei suoranaisesti määrää käytettäviä ilmaisutapoja, vaan kaikilla kielillä on periaatteessa mahdollista ilmaista kaikkea. Projektissa omaksutun käsityksen mukaan kieli kuitenkin ohjaa puhujiaan, sillä tietyt ilmaisutavat ovat puhujille kaikkein luonnollisimpia, tietty tapa käsitellä informaatiota tehokkain ja nopein.

Tähänastisten tulosten mukaan kielen kieliopilliset kategoriat (etenkin aspektuaaliset kategoriat kuten imperfektiivisyyttä ja perfektiivisyyttä ilmaisevat verbimuodot) vaikuttavat siihen, mikälaista PERSPEKTIIVIÄ puhuja todennäköisimmin käyttää suorittaessaan monimutkaista kielellistä tehtävää. Projektissa tutkittavaksi tehtäväksi on valittu narratiivin kertominen lyhytelokuvan pohjalta. Eri kielten puhujat valitsevat kuvattavaksi osittain eri tapahtumia ja kuvaavat samoja tapahtumia eri näkökulmasta. On muun muassa havaittu, että englannin ja arabian puhujat, joiden kielissä imperfektiivisyys koodataan verbiin, pilkkovat tapahtumat pienempiin osiin kuin saksan, ruotsin ja norjan puhujat, joiden kielissä vastaava kieliopillinen erottelu ei ole pakollinen. Samoin ensinmainittujen kielten puhujat ankkuroivat narratiivin deiktisesti tapahtuman havait-sijan nykyhetkeen (*deictic now*), kiinnittävät kuvauksessaan huomiota tapahtumien sisäiseen rakenteeseen ja ilmaisevat dynaamisesta tapahtumasta usein keskeneräisyyteen, käynnissä olemiseen ja jatkuvuuteen liittyviä asioita – tarjoavat kuulijalle ikään kuin välähdyksiä kertomuksesta. Jälkimmäisten kielten puhujat taas rakentavat narratiivin kertomuksen sisäisten viittausten avulla toisiaan seuraavien, rajattuina esitettyjen tapahtumien varaan (*anaphoric shift*), jolloin tapahtumat seuraavat toisiaan kuin helminauhassa. Tämän tapaisten erojen katsotaan liittyvän ja pitkälti myös selittyvän kunkin kielen kieliopillisilla kategorioilla. (Ks. esim. Carroll ja v. Stutterheim 2003, v. Stutterheim, Carroll ja Klein 2003, Carroll, v. Stutterheim ja Nüse 2004, v. Stutterheim ja Lambert *tulossa*.) Kieliopillisten kategorioiden tärkeyttä kielentämisessä ovat perustelleet myös Slobin (1996), Lucy (1996), Levinson (1996) ja Berman ja Slobin (1994).

Projektissa on tutkittu lähinnä indoeurooppalaisia kieliä, joista monessa aspektuaaliset erot ovat kieliopillistuneet juuri verbiin. Suomen verbeissä tällaista pitkälle kieliopillistunutta eroa ei ole, mutta esimerkiksi objektin sijanvaihtelun voidaan katsoa toimivan myös aspektuaalisissa tehtävissä. Siksi on kiinnostavaa tarkastella niitä morfologisia ja syntaktisia keinoja, joita juuri suomen kielen puhujat hyödyntävät rakentaessaan narratiivia. Työ kuuluu syntaksin alaan, mutta sijoittuu taustaprojektin kautta myös laajempaan psykolingvistiseen kehykseen. Tarkastelun kohteena on paitsi lause, usein myös lausetta suuremmat yksiköt. Työ on osittain kontrastiivinen, sillä vertailen suomen aineistoni tuotoksia ja tuloksia muihin projektissa tutkittuihin kieliin. Tutkimusongelma on merkityslähtöinen ja laaja (puhujan perspektiivi), mutta keskityn tarkastelemaan muutamaa olennaista kielellistä keinoa: temporaalisten adverbien käyttöä, objektin sijanvaihtelua sekä erilaisia tapahtumien rajaamisen tapoja.

Pyrin siis sijoittamaan työni aiemmin mainitun tutkimuksen kehykseen. Aineiston keräämiseen

käytettävä materiaali, koeasetelma ja menetelmät ovat yhteneväiset aiemman tutkimuksen kanssa, samoin työn teoriatausta puheen tuottamisen, perspektivoinnin ja aikaan viittaamisen osalta (luvut 2.2 ja 2.3). Sen sijaan narratiivien rakennetta ei näissä projekteissa ole tietääkseni tutkittu. Koin sen kuitenkin hyödylliseksi oman työni kannalta. Teorialuku 2.1 pohjaa kandidaatintutkielmaani (Kairanneva 2008), ja olen siis koostanut sen muista projektin tutkimuksista riippumatta.

1.2 Tutkimustehtävä

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen sitä, mistä osista suomen äidinkielisten puhujien yhtenäiset narratiivit koostuvat ja minkälaisen perspektiivin he omaksuvat kertoessaan tapahtumista. Lähestymistapa on kokeellinen, ja aineisto on koetilanteessa tuotettua puhuttua kieltä: informantit kertovat katsomansa lyhytelokuvan tarinan. Tutkielman päätavoitteena on selvittää, miten suomi tämän aineiston pohjalta suhteutuu projektissa luotuun kielten luokitteluun.

Työn tarkempia tutkimuskysymyksiä ovat seuraavat:

- Mitä osia lyhytelokuvasta kerrotussa narratiivissa on? Miten Labovin (1972) perinteinen narratiivin jäsenitys sopii aineistoon? Näkyykö vuorovaikutus monologissa?
- Suosivatko aineiston suomenpuhujat tiettyä perspektiiviä tapahtumien kuvaamisessa? Miten suomen aineistossa ilmaistaan progressiivisuutta, tapahtuman päätepistettä tai tilanteen rajattuutta, joita projektissa aikaisemmin tutkittujen kielten puhujat ovat hyödyntäneet narratiivin rakentamisessa?
- Miten suomi tämän aineiston pohjalta suhteutuu projektin luokitteluun? Tukeeko kaikkien tutkittavien piirteiden tarkastelu luokittelua?

Pro gradu -työni aihe on kahdella tavalla haastava. Siinä yhdistyvät toisaalta kontrastiivisen tutkimuksen, toisaalta merkityslähtöisen tutkimuksen haasteet. Vertailukelpoisuuden saavuttamiseksi aineisto ja menetelmät on vakioitava. Lisäksi on löydettävä yhteiset käsitteet ja luokittelut sekä verrattava hyvin erilaisia kieliä toisiinsa. Aina vertailukelpoinen analyysi ei tunnu sopivan parhaalla mahdollisella tavalla äidinkielisten puhujan intuitioon. Tällaiset kohdat osoitan analyysissäni selvästi.

Laajan, kokeellisen ja kansainvälisen projektin osatulokset soveltuvat paremmin raportoitaviksi artikkeleissa kuin laajoina monografiaina. Samalla aineistomateriaalilla tehtyjä tutkimuksia onkin esitelty eri aikoina, monissa artikkeleissa ja kokoomajulkaisuissa. Tulokset on usein esitetty hyvin tiiviisti ja pelkistetyksi prototyyppisten tapausten kautta, jotta eri kielten tulokset saadaan esitettyä havainnollisesti. Esimerkiksi taulukoissa on tavallisesti esitetty vain prosenttiluvut, eivätkä absoluuttiset lukumäärät käy artikkeleista välttämättä lainkaan ilmi. Myös luokitteluperusteet jäävät usein epämääräisiksi, mikä vaikeuttaa etenkin rajatapausten käsittelyä. Omasta aineistosta-

ni esitän prosenttiosuuksien lisäksi aina myös tapausten absoluuttiset määrät. Olen myös katsonut välttämättömäksi pohtia luokittelua ja rajanvetoa ajoittain melko laajastikin.

1.3 Aineisto ja menetelmät

1.3.1 Materiaali ja informantit

Materiaalina on noin 10 minuutin pituinen animaatioelokuva *Quest*, jossa seurataan päähenkilön vaellusta veden jäljillä. Lyhytelokuva jakautuu viiteen eri jaksoon, ”maailmaan”, joista neljän ensimmäisen rajoilla on selvät tauot ja kahden viimeisen välillä selvä rajakohta muttei yhtä pitkää taukoa. Elokuvassa kuuluu joitakin luonnonvoimien ja koneiden ääniä sekä tunnelmaa luovia puhallinäitä, mutta ei puhetta. Yhdessä nauhoituksessa kaiuttimien äänen säätäminen unohtui, joten yksi informanteista ei todennäköisesti kuullut ääniä lainkaan. En kuitenkaan jättänyt hänen tuotoksiaan aineiston ulkopuolelle, sillä katson äänten osuuden elokuvassa olevan hyvin pieni.

Videoaineiston käyttäminen stimuluksena on perusteltua, koska näin voidaan tarkastella sekä spatiaalisten että temporaalisten suhteiden kielentämistä. Lisäksi päätepiiteeseen suuntautuvia tai tulokseen johtavia prosesseja, kuten toimintaa ylipäättäänkin, on helpompaa ja luonnollisempaa kuvata videolla kuin esimerkiksi kaksiulotteisessa kuvassa tai kuvasarjassa, joita on myös usein käytetty (esim. Berman ja Slobin 1994, Kalliokoski 1989). Koeasetelman vuoksi tuloksia ei voi yleistää spontaaniin luonnolliseen kieleen tai muihin kielenkäyttötilanteisiin. Aineiston kerääminen koetilanteessa kuitenkin mahdollistaa tämän kielimuodon vertailun eri puhujien ja kielten välillä, koska lyhytelokuvan katsottuaan informanteilla on suhteellisen yhtenäinen mielikuva, johon heidän kertomuksensa perustuu.

Tutkimusta varten nauhoitin kymmentä informanttia. He ovat yksikielisiä suomenpuhujia, kahdeksan naista ja kaksi miestä, syntymävuosiltaan 1976–1987. Informanteista kahdeksan opiskelee Tampereen yliopistossa ja kaksi Pirkanmaan ammattikorkeakoulussa.

Tarkastelen aineistoja sekä kvalitatiivisesti että kvantitatiivisesti. Koska tutkittavat ilmiöt ovat usein jatkumonluonteisia, en odota tulosten olevan joka kohdassa yhtä selkeitä. Useimpien tutkittavien piirteiden suhteen aineisto on kuitenkin luokiteltavissa. Kvantitatiivista analyysia edustavat temporaalisten adverbien tarkastelu (luku 3.3) sekä suomen aineiston vertailu muihin kieliin (luku 4). Narratiivien osien (luku 3.2) ja tapahtumien rajaamisen keinojen tarkastelu (luku 3.4) on pääasiassa kvalitatiivista. Kvantitatiivisten piirteiden yhteydessä tarkastelen usein vain kertomuksia kolmesta ensimmäisestä aineiston osasta, kuten on tehty myös taustatutkimuksessa.

Suppeudesta huolimatta aineisto mahdollistaa alustavan vertailun projektin muihin kieliin. Projektin tutkimuksissa yhtä kieltä on tyypillisesti edustanut 15–30 puhujaa. Informanttien lukumäärää tärkeämpää vertailun kannalta on mielestäni se, että käytettävä materiaali, koeasetelma ja menetelmät ovat samat.

1.3.2 Koetilanne ja ohjeistus

Nauhoitin osan aineistosta kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikön suomen kielen oppiaineen tietokonehuoneessa, osan Tampereen yliopiston humanistis-kasvatustieteellisen osastokirjasto Humanikan ryhmätyöhuoneessa. Tein nauhoitukset Marantz PMD660 -digitaalitallentimella ja Audio-Technica AT825 -stereomikrofonilla ja esitin Questin informantille ohjelmalla Windows Media Player. Istuin nauhoituksen ajan samassa huoneessa informantin kanssa, koska pysäytin lyhytelokuvan eri osien välissä käsin, mutta en kommunikoinut informantin kanssa. Kukaan informanteista ei normaalin kertomisen aikana suunnannut puhettaan minulle tai ottanut katsekontaktia. Yksi informanteista keskeytti kertomisen hetkeksi muistikatkon vuoksi ja puhutteli suoraan minua, mutta katkos meni nopeasti ohi ja hän jatkoi kertomista normaalisti. Minulle suunnatun puheen jätin aineiston ulkopuolelle.

Informanttien saama ohjeistus (liite 1) noudattaa vertailtavuuden saavuttamiseksi aikaisempia samalla aineistolla tehtyjä kokeita. Kerroin ohjeet ensin suullisesti, minkä jälkeen informantti luki vielä kirjalliset ohjeet. Kerroin informanteille tutkimuksen vertailevan eri kieliä sen suhteen, miten lyhytelokuvan katsoja kertoo elokuvan tarinan uudelleen. Lisäksi sanoin, että heidän kuvauksensa esitetään myöhemmin sellaisille henkilöille, jotka eivät tunne lyhytelokuvaa ennestään. Tämän oli tarkoitus antaa informanteille selkeä motivaatio tehtävän suorittamiseen. Toisaalta ohjeen voi myös olettaa auttavan heitä keskittymään esimerkiksi ympäristön kuvailun sijaan elokuvan tarinaan ja niihin tapahtumiin, jotka vievät juonta olennaisesti eteenpäin. Mahdollisimman yhtenäisen pohjan luominen on erityisen tärkeää kieltenvälisen vertailtavuuden kannalta.

En antanut kuvailun pituudesta ohjeita (esimerkiksi *kerro muutamalla lauseella*), koska tämä olisi rajannut informanttien valintoja. En myöskään tarkentanut kuvausta, vaikka moni informanteista olisi ohjeistuksen saadessaan halunnut tarkempia tietoja juuri halutun kuvauksen pituudesta ja tarkkuudesta. Muutoin tuotokset eivät olisi olleet vertailukelpoisia projektissa aikaisemmin tehtyjen tutkimusten kanssa, koska tarkkuutta ei ole aikaisemmissakaan ohjeissa rajattu. Oli siis odotettavissa, että informantit saattavat tuottaa hyvin eripituisia kuvauksia. Näin myös kävi (ks. tarkemmin luku 3.1).

Informantit katsoivat lyhytelokuvan ensin kokonaan läpi keskeytyksettä ja toisen kerran osissa, jolloin he kunkin osan katsottuaan kertoivat, mitä heidän juuri näkemässään osassa tapahtui.

Pohdin myös muita mahdollisia kysymyksenasetteluja valitsemani *mitä juuri näkemässäsi osassa tapahtui* sijaan. Ne tuntuivat kuitenkin ohjaavan puhujaa liikaa tiettyyn perspektiiviin: *mitä näit?* viittaa enemmän kuvaukseen kuin narratiiviin, *mitä siellä tapahtui?* selvästi ulkopuolisen näkökulmaan. *Kerro, mitä tapahtui* tuntui neutraaleimmalta. Se voi tuntumani mukaan viitata sekä itse koettuun että sivusta seurattuun tapahtumiseen. Se myös vastaa parhaiten projektissa käytettyjä muunkielisiä vastineita, kuten *what happened*, *was ist passiert*, *vad som hände*.

1.3.3 Aineiston esitystapa

Aineiston litterointi on melko karkeaa (merkistö liitteessä 2). En ole erottanut äänteissä erilaisia foneettisia muutoksia, kuten puolipituuksia, soinnin muutoksia, narinaa tai nasaalisuutta. Sen sijaan olen merkinnyt lausefoneettiset assimilaatiot, rajageminaatiot (glottaalinen tarkkuudella *aa'* *'aa*), mikrotauot ja pidemmät tauot pituuksineen, pääpainot sekä korkeuden selkeät vaihtelut. Intuiitiivisesti tuntuisi siltä, että ainakin nämä piirteet saattaisivat osoittautua kiinnostaviksi narratiivien jäsentymisen ja informaatorakenteen tulkitsemisessa (tuntumaa tukee etnometodologisen keskusteluanalyysin puolelta esim. Seppänen 1997). Tauot olen mitannut Praat-puheenkäsittelyohjelmalla (versio 4.3.27), mutta painollisuuden ja äänenkorkeuden vaihtelut perustuvat ainoastaan havaintovaikutelmaan ja ovat vain yhden ihmisen tulkintoja. Vaikka litteraationi on puhutun kielen tutkimukseen melko karkeaa, on se moniin aikaisempiin tutkimuksiin verrattuna tarkkaa: esimerkiksi Bermanin ja Slobinin koordinoimassa kieliä vertailevassa tutkimuksessa käytettiin standardikieltä (Berman ja Slobin 1994: 658). Myös Heidelbergin projektien julkaisuissa transkriptio on lähinnä sanatasoista. Työni edetessä huomasin litteraationi olevan karkeistuksesta huolimatta tähän tarkoitukseen hieman liiankin tarkkaa.

Esimerkit on jaoteltu riveille lauseiden syntaktisen rakenteen mukaan. Jokaisella rivillä on yksi finiittiverbi ja samaan lauseeseen kuuluviksi hahmottuvat määritteet. Esimerkiksi relatiivilauseet ja alisteiset sivulauseet ovat siis omilla riveillään. Konjunktiot sekä muut sidesanat (tyypillisesti *ja* tai *ja sitten*) olen siten sijoittanut yleensä kunkin rivin alkuun. Muun muassa *ja* tosin esiintyy myös vuoronloppuisena, ja olenkin jättänyt sen rivin loppuun, jos sen jäljessä on yli puolen sekunnin tauko (0.5). Tämäkin raja on mielivaltaisen, mutta raja-alue koskee vain aineiston esitystapaa, eikä se vaikuta analyysiin. Muut konjunktiot liittyvät usein selvemmin omaan lauseeseensa (esimerkiksi *niin*, *kun*), ja ne olen sijoittanut aina rivin alkuun, oli tauko miten pitkä hyvänsä.

Pidän siis lausetta relevanttina yksikkönä myös puheessa. Se ei tietenkään ole ainoa mahdollinen yksikkö. Puheen katkominen riveille näillä perusteilla on usein jossain määrin mielivaltaista, katkeaaahan siinä usein yhtenäinen intonaatiojakso, ja samalle riville saattaa toisaalta tulla useita intonaatiojaksoja. Intonaatiojaksojen mukaan jaoteltuna aineisto olisi kuitenkin narratiivin rakentumisen kannalta vaikeampi hahmottaa. Tapa jaotella aineisto tällä tavalla on myös melko yleistä narratiivien tutkimuksessa (esim. Labov 1972).

Tutkielmaan valituissa esimerkeissä olen **korostanut** huomiota vaativia kohtia, ja merkinnyt selvennykset [hakasulkeisiin]. Aivan esimerkkien lopuissa olen paikoitellen jättänyt merkitsemättä epäröintejä ja taukoja. Jos sama kohta esiintyy pidemmässä katkelmassa, ovat lauseet mukana kokonaisina. Jokaisen esimerkin lopussa on lisäksi hakasulkeissa koehenkilön järjestysnumero, esimerkiksi [KH2]. Koska informantit muodostavat iältään ja taustaltaan melko yhtenäisen ryhmän, en katsonut tarpeelliseksi erotella heidän tietojaan tarkemmin.

1.4 Tutkimuksen eteneminen

Luvussa 2 esittelen työn teoriataustaa. Esittelen ensin narratiiveja sekä perinteisestä että keskustelunanalyttisestä näkökulmasta (luku 2.1). Luvussa 2.2 esittelen ja määrittelen perspektiivin kannalta olennaiset kieliopilliset kategoriat. Luvussa 2.3 teen katsauksen tutkimuksen taustalla vaikuttavaan puheen tuottamisen teoriaan ja perspektiivin käsitteeseen. Lopuksi yhdistän kieliopilliset kategoriat perspektiiviin esittelemällä muutamaa taustatutkimuksessa tarkasteltua kieltä (luku 2.4).

Käsittelyluku 3 keskittyy suomen aineistoon. Erittelen aineistossa esiintyvien narratiivien rakennetta (3.2), temporaalisten adverbien käyttöä narratiivin rakentamisessa (3.3) sekä aineistossa esiintyviä tapahtumien rajaamisen keinoja (3.4). Tämä tarkastelu luo pohjan viimeiselle pääluvulle.

Käsittelyluvussa 4 näkökulma laajenee kontrastiiviseksi: vertaan suomea tämän aineiston pohjalta muutamiin projektissa tutkittuihin kieliin esittämällä vertailukelpoisia laskelmia eri kielistä.

2 Narratiivin tuottaminen ja kielelliset valinnat

Tässä luvussa esittelen ensin narratiivia tekstityyppinä (luku 2.1) ja muokkaan omaan tutkimukseeni sopivan käsitteistön yhdistelemällä narratiivien yleistä tutkimusta (2.1.1) ja suomalaista keskusteluntutkimusta (2.1.2). Luvussa 2.2 esittelen ja määrittelen lyhyesti sen kielitieteellisen käsitteistön, jota käytän perspektiivin ja narratiivien tarkastelussa. Luvussa 2.3 esittelen muutamia puheen tuottamisen peruskäsitteitä (2.3.1) ja selvitän, mitä perspektiivillä tässä työssä ja taustatutkimuksessa tarkoitetaan sekä esittelen olennaisia tuloksia taustatutkimuksesta (luvut 2.3.2 ja 2.3.3). Lopuksi luonnehdin viittä taustatutkimuksessa tarkasteltua indoeurooppalaista kieltä ja osoitan, miten kieliopilliset kategoriat ja perspektiivi liittyvät yhteen.

2.1 Narratiivi

Narratiivien eli kertovien tekstien joukko on laaja ja moninainen. Uutistekstit, urbaanit legendat ja vitsit ovat narratiiveja, samoin päivän tapahtumien kertaaminen ystävälle. Narratiiveja on tutkittu monella tieteenalalla, esimerkiksi sosiologiassa, antropologisessa lingvistiikassa, etnometodologisessa keskustelunanalyysissä ja kirjallisuustieteessä. Narratiivit välittävät yksilön kokemuksia ja käsityksiä sekä usein tietoa yhteisön kulttuurista ja historiasta (ks. esim. Ochs ja Capps 1996). Melko yleisesti ajatellaan, että narratiivit vaativat aina tulkintaa ja tulkitsijan on tunnettava kertomukselle olennainen kulttuuri ja sen merkitysjärjestelmät. Joissakin suuntauksissa tulkitsijan olisi mieluiten oltava itsekin osa yhteisöä. (Routarinne 1997: 138, Hakulinen 1997: 17, Holmes 2003 [1998]: 126). Tässä tutkimuksessa kohteena ovat itse narratiivit tekstityyppinä ja niiden makrorakenne. Kuten edeltä käy ilmi, käytän termejä narratiivi, kertomus ja tarina synonyymeinä.

Narratiivin tai narratiivisen tekstin voi katsoa omaksi tekstilajikseen (*genre*), jos käsitteen määrittelee esimerkiksi Hallidayn ja Hasanin tapaan: tekstin makrorakenteen pakolliset elementit ja niiden järjestys määrittävät sen, mihin tekstilajiin teksti kuuluu, ja näiden merkkien perusteella yksittäinen teksti voidaan tulkita kuuluvaksi tiettyyn tekstilajiin (Halliday ja Hasan 1985: 62). Narratiivejakin on toki monia erilaisia, ja perusrakennetta varioidaan tarkemman kielenkäyttötilanteen mukaan, esimerkiksi sen mukaan, onko kertomus kirjoitettu vai puhuttu ja missä tilanteessa se toteutuu. Yksi narratiivin rakenteen perusteoria esitellään seuraavassa luvussa.

2.1.1 Narratiivit Labovilla ja Waletzkylla

Labov ja Waletzky (2003 [1967]: 74) ehdottavat, että narratiivien perustavanlaatuiset rakenteet ja niiden funktiot löytyvät tutkimalla suuria määriä sivistymättömien (*uncivilized*²) puhujien todel-

²*Uncivilized* on ymmärrettävä oman aikansa käsitteenä. Kuvaavampi sana olisi ehkä harjoittamaton tai kokeilematon, sillä kirjoittajat vertaavat tällaisia puhujia huipputaitaviin tarinankertajiin ja perinteisiin, hioutuneisiin kertomuksiin.

lisia, suullisia kertomuksia heidän omista kokemuksistaan. Labov ja Waletzky käyttivät ns. henkiinjäämiskertomuksia eli kertomuksia tapauksista, joissa puhuja oli vaarassa kuolla. Tällaisissa kertomuksissa puhuja uppoutuu tapahtumiin syvästi, ehkä jopa elää ne uudelleen (Labov 1972: 354).

Labovin ja Waletzkyin määritelmässä narratiivin määrittelevä tunnusomainen piirre (*the defining characteristic of narrative*) on tiettyjen lauseiden muodostama temporaalinen jakso (*temporal sequence*), jossa tapahtumat esitetään samassa järjestyksessä kuin ne tapahtuivat (Labov ja Waletzky 2003 [1967]: 81, Labov 1972: 359–360). Muun muassa Routarinne (1997: 149) huomauttaa kuitenkin aiheellisesti, että tapahtumat voidaan tietysti sijoittaa myös tulevaan tai kuviteltuun. Mikä tahansa kokemuksen kuvaus ei siis ole narratiivi, vaan siinä on esiinnyttävä temporaalisesti järjestyneitä lauseita. Näitä lauseita kirjoittajat kutsuvat narratiivilauseiksi (*narrative clause*) (Labov ja Waletzky 2003 [1967]: 88, Labov 1972: 361). Narratiivilause on tyypillisesti muodoltaan yksinkertainen, ja sen ytimenä (*narrative head*) voi toimia aikaan viittaava verbi (englannissa *simple past* tai *simple present*), joka ei säännönmukaisesti voi olla modaalinen. Progressiivimuotoja esiintyy ajoittain. (Labov ja Waletzky 2003 [1967]: 89.) Taustatietoa antavien lauseiden (esimerkiksi tilaa ilmaisevien tai alisteisten lauseiden) eli niin sanottujen vapaiden lauseiden (*free clause*) ei tarvitse noudattaa tätä järjestystä, koska ne eivät ole osa temporaalista jaksoa, vaikka niillä itsellään olisikin temporaalinen viittaus tai ne olisivat temporaalisesti järjestyneitä (Labov ja Waletzky 2003 [1967]: 82, Labov 1972: 361–362).

Minimaalinen narratiivi on kahden narratiivilauseen jakso, jonka temporaalisesti järjestyneiden lauseiden välille muodostuu temporaalinen junktuuri eli raja (Labov 1972: 360–361). Tämä raja on semanttisesti sama kuin temporaalinen adverbi *sitten* (engl. *then*). Tällainen *a-then-b*-rakenne on Labovin ja Waletzkyin mukaan (2003 [1967]: 91) narratiivin olennaisin tuntomerkki: jokaisen narratiivin on sisällettävä vähintään yksi raja. Rakenteita ja suhteita on tietenkin muitakin, kuten *a – samalla kun – b* tai *a – nyt kun ajattelen sitä tarkemmin – b*. Labov ja Waletzky toteavat (2003 [1967]: 91), että suhteet jäävät usein implisiittisiksi, jos esimerkiksi lauseiden verbit sallivat sekä samanaikaisen että peräkkäisen tulkinnan.

Labov (1972: 363–365) määrittelee narratiivin mahdolliset osat seuraavasti (suomennokset Routarinteeltä (1997: 146)):

Abstrakti (*abstract*): yhteenveto, joka esiintyy toisinaan narratiivin alussa

Orientointi (*orientation*): identifioi tilanteen tai tapahtuma-ajan, -paikan, osallistujat ja näiden toiminnan

Juoniosa (*complicating action*): kertoo tapahtumat

Evaluointi (*evaluation*): perustelee sitä, miksi tarina on kertomisen arvoinen

Tulos (*result, resolution*): toteaa, mitä lopuksi tapahtui ja

Kooda (*coda*): kertojan yhteenvedo, joka ilmaisee narratiivin olevan lopussa.

Näistä osista olennaisimmat ovat tämän työn kannalta orientointi, juoniosa ja evaluointi. Abstraktia, tulosta ja koodaa en käsittele tarkemmin.

Orientoinnissa esiintyy Labovin mukaan (1972: 364) usein menneen ajan progressiivimuotoja, joilla luodaan kertomukselle tausta tai kerrotaan sitä edeltäneistä tapahtumista. Orientoivaa ainesta on narratiivin alun lisäksi usein myös muualla kertomuksessa (Labov 1972: 365).

Narratiivilla on kaksi funktiota: referatiivinen ja evaluoiva (Labov ja Waletzky 2003 [1967]: 75, 102). Referatiivisen funktiona mukaisesti narratiivi esittää tapahtumat temporaalisesti jäsenyneenä kulkuna. Tavallisesti se tekee kuitenkin myös jotakin muuta. Se palvelee usein jotakin henkilökohtaista funktiota sosiaalisessa kontekstissa. Esimerkiksi henkiinjäämistarinoissa kertojat haluavat korostaa itseään sankarina tai ainakin selviytyjänä (Labov ja Waletzky 2003 [1967]: 75, 96–97, Labov 1972: 368). Evaluoinnilla on tässä tärkeä tehtävä. Evaluointijakso antaa viitteitä narratiivin huippukohdasta ja paljastaa kertojan asenteen kertomusta kohtaan painottamalla joitakin kertomuksen osia toisia enemmän (Labov ja Waletzky 2003 [1967]: 95–97). Evaluointimatomat omasta kokemuksesta kertovat narratiivit ovat harvinaisia (Labov ja Waletzky 2003 [1967]: 99), ja evaluoinnin puuttuminen onkin tyypillistä välillisille kertomuksille, joissa kerrotaan jonkun toisen kokemuksesta (Labov 1972: 367). Evaluoinnilla hyvä kertoja perustelee kertomisen, tekee narratiivista kertomisen ja kuuntelemisen arvoisen (Labov 1972: 366).

Labov (1972: 375–393, suomennokset omiani) erottelee neljäntyyppisiä keinoja, jotka poikkeavat narratiivien perussyntaksista ja joita tyypillisimmin käytetään kertomuksen evaluointiin:

Voimistaminen (*intensifiers*): narratiiville erityisen tärkeiden kohtien vahvistaminen eleillä, paralingvistisilla keinoilla, kvantifioijilla tai toistolla

Vertaaminen (*comparators*): toteutuneiden tapahtumien vertaaminen toteutumattomiin negatiivilla, modaalisilla ilmauksilla ja futuurilla sekä komparaatiolla

Suhteuttaminen (*correlatives*): lineaarisen ketjun tapahtumien tai luonnehdintojen kuvaaminen päällekkäin tai limittäin asettuvina mm. appositiorakenteiden ja toistuvien verbimuotojen avulla

Selittäminen (*explications*): tapahtumien selittäminen, taustoittaminen ja painottaminen muun muassa alisteisilla temporaalisilla tai kausaalisilla lauseilla.

Labov huomauttaa käsittelevänsä ainoastaan perussyntaksia monimutkaistavia rakenteita, ja käsittelemättä jäävät siten ilmiöt kuten passiivi, ellipsi ja anafora sekä erilaiset monologit ja takaumat. (Ks. evaluoinnin keinoista myös Holmes 2003 [1998]: 118, 126, Routarinne 1997: 150–151.)

Evaluoinnin upotuksen aste vaihtelee (Labov ja Waletzky 2003 [1967]: 99). Kokonaan tarinan ulkoisessa evaluoinnissa (*external evaluation*) kertoja saattaa kääntyä kuulijan puoleen ja kerronta

voi irrallisen lisäyksen vuoksi pysähtyä kokonaan (*it was the strangest feeling* Labov 1972: 371). Upotettu evaluointi (*embedded evaluation*) on kerronnan sisäistä. Kertoja voi asettaa evaluoivan osan repliikiksi itselleen, jolloin kerronnan dramaattinen jatkuvuus säilyy, kertoja pysyy tarinassa ja sen ajassa viittaamatta kerrontahetkeen (*I just closed my eyes I said, "O my God, here it is!"* Labov 1972: 372). Kertoja voi myös kohdistaa repliikkinsä jollekin toiselle kertomuksen henkilölle (*I say, "Calvin, I'm bust your head for that* Labov 1972: 372) tai hyödyntää kolmatta henkilöä, joka kommentoi tapahtumia (*But that night the manager, Lloyd Burrows, said, "You better pack up and get out because that son of a bitch never forgives anything once he gets it in his head." And I did.* Labov 1972: 373). Evaluointi voi sanotun lisäksi käydä ilmi myös itse tapahtumista (Labov 1972: 373–374) tai tavasta kertoa. Kertoja voi esimerkiksi keskeyttää narratiivin evaluoinnilla tai painokkaalla tauottamisella ennen ratkaisua (Labov 1972: 374–375).

2.1.2 Narratiivit keskustelunanalyysissa

Keskustelunanalyysin perustajiin lukeutuva sosiologi Emanuel Schegloff (2003 [1997]: 106–107, 110) osoittaa joitakin rajoituksia Labovin (1972) ja Labovin ja Waletzky (2003 [1967]) lähestymistavassa. Vastanottajaa tai tämän reaktioita ei ole huomioitu kesken kertomusta tai sen jälkeen eikä tuotoksiin ole kirjattu epäröintejä tai ongelmia. Schegloff kritisoi myös sitä, että tavalliset kielenkäyttäjät on tuotu heille vieraaseen akateemiseen, keinoitekoiseen elisitaatioympäristöön. Hän argumentoi sen puolesta, että erityistilanteissa kuten elisitaatiossa, terapiaistunnoissa tai muissa institutionaalisissa tilanteissa tuotetut kertomukset ja niiden rakenne ovat muunnelmia arkipuheen narratiiveista, ei toisin päin (Schegloff 2003 [1997]: 109).

Monet keskustelunanalyttikot (suomen kielessä mm. Routarinne 1997, 2003) käsittelevät kertomuksia vuorovaikutuksen osana etnometodologisen keskustelunanalyysin menetelmin. Tämän työn aineiston narratiivit eivät ole osa keskustelua, mutta keskustelunanalyttikoiden huomioita voi nähdäkseni silti soveltaa ja verrata niihin. Kuten monet edellä mainitut keskustelunanalyttikotkin, pidän pohjana Labovin edellä esiteltyä perusjaottelua.

Keskustelunanalyttisin termein narratiivia kuvataan kerrontajäsennyksellä, joka koostuu tyypillisesti JOHDANTOSEKVENSSISTÄ (*preface sequence*), KERRONTASEKVENSSISTÄ (*telling sequence*) ja VASTAANOTTOSEKVENSSISTÄ (*response sequence*). Vuorovaikutuksen huomioon ottaminen on ehdottomasti tämän lähestymistavan ansio.

JOHDANTOSEKVENSSISSÄ keskustelun osanottajat valmistautuvat kerrontaan ja neuvottelevat kerrontaan ryhtymisestä. Yksi keskustelijoista tarjoutuu tyypillisesti kertojaksi, ja kuuntelijaksi aiottu vastaanottaja osoittaa hyväksyvänsä roolijaon. Vastanottaja voi ottaa myös aktiivisemman roolin, esimerkiksi pyytää kertomusta kysymällä tai kehottamalla, kieltäytyä tarjotusta kertomuksesta tai pyytää tarkennusta kertojan aloitusvuoroon. (Routarinne 1997: 140–145.) Joh-

dantosekvenssi on siis nimenomaan keskustelulle tyypillinen jakso. Itse asiassa myös Labovin ja Waletzkyin aineistossa esiintyy tällaisia aineksia – ovathan nekin keskusteluja – mutta ne toistuvat elisitaatioasetelmasta johtuen hyvin samankaltaisina.

- (1) (You ever been in a situation where you thought you were gonna get killed?)
Oh, Yeah, lotta time, man.
(Like, what happened?)
- (2) (Were you ever in a situation where you were in a serious danger of being killed?)
My brother put a knife in my head.
(How'd that happen?)

Kuten esimerkeistä 1 ja 2 (Labov 1972: 361, haastattelijan vuorot suluissa) huomaa, haastattelijan kysymysten muoto on tarkkaan mietitty, ja sen on tutkimussyistä tarkoituskin toistua verraten samanlaisena (ks. koeasetelmasta Labov 1972: 354). Puhuja voi vastata haastattelijan ensimmäiseen kysymykseen myöntävästi tai kieltävästi (esimerkki 1), tai vastauksena voi toimia kertomuksen abstrakti (esimerkki 2). Labov ja Waletzky eivät kuitenkaan käsittele näitä jaksoja osana narratiivia, vaan narratiivi on rajattu selvästi yhden puhujan tuotokseksi. Keskustelunanalyysissä sen sijaan katsotaan, että osanottajat rakentavat narratiivin usein yhdessä.

KERRONTASEKVENSSIN keskustelunanalyytikot katsovat muodostuvan orientoinnista, juoniosasta tai juonilinjasta ja evaluoinnista (vrt. Labovin käsitteet ja määritelmät edellä). Kerrontasekvenssi muistuttaa muita sekvenssejä enemmän monologia myös keskustelussa, sillä kertojan ei tarvitse varata tilaa vastaanottajalle, onhan hän jo kerran saanut suostumuksen ryhtyä kertojaksi. Kerrontasekvenssissäkin kertoja kuitenkin tyypillisesti tarjoaa vastaanottajalle mahdollisuuksia osoittaa, miten suhtautuu kertomiseen, pysyykö perässä tai tarvitseeko tarkennuksia. Tällainen siirtymätila, sopiva kohta vastaanottajan kommenteille, on esimerkiksi orientointijakson jälkeen. Vastaanottaja voi myös lähes milloin tahansa turvautua korjausjäsennykseen, eli pyytää tarkennusta tai selvennystä kuulemis- tai ymmärtämisongelmaan. Kuten yleisestikin keskustelun vuorottelussa ja vuoron ottamisessa sävelkulku ja painotus ovat tärkeitä. Kerrontasekvenssi voi huipentua johonkin tunnistettavaan päätepisteeseen, jota usein pohjustetaan koko kertomuksen ajan jo johdantosekvenssistä alkaen. (Routarinne 1997: 146–149.)

VASTAANOTTOSEKVENSSISSÄ kuuliija muuttuu arvioijaksi ja osoittaa suhtautumisensa kerrottuun. Tässä sekvenssissä kertoja ja kuuliija siirtyvät yhteistyössä kertomuksesta takaisin normaalisti vuorottelevaan keskusteluun. Kertoja kutsuu vastaanottajan reaktioita usein käyttämällä suoraa esitystä, ekspressiivistä fonologiaa ja miimisiä keinoja. (Routarinne 1997: 150–151.)

2.1.3 Teorioiden soveltaminen suomen aineistoon

Aineistoni narratiiveissa puhuja rakentaa tarinan yksin eikä saa välitöntä palautetta keneltäkään. Tällainen yksipuolinen, koetilanteessa tapahtuva kertominen ei siis tietenkään ole yhtä luonnollista kuin kasvokkai keskustelussa, eikä kyse ole etnometodologisen keskusteluanalyysin tapaan arkikerronnasta, joka olisi tapahtunut ”ilman tutkimustarvettakin” (Seppänen 1997: 18). Arkikeskustelujen kommunikointia ohjaa esimerkiksi tarve jakaa kokemuksia, viihdyttää, neuvotella tai saada tukea. Narratiivit kuuluvat kuitenkin arkipäiväiseen kanssakäymiseen monissa muodoissa. Ideaalisen luonnollisen kasvokkai keskustelun lisäksi narratiiveja esiintyy myös puhelinkeskustelussa ja muodollisemmissa keskustelutilanteissa sekä kirjoitetuissa teksteissä, kuten kirjeissä ja viesteissä.

Muun muassa Labov (1972, Labov ja Waletzky 2003 [1967]) tutki henkiinjäämiskertomuksia, joissa puhuja kertoo omasta kokemuksestaan, joka on jäänyt lähtemättömästi kokijan mieleen. Aineistoni informantit sen sijaan kertovat siksi, että heitä on pyydetty kertomaan, eikä tarinakaan välttämättä kosketa jokaista puhujaa omakohtaisesti. Evaluointia voi siis tältä kannalta katsoen olettaa olevan vain vähän. Toisaalta moni aineistoni puhujista sanoi nauhoituksen jälkeen lyhytelokuvan olleen mm. *ajatuksia herättävä, kiinnostava* tai *surullinen*. En kartoittanut puhujien kokemuksia tarkemmin tai järjestelmällisemmin, vaan nämä mielipiteet olivat spontaaneja.

Kalliokoski (1989) on tutkinut *ja*-konjunktion käyttöä ns. päärynäkertomuksissa (ks. tarkemmin Chafe 1980). Kalliokoski luonnehtii tekstien olevan ”pikemminkin suullisia selontekoja (Bericht) kuin kertomuksia (Erzählung), eräänlaisia selvityksiä jostakin kertojalle juuri sattuneesta tapahtumasta (vrt. esim. rikoksen tai liikenneonnettomuuden todistajanlausuntoon)” (Kalliokoski 1989: 160). Jotain narratiivien merkityksestä ihmiselle kertoo kuitenkin sekin, kuinka helposti osa oman aineistoni informanteista omaksui ns. tarinankertojen roolin (vrt. luku 3.2.3). Sekin on varmasti vaikuttanut, että Kalliokosken aineistossa informanteilla ei ollut aikaa sommitella kertomustaan (mts. 160), kun taas minun aineistoni informantit ehtivät lyhytelokuvaa ensimmäisen kerran katsellessaan sulatella näkemäänsä ja tietoisesti tai huomaamattaan miettiä, mitä sanoa. Heitä ei siihen tietenkään kehoitettu.

Huomionarvoista on myös se, että informantit kertovat tarinan osissa, ja lyhytelokuvan tapahtumat on ikään kuin pysäytetty kertomisen ajaksi. Tämäkin asetelma poikkeaa luonnollisesta kerronnasta. Toisaalta pysäytyskohdat ovat luonnollisia katkoksia tarinassa, ja informantit ovat ensin katsoneet elokuvan kokonaan, joten he tuntevat tarinan ja tietävät, miten se jatkuu.

Aineistoni narratiiveissa informantin voi katsoa kertovan tarinaa todelliselle vastaanottajalle tai sellaista varten, sillä informanteille kerrottiin jonkun toisen, lyhytelokuvaa tuntemattoman henkilön kuuntelevan äänitteen myöhemmin (vrt. informanttien ohjeistus liite 1). Jos puhuja on ottanut tehtävän vakavasti, hänen voi olettaa yrittävän kertoa tarinan siten, että tuleva kuulija

saa hänen puheestaan tarvittavat tiedot. Informantit eivät tienneet tarkemmin, mitä oletettujen kuulijoiden pitäisi tarinalla tehdä. Puhujien voi siis odottaa olevan melko tarkkoja kertomisessaan ja ennakoivan mahdollisia väärinymmärryksiä. Tällä tavoin vuorovaikutus saattaa siis näkyä aineistossa. Yksi informanteista kertoi nauhoituksen jälkeen vältäneensä vahvoja murre sanoja, jotta kuulija voisi ymmärtää selostuksen paremmin. Koska puhujat olettivat kertomukselleen tuntemattoman vastaanottajan, voi heidän olettaa yrittävän tehdä kertomuksesta järkevän, jolloin he saattaisivat käyttää myös evaluointia. Tämä on tietysti mahdollista vain, jos he itse pitävät kertomusta järkevänä.

Käytän analyysissä käsitteitä orientointi, juonilinja ja evaluointi. Narratiivilauseesta puhun juonilauseena.

2.2 Olennaiset kieliopilliset kategoriat

Projektin tutkimusten perusteella kieliopilliset kategoriat vaikuttavat vahvasti puhujan perspektiivin valintaan. Erityisasemaan on nostettu erilaiset aspektuaaliset kategoriat.

ASPEKTI on monitahoinen ilmiö, johon ei ole yleisesti hyväksyttyä lähestymistapaa. Suppeimmassa ja klassisimmassa määritelmässään aspektilla on viitattu esimerkiksi slaavilaisille kielille ominaisiin verbipareihin, joissa ero perfektiiivisen ja imperfektiivisen verbin välillä ilmaistaan prefikseillä (esim. Comrie 1976: 87; Klein 1994: 16). Tämän lisäksi käsitteellä on viitattu eräisiin verbin kieliopillisiin kategorioihin, kuten englannin progressiivin ilmaisemaan eroon ilmauksissa *he reads – he is reading*. Fennistiikassa aspektiin yhdistetään vahvimmin objektin sijanvaihtelu, joka ei kuitenkaan ole ainoastaan aspektuaalista (esim. Comrie 1976: 8; Larjavaara 1991: 372).

Tässä työssä pidän aspektia ensisijaisesti semanttisena käsitteenä enkä rajaa keinoja, joilla se voi eri yksittäiskielissä ilmetä. En siis puhu esimerkiksi ”aspektikielistä”, sillä jos kielelliset keinot ymmärretään laajasti, niihin voidaan sisällyttää myös leksikaaliset keinot, jolloin joka kielessä on mahdollista ilmaista aspektuaalisia eroja. Seuraan tässä osittain Comriea (1976: 3), joka määrittelee aspektin ja aspektit laajasti erilaisiksi keinoiksi tarkastella tilanteen sisäistä ajallista rakennetta. Aspektin kieliopillisia ilmaisukeinoja käsitellessään hän rajoittuu kuitenkin melko tiukasti verbiin ja mainitsee vain verbin taivutusmorfologian ja perifräänin (Comrie 1976: 9). Nominaaliset keinot tulevat esiin vain sivuseikkana.

Comrien melko laajalti hyväksytty määritelmä kuvaa siis aspektin tilanteen sisäiseksi ajaksi (*situation-internal time*), erotukseksi tempuksesta, joka määritellään tilanteen ulkoiseksi ajaksi (engl. *situation-external time*) (Comrie 1976: 5). Aspektit ovat erilaisia tapoja tarkastella yhden tilanteen sisäistä temporaalista rakennetta (Comrie 1976: 3). Tilanne voidaan esittää erittelemättömänä kokonaisuutena (perfektiivinen aspekti) tai sen sisäiseen temporaaliseen rakenteeseen voidaan eksplisiittisesti viitata (imperfektiivinen aspekti alatyyppeineen) (Comrie 1976: 21, 24).

Fennistiikassa perfektiiviseen aspektiin viitataan usein rajattuna ja imperfektiiviseen rajaamattomana.

Aspektuaalisuutta on lähestytty monenlaisilla luokitteluilla. Vendlerin (2003 [1967]) nelijako on klassinen: toiminta (*juosta, työntää vaunuja*), suoritus (*rakentaa talo, parantua sairaudesta*), saavutus (*saapua, ylittää raja*) ja tila (*tietää, omistaa, rakastaa*) (Vendler 2003 [1967]: 26). Vaikka Vendler käytti termiä verbi, sisällytti hän siihen myös verbin pakolliset täydennykset, mikä käy ilmi myös hänen käyttämistään esimerkeistä. Jaottelu vaikuttaa edelleen nykytutkimuksenkin taustalla (ks. esim. VISK³ § 1500), joskin käsitteistöä on täsmennetty.

Nykyään termiä aspekti käytetään monella tavalla. Voidaan puhua verbin tai verbilausekkeen LEKSIKAALISESTA ASPEKTISTA, johon viitataan myös termeillä *teonlaatu*, *aktionsart* ja *aktionaalisuus*. Sillä tarkoitetaan verbin inherenttejä temporaalisia ominaisuuksia, joita ovat esimerkiksi mahdollinen laadullinen muutos (mm. tila-prosessi, statiivinen–ei-statiivinen), kesto (duratiivinen–puntuu-ala), luontaiset rajat (ateelinen–teelinen), sisäinen kvantifikaatio (frekventatiivinen, semelfaktiivinen) ja vaihe (inkoatiivinen, terminatiivinen, progressiivinen) (tämä luettelo Kleinilta 1994: 79–80). Tällaisen kompositionaalisen analyysin avulla voidaan eksplikoida esimerkiksi Vendlerin nelijaon perusteet.

KIELIOPILLISELLA ASPEKTILLA tarkoitetaan sellaisia kieliopillisia mekanismeja, jotka vaikuttavat siihen, miten lauseen kuvaaman tilanteen ajallinen rakenne hahmottuu. Esimerkiksi slaavilaisten kielten verbiprefiksit ja englannin progressiivi, mutta myös suomen objektin sijanvaihtelu kuuluvat kieliopillisen aspektin alaan. Prototyypillisesti partitiiviobjekti ilmaisee tekemisen jäävän jollakin tavalla kesken, kun taas totaaliobjekti korostaa sen päättyneen. Partitiiviobjekti antaa mahdollisuuden kiinnittää huomiota tapahtuman sisäiseen rakenteeseen, totaaliobjekti taas kuvaa usein tapahtuman holistisena kokonaisuutena.

Tässä työssä käsittelen objektin sijanvaihtelua yhtenä tapahtumien rajaamisen keinona. Itseään se on luonnollisesti hyvin monisyinen ilmiö, mutta tarkempien merkitysvivahteiden tai verbiryhmien selvittely ei ole tässä yhteydessä tarkoituksenmukaista. Käsittelen kuitenkin joitakin olennaisia erityistapauksia työn edetessä. Selvitän esimerkiksi suomen aistihavaintoverbien erityisluonnetta sivulla 72 tapahtumien rajaamisen kontrastiivisessa vertailussa.

Kun puhutaan LAUSEEN TAI TILANTEEN ASPEKTISTA, tarkoitetaan näkökulmaa lauseen esittämän tilanteen sisäiseen aikarakenteeseen (VISK § 1498). Jos puheena oleva tapahtuma kuvataan aspektiltaan perfektiivisenä eli rajattuna (*bounded*), se ymmärretään holistisena, rajallisena kokonaisuutena, jonka sisäiseen rakenteeseen ei useimmiten kiinnitetä huomiota. Aspektiltaan imperfektiivinen eli rajaamaton (*unbounded*) tapahtuma taas kuvataan toimintana, jonka päättävyyteen ei oteta kantaa ja josta saatetaan poimia esiin jokin ajallinen ominaisuus, kuten keskeneräisyys,

³VISK viittaa Ison suomen kieliopin verkkoversioon.

käynnissä oleminen tai toiminnan alun korostaminen. (VISK § 1498).

Aspektin rinnalla käsitellään usein TEMPUSTA eli verbien aikamuotoja. Vaikka tässä työssä tempusta ei käsitelläkään tarkemmin, on kuitenkin selvää, että aspekti ja tempus kulkevat usein käsi kädessä jo semanttisten ominaisuuksiensa perusteella. Dahl (2000: 15–16) huomauttaa, että päättäneeseen tekemiseen on luonnollista viitata menneessä ajassa, keskeneräiseen tapahtumiseen ja tilailmauksiin preesensissä. Usein tähän liittyvät myös verbin inherentit ominaisuudet. Monissa kielissä tunnusmerkittömien verbimuotojen aikaviittaus tulkitaan verbin leksikaalisen aspektin kautta: statiivisilla tilaverbeillä tunnusmerkitön aikaviittaus on nykyhetkeen, dynaamisilla verbeillä menneeseen aikaan (Dahl 2000: 16).

On selvää, että kieliopillisten kategorioiden rajat ovat häilyviä myös aspektin ja tempuksen suhteen. Aspektia ja tempusta on perinteisesti pidetty toisistaan erillisinä (esimerkiksi Comrie 1976, 1985), joskin viitaten muutamiin tunnettuihin ongelmakohtiin (esimerkiksi englannin perfektin). Kuitenkin myös toisenlaisia kuvauksia on esitetty. Klein (1994) pyrkii häivyttämään aspektin ja tempuksen vahvaa vastakkainasettelua ja osoittamaan, että ne hyödyntävät samoja käsitteitä. Klein määrittelee teoriansa avainkäsitteet (*topic time, time of utterance, time of situation*) puhtaasti temporaalisesti, aikasuhteiden perusteella. Kun nämä käsitteet yhdistetään verbin leksikaaliseen aspektiin (Kleinin termin verbin leksikaaliseen sisältöön, 1994: 5–6, 81–95), voidaan sekä aspekti että tempus määritellä temporaalisesti.

Perinteisiä aspektiluonnehdintoja (Comrien tilanteen sisäinen aika, tilanteen tarkasteleminen eri näkökulmista yms.) Klein (1994: 27) kuvaa helposti ymmärrettäviksi. Ne ovat intuitiivisesti houkuttelevia, mutta hyödyntävät tarkasti määriteltyjen käsitteiden sijaan metaforia. Klein (1994: 29) kritisoi Comrien luonnehdintaa muun muassa epämääräisen tarkastelumetaforan käyttämisestä. Lisäksi 'sisäinen rakenne' jää epäselväksi muiden kuin dynaamisten tilanteiden kohdalla: lauseiden *it stood on the market place* ja *it was standing on the market place* välillä on selvästi aspektuaalinen ero, mutta se ei voi koskea tilanteiden sisäistä temporaalista rakennetta (Klein 1994: 29).

Kleinin (1994) leksikaalisen ja kieliopillisen aspektin sekä tempuksen perusteet yhdistävä kuvaustapa muistuttaa itse asiassa melko paljon Dahlin (2000: 16) esittämiä riippuvuussuhteita, joihin viittasin edellä. Kleinin motivaatio onkin täsmentää käsitteiden määrittelyjä, ei kumota aikaisempaa aspektitutkimusta. Perinteinen kuvaustapa on monilta osin intuitiivisesti helpompi ymmärtää mutta samalla myös epämääräisempi.

ASPEKTIN ILMAISUKEINOISTA kielitypologisesti yleisimmät ja parhaiten tunnetut liittyvät siis verbiin. Dahl (1985: 69) mainitsee tärkeimmiksi aspektuaalisiksi kategorioiksi perfektiiivisen, imperfektiiivisen, progressiivisen ja habituaalisen aspektin. Aspektinmerkintä voi myös olla rajattu vain joihinkin aikamuotoihin, kuten monissa romaanisissa kielissä. Esimerkiksi ranskassa eronteko perfektiiiviseen ja imperfektiiiviseen on pakollinen vain menneessä ajassa. Tämäkin on Dahlin

(2000: 16) esittelemän semanttisen perustelun valossa luonnollista: perfektiiviseen tekemiseen viittaaminen erillisellä muodolla on kaikkein hyödyllisintä ja myös yleisintä menneessä ajassa.

Aspektia ilmaistaan myös lukuisin perifrastisin keinoin. Tällaisten keinojen kieliopillistumisen aste vaihtelee paljon. Esimerkiksi keskeneräistä tekemistä kuvaavat suomen *olla tekemässä*, ruotsin *hålla på att göra*, ranskan *être en train de*. (Perifrastisista keinoista myös Carroll ym. 2008.)

Tapahtuman alkua korostetaan INKOATIIVISILLA VERBIMUODOILLA. Tällaiset verbiketjut koostuvat yleensä kahdesta verbistä, joista ensimmäinen merkitsee aloittamista tai yrittämistä ja toinen kertoo tekemisen laadun. Englannissa tyypillisiä ketjun ensimmäisiä verbejä ovat *start*, *begin* ja *try* (esimerkki 3), saksassa *anfangen* ja *beginnen* (4), ranskassa *essayer* ja *commencer* (5) ja suomessa *alkaa*, *lähteä*, *yrittää* (6). Esimerkkien 3–6 merkitys on sama.

(3) he begins to dig

(4) er fängt an zu graben

(5) il essaie de creuser

(6) se alkaa kaivaa

Projektin tutkimusten taustateoriassa käytetään sekä Comrien että Kleinin käsitteistöä ja käsitteiden määrittelyä. Kuitenkin myös Kleinin käsitteillä operoivissa tutkimuksissa perinteinen Comrien käsitteistö (esimerkiksi käsitteet punktuaalinen, inkoatiivinen) on ahkerassa käytössä, vaikka Klein itse on sen omissa töissään hylännyt. Vertailukelpoisuuden vuoksi käytän työssäni pääasiassa perinteistä aspektiterminologiaa.

Myös rajattuuden käsite on moniulotteinen. Tässä työssä rajattuus ja rajaamattomuus liitetään sekä lauseisiin että tapahtumiin, koska termiä käytetään myös taustatutkimuksessa laajassa merkityksessä. Käytän termejä rajattu ja rajaamaton lause ja puhun myös rajatuista ja rajaamattomista tapahtumista. Vaikka termin näin laaja käyttö tuo mukanaan epätarkkuuden mahdollisuuden, on se kontrastiivisen lähestymistavan vuoksi perusteltua.

2.3 Puheen tuottaminen ja perspektiivi

2.3.1 Konseptualisoinnin prosessit

Voidaakseen kuvailla ulkomaailmaa (esimerkiksi kertoa katsomansa lyhytelokuvan tarina) kielenpuhujan on muutettava havaintonsa kielenulkoisesta tilanteesta tai tapahtumasta kielelliseen muotoon. Ulkomaailman ja kielellisten representaatioiden suhde ei tunnetusti ole yksi-yksinen tai automaattinen, vaan näiden kahden tason väliin oletetaan usein konseptuaalisten representaatioiden

taso. Nämä representaatiot ovat aina vain osittaisia, ja niissä on paljon variaatiota ja vaihtoehtoja: samasta ulkomaailman tilanteesta voi luoda hyvin erilaisia representaatioita, jotka voivat luonnollisesti toteutua erilaisina kielellisinä valintoina.

Puheen tuottamisen teorian suhteen myötäillen työn kehiksenä toimivaa projektia. Tämän näkemyksen mukaan konseptualisoinnissa erotetaan neljä mentaalista prosessia (Carroll, v. Stutterheim ja Nüse 2004: 186–187, v. Stutterheim ja Nüse 2003: 853–854). Koska ajattelusta ei voi suoraan saada tietoa, tehdään prosesseista päätelmiä kielellisten tuotosten perusteella. Havainnollistan prosesseja seuraavaksi esimerkeillä omasta aineistostani:

SEGMENTOINTI (*segmentation*): Puhujan on segmentoitava eli jaettava havaitsemansa tapahtuma kielentämistä varten haluamansa kokoisiksi palasiksi. Esimerkki 7 kuvaa laskeutumisen yhdellä lauseella, esimerkki 8 kuvaa saman tapahtuman osissa.

- (7) ja se **'pudottautuu 'alas** sieltäk (0.3) **'kivitornilta** (0.8) [KH9]
- (8) no se **'lähtee** sitten (0.8) site **'pikkuhiljaa** (0.5) **'reunan** (.) **'ylitse** **hivuttautuu**
ja (.) **'tiputtaa itte(e)nsä 'alaspäin**
ja sitte lopulta siitä (0.7) **jalka** (.) **'jalan alta** **'kivi** (0.7) **öö 'irtoaa**
ja (.) se **'tipahtaa** (.) **'toisej kerraj** ja [KH8]

VALINTA (*selection*): Puhujan on valittava ne tapahtumat ja tapahtuman osat (esimerkiksi entiteetit, aika, paikka, ominaisuudet), joita hän käyttää tapahtuman rakentamiseen. Esimerkissä 9 puhuja viittaa päähenkilöön pronomiinilla ja kertoo vain tapahtumapaikan, esimerkissä 10 puhuja mainitsee paikan lisäksi myös tapahtuma-ajan eikä päähenkilöä lainkaan.

- (9) o'kei elikkä **'se** oli (.) **tommosella** **'↑aavikolla** (.) [KH7]
- (10) elik↑kä on tämmönen hi- **'hiekkä'erämaa** (.) **'päiväsaikaan** [KH10]

JÄSENTÄMINEN (*structuring*): Puhujan on jäsennettävä valitsemansa komponentit suhteessa toisiinsa ja tapahtuman ympäristöön. Esimerkissä 11 käveleminen on kuvattu suhteessa henkilön spatiaaliseen ympäristöön, esimerkissä 12 puhuja on keskittynyt kävelemisen sisäiseen temporaaliseen kuvaukseen korostamalla sen alkua. Esimerkissä 13 puhuja tarkastelee kävelemistä käynnissä olevana (samoin frekventatiivisessa esimerkissä 11), kun taas esimerkissä 14 ovat mukana sekä tapahtuman alun korostaminen että kävelemisen suuntautuminen tiettyyn päätepisteeseen.

- (11) sitte se **'↑käveleskelee** **siellä tyhjässä 'maassa** [KH3]
- (12) ja sit se (.) **'lähtee** (2.4) **'kävelemään?** [KH5]
- (13) ja sitten **'tämä** (0.4) **'hahmo kävelee** **'↑ympäriisä** [KH10]

(14) ja 'lähtee kävelemää sitä 'kohti? (.) [KH5]

JÄRJESTÄMINEN (*linearization*): Puhujan on järjestettävä kielellisen ilmauksen osat oikeaan järjestykseen, jotta ilmaus on ymmärrettävä.

Edellä olevissa esimerkeissä käsittelin napakkuuden vuoksi usein vain yhtä lausetta kerrallaan. On kuitenkin selvää, että yhtä tapahtumaa voidaan kuvata yhtä hyvin yhdellä tai useammalla lauseella. Tämähän on koko segmentoinnin vapauden idea. Käyttämäni esimerkit myös havainnollistavat prosesseja varsin yksipuolisesti, todellisuudessa niihin sisältyy luonnollisesti monia muitakin kielentämisen kannalta olennaisia valintoja kuin tässä esiin nostetut.

Narratiivien ja tämän työn kannalta etenkin valinta ja jäsentäminen ovat olennaisia. Valintaan liittyy sen informaation valinta, minkä puhuja kielentää: kertooko hän vain päähenkilön toiminnasta vai myös ympäristön ominaisuuksista ja siellä tapahtuvista asioista. Etenkin dynaamisessa roolissa toimivien elottomien voimien kielentäminen tai mainitsematta jättäminen (ks. tarkemmin luku 4.1) kertoo niistä valintaprosesseista, joita puhuja tekee suunnitellessaan ja tuottaessaan narratiivia. Jäsentämiseen liittyvät liikkeen ilmaiseminen suhteessa paikkaan (4.2), temporaalisten adverbien käyttö (luku 4.3) ja tapahtumien rajaaminen (luku 4.4). Projektin perusoletuksena on, että puhujan omaksuma perspektiivi (ks. tarkemmin luku 2.3.2) vaikuttaa kaikilla neljällä tasolla (Carroll, v. Stutterheim ja Nüse 2004: 213). Monet kielelliset valinnat selittyvät siis jo tekstin, narratiivin, tasolla tehtävistä valinnoista. Suomenpuhujille ominaista perspektiiviä etsitään edellä mainittujen piirteiden tutkimisen ja vertailemisen kautta.

2.3.2 Perspektiivi

Perspektiivi on tekstin tuottajan, tässä tapauksessa puhujan valitsema näkökulma, se tapa, jolla hän tapahtumia kielentää. Perspektiivistä puhutaan etenkin spatiaalisten suhteiden yhteydessä usein myös viitekehyksenä. Narratiivien yhteydessä tietyn perspektiivin oletaminen on Carrolin, von Stutterheimin ja Nüsen (2004: 190) mukaan järkevää tehtävän monimutkaisuuden vuoksi. Koska eri kielten puhujien on mahdollista tuottaa koherentteja ja luonnollisia narratiiveja nopeasti ja suunnittelematta, on mielekästä olettaa niiden taustalle jokin periaate, joka mahdollistaa olennaisen informaation valitsemisen ja kielen tuottamisen nopeasti.

Tutkimukseni taustaprojektissa on tarkasteltu monentyyppisiä aineistoja: informantit ovat kuvailleet yksittäistä kuvaa (esimerkiksi tyylieltyä pohjapiirroskuvaa kaupungista), kertoneet kuvasarjan perusteella tarinan (*Frog where are you?*, Mayer 1969), kertoneet lyhytelokuvan tarinan uudelleen (*Quest*, Montgomery ja Stellmach 1996) tai kertoneet, mitä yksittäisissä videonäytteissä tapahtuu. Kaikissa tehtävissä yhteisenä nimittäjänä ja kielellisten valintojen selittäjänä on perspektiivin valinta eli perspektivointi.

Kun informantti kuvailee yksittäistä kuvaa on kyse SPATIAALISESTA PERSPEKTIVOINNISTA, sillä puhuja kuvaa tilaan hahmottuvia entiteettejä ja kielentää niiden välisiä spatiaalisia suhteita. Tällaisessa tehtävässä lähes kaikki (18/20) saksan puhujat omaksuivat spatiaalisen perspektiivin (*spatially based perspective*), jossa puhuja luo kuvaan spatiaalisesti määriteltujen suhteiden verkoston. Referentit esitellään lokationaalisilla ilmauksilla (*hinten im Bild...*), ja niihin viitataan adverbiaaleilla (*daneben, davor*). Tämä perspektiivi on saksanpuhujilla tyypillinen siksikin, että kielessä on juuri tähän tarkoitukseen kieliopillistuneita adverbiaaleja. (Carroll ja v. Stutterheim 2003: 370.) Englannin puhujista taas suurin osa käyttää objektiperustaista perspektiiviä (*object based perspective*), jossa kuvailtavassa tilassa olevien referenttien suhteita toisiinsa ei välttämättä tarvitse mainita. Referentit esitellään eksistentiaalisilla ilmauksilla (*there is x, there is y...*) ja niihin viitataan pronomineilla. (Carroll ja v. Stutterheim 2003: 371.) On erityisesti hyvä huomata, että lukuunottamatta saksan *daneben*-tyyppisiä proadverbiaaleja molemmilla kielillä olisi mahdollista käyttää kumpaa tahansa perspektiiviä.

Kun informantti kertoo kuvasarjan tai lyhytelokuvan tarinan ja tapahtumat, puhutaan SPATIO-TEMPORAALISESTA PERSPEKTIVOINNISTA, sillä puhuja kielentää spatiaalisten suhteiden lisäksi tapahtumien välisiä ajallisia suhteita. Havainnollistan seuraavaksi projektissa luotua jaottelua esimerkeillä omasta aineistostani.

OSALLISTUJAPERUSTAISessa PERSPEKTIIVISSÄ tapahtumat sidotaan toisiinsa temporaalisilla, anaforisilla adverbeilla, jotka viittaavat kertomuksen sisäiseen aikaan: jotakin tapahtuu jonkin toisen asian jälkeen (esimerkissä 15 *sitte* kuudennella rivillä)⁴.

- (15) se tulee sel 'lätäköl 'luokse? (0.7)
 siinä 'kivessä millä se 'lätäkkö on (0.5)
 nii on (0.3) jonkullaine 'halkeama (0.6)
 ja sitä se 'alkaa sitte 'toisen (0.3) 'pienemmän 'kiven avulla (0.7) niinku 'hakata (.) tai (.)
 'raaputtaa (1.4)
 ja **sitte** se 'kivi ku se sitä 'iskee muutaman kerra
 ni se 'murtuu? (1.0)
 ja 'taas syntyy 'reikä? (0.3)
 ja se (0.5) 'tippuu sinne 'reikään? [KH3]

Tapahtumat esitetään tyypillisesti rajattuina: tapahtumaa ilmaiseva verbi voi olla merkitykseltään rajattu (esimerkissä 15 *murtuu*) tai se voidaan lauseessa erikseen rajata kuvaamalla toiminta spatiaaliseen päätepisteeseen suuntautuvana (*lätäkön luokse, tippuu sinne reikään*) tai tulokseen johtavana (*syntyy reikä*). Kertomuksen painopiste on päähenkilössä, ja puhuja kommentoi näke-

⁴Suomen adverbi *sitten* ei ole aina merkitykseltään temporaalinen, eikä siksi aina liity puhujan perspektiivin muodostumiseen. Tarkastelen merkityseroja tarkemmin luvussa 3.3.

määnsä harvoin (Carroll ja v. Stutterheim 2003: 389, v. Stutterheim ja Lambert *tulossa*: 213). Tästä perspektiivistä puhutaan osallistujaperustaisen lisäksi myös tapahtumaperustaisena. Yhteistä nimityksillä on elokuvan tarinan ja tapahtumien tahtiin eteneminen. Taustatutkimuksessa perspektiiviä kutsutaan myös anaforiseksi siinä usein hyödynnettävien anaforisten adverbien mukaan. Esimerkiksi saksanpuhujat suosivat tätä perspektiiviä.

HAVAITSIJAPERUSTAISESSA PERSPEKTIIVISSÄ tapahtumien välisiä aikasuhteita ei välttämättä ilmaista eksplisiittisesti, vaan kuvatut tapahtumat sidotaan tapahtumien ulkopuolisen havaitsijan nykyhetkeen (esimerkki 16)⁵.

- (16) no tää **nyt** tää 'pätkä alkaa 'suoraan siitä
että (1.6) tää totanoinni 'savim- 'savimainen 'olio 'siinä sitte (1.0) 'tippuu (0.5) 'jostakin
[KH4]

Tällaiseen kertomukseen voisi helposti lisätä ilmauksen *nyt näen* tai *nyt näemme* ja se vastaa tarkempaan kysymykseen *mitä tapahtuu juuri nyt?*. Taustatutkimuksessa tätä perspektiiviä kutsutaan deiktiseksi. Elokuvan katsoja eli tapahtumien havainnoija on deiktinen kiintopiste, josta käsin puhuja rakentaa narratiiviaan. Englanninpuhujat suosivat tyypillisesti tätä perspektiiviä.

Spatiaalisella ja spatio-temporaalisella perspektiivillä on monta yhtymäkohtaa (Carroll ja v. Stutterheim 2003: 387, 389). Saksanpuhujat rakentavat kuvaa kuvaillessaan verkoston, johon he sijoittavat referenttejä (tori, apteekki, ...). Narratiivia rakentaessaan he tarkastelevat tapahtumaa holistisesta näkökulmasta: dynaaminen tapahtuma on rajattu entiteetti, jonka voi sijoittaa osaksi jäsentynyttä tapahtumaketjua (Carroll ja v. Stutterheim 2003: 389). Englanninpuhujat esittelevät ensin paikan tai aikakehyksen, jonka jälkeen he luettelevat referenttejä (spatiaalinen kuvaus) tai tapahtumia (narratiivi) (Carroll ja v. Stutterheim 2003: 387, 389). Nämä spatiaalisen ja spatio-temporaalisen perspektiivin yhtäläisyydet vahvistavat sitä, että perspektiivi on syvälle juurtunut ja verrattain pysyvä.

Ajatusta pysyvistä perspektiivistä tukevat myös projektin yksittäisten videonäytteiden kuvailemista tarkastelevat tutkimukset (mm. v. Stutterheim ja Nüse 2003: 861–864). Niiden kielten puhujat, jotka narratiivia kuvaillessaan omaksuvat tyypillisesti osallistujaperustaisen perspektiivin ja esittävät tapahtumat rajattuina, mainitsevat myös videonäytteitä kuvaillessaan tapahtuman päätepisteen tai tuotteen. Tämä kuvaa perspektiivin vahvuutta, sillä videonäytteet kestävät vain muutaman sekunnin, kuvailu on vielä narratiiviakin spontaanimpaa eivätkä puhujat ole nähneet videonäytteitä aikaisemmin. Videonäytteiden kuvaukset ovat kontekstittomia, eikä esimerkiksi saksanpuhujan siis tarvitsisi kontekstin vuoksi rajata tapahtumia voidakseen sijoittaa ne narratiiviin. Päätepisteiden mainitsemisessa on kuitenkin eri kielten puhujien välillä merkitsevä ero (v. Stutterheim ja Nüse 2003: 862–863).

⁵Adverbi *nyt* ei myöskään ole aina temporaalinen, ks. tarkemmin lukua 3.3.

2.3.3 Perspektiivin merkitys

Perspektiivin valinnalla on monia seurauksia. Perspektiivi vaikuttaa esimerkiksi siihen, mitä tilannetyyppejä puhuja valitsee kuvattavaksi. Osallistujaperustaisessa perspektiivissä tapahtumien on tyypillisesti oltava sellaisia, että ne voidaan kuvata rajattuina (Carroll ja v. Stutterheim 2003: 389, v. Stutterheim ja Lambert *tulossa*: 216). Siksi puhujilla on taipumus valita kielennettäväksi esimerkiksi päähenkilön intentionaalista ja tuloksellista toimintaa. Elottomia voimia – jotka usein liittyvät rajaamattomaan tapahtumiseen – saksanpuhujat kielentävät esimerkiksi englanninpuhujia harvemmin, ja lähinnä vain silloin, kun voimalla on seurauksia päähenkilölle (Carroll, v. Stutterheim ja Nüse 2004: 197–200, Carroll ja Lambert 2003). Havait sijaperustaisessa perspektiivissä taas mikä tahansa tapahtuma on raportoitavissa, koska se voidaan kuvata rajoiltaan avoimena ja liittää itsenäisesti puhujan nykyhetkeen. Tätä perspektiiviä kuvataan myös termillä *circumstantial perspective*, joka viittaa siihen, että mikä tahansa tapahtuma voi toimia kehyksenä muille, myös luonnonvoimat tai tilanteen ominaisuudet (Carroll ja v. Stutterheim 2003: 386).

Perspektiivin pysyvyys näkyy myös siinä, minkälaisia ongelmia puhuja kohtaa, jos häntä ohjataan tai hänet pakotetaan keskittymään sellaisiin asioihin, jotka eivät ole luonnollisia tai tärkeitä hänen äidinkielelleen ominaisessa perspektiivissä. Esimerkiksi englanninpuhujilla oli suuria ongelmia kertoa elokuvan tarinaa menneessä ajassa (Carroll, v. Stutterheim ja Nüse 2004: 204–211), koska tapahtumien esittäminen rajattuina ei ole heille luonnollisin ilmaisutapa. Motivoimattomat aikamuodonvaihdokset olivat huomattavasti yleisempiä kuin saksanpuhujilla, joiden menneen ajan kertomuksissa ei ollut samanlaisia epäloogisuuksia.

Kielenoppimisen voi katsoa olevan omaksuttavan kielen muotojen ja merkitysten suhteiden tunnistamista ja oppimista. Projektin tulosten mukaan (Carroll ja v. Stutterheim 2003, v. Stutterheim ja Carroll *tulossa*, Carroll ja Lambert 2003) vielä hyvinkin edistyneet kielenoppijat tyypillisesti käyttivät oman äidinkielenä perspektiiviä tai sekoitusta oman äidinkielen ja kohdekielen äidinkielisten puhujien käyttämän perspektiivin piirteistä. Esimerkiksi edistynyt saksaa äidinkieleenään puhuva englannin oppija saattaa kyllä englantia puhuessaan kielentää tiloja ja rajaamattomia tapahtumia ja käyttää muodollisesti aivan oikein englannin progressiivia mutta yrittää silti suhteuttaa tapahtumat toisiinsa temporaalisilla adverbillä (esimerkki 17) (Carroll ja v. Stutterheim 2003: 391–392). Puhuja saattaa myös yrittää liittää temporaalisen rajan suoraan keskeneräisen tapahtuman alkua kuvaavaan ilmaukseen (esimerkki 18, jossa inkoatiivinen *starts* kuvaa tapahtuman alkua ja adverbi *until* luo temporaalisen rajan) (Carroll ja v. Stutterheim 2003: 392–393).

- (17) **then** he is still searching for water
 then he is really desperate

- (18) then he gets up
 and **starts walking** around

until he hears water dripping again

Kielenoppijat hallitsevat siis samat muodolliset keinot, joilla natiivipuhujatkin luovat perspektiiviä, mutta kertomisessa on silti ongelmia. Carroll ja von Stutterheim katsovat tämän johtuvan erilaisesta konseptualisoinnista.

Kieltenvälisiä eroja on yritetty selittää myös kulttuurien välisillä eroilla. Kulttuurin selitysvoimaa vastaan ja rakenteiden puolesta argumentoi tässä projektissa Carrollin, von Stutterheimin ja Nüsen (2004: 194–195) havainto englannin ja arabian samanlaisesta käyttäytymisestä. Molemmissa kielissä imperfektiivinen aspekti merkitään verbissä, ja molempien kielten puhujat suosivat havait-sijaperustaista perspektiiviä. Kulttuurien leimaaminen yksiselitteisesti samanlaisiksi tai erilaisiksi on luonnollisesti mahdotonta, mutta englannin- ja arabianpuhujien kulttuurierojen voidaan olettaa olevan keskimäärin suuremmat kuin englannin- ja saksanpuhujien, jotka siis suosivat keskenään erilaista perspektiiviä. (Tästä myös Carroll ym. 2008.)

Jos kannattaa projektin hypoteesiä kielipillisten kategorioiden ja perspektiivin yhteydestä, on kiinnostavaa miettiä – vaikka sitten vain puhtaan hypoteettisesti – myös ilmiöiden diakronista kehitystä. Funktionaaliselta kannalta on järkevintä olettaa, että kielipilliset muodot kehittyvät aina vastaamaan jotakin ilmaisutarvetta. Tapahtuman tuloksen (etenkin transitiivisuusasteeltaan korkeissa prosesseissa, joissa tekemisen kohde kokee muutoksen) ja liikkeen päätepisteen ilmai-seminen ovat luultavasti keskeisiä asioita lähes jokaisessa kulttuurissa, ja niitä pystytään luul-tavasti ilmaisemaan tavalla tai toisella kaikissa kielissä. Tyypillisen kertomuksenkin syntymiseen tarvitaan vähintään yksi temporaalinen raja (Labov 1972: 360). Jako osallistujaperustaiseen ja havaitsijaperustaiseen perspektiiviin ei ole missään tapauksessa arvottava, mutta voisiko osallistu-jakeskeistä perspektiiviä pitää näillä perusteilla kertomuksen oletusarvona? Havaitsijaperustaisen perspektiivin omaksuvat puhujat poikkeaisivat tällöin tästä perspektiivistä aina jostakin syystä: englanninpuhujien kohdalla tämä syy voisi olla verbimuoto, jolla voi kätevästi kiinnittää huomiota keskeneräiseen tekemiseen, silloin kun se tuntuu tarpeelliselta. Se mahdollistaa nopean havain-tojen käsittelyn ja kielentämisen, kun mikä tahansa osa tapahtumaa on kielennettävissä. Tässä saattaisi olla yksi syy myös sille, miksi saksan kielessä säilyneet proadverbiaalit kuten *dahinter* ja *danach* ovat vähitellen hävinneet englannin kielestä. Carroll ja von Stutterheim (2003: 397) perustelevat muutosta perspektiivin pysyvyydellä, mutta johonkin pysyvyydenkin on perustutta-va. Diakronisen kehityksen pohdinta näitä spekulatioita laajemmin on luonnollisesti tässä työssä mahdotonta.

Perspektiivityypeissä on kyse taipumuksista. Niitä ei pidä ymmärtää kaiken kattaviksi, sama-na pysyviksi ja toisensa tiukasti poissulkeviksi nimilapuiksi, jotka voisi liittää ongelmitta mihin tahansa narratiiviin riippumatta sen luonteesta ja pituudesta. Jotkin puhujat kuvailevat enem-män kuin toiset, joskus perspektiivi vaihtuu kesken narratiivin. Projektin tutkijoiden tapa viita-

ta esimerkiksi englantiin havaitsijaperustaista perspektiiviä käyttävänä kielenä on ymmärrettävä yksinkertaistukseksi – luonnollisesti myös englanninpuhujat esittävät tapahtumia peräkkäisinä ja kertovat päähenkilön tekemisistä. Näyttäisi siltä, että havaitsijaperustainen perspektiivi on melko huojuva ja altis muutoksille, kun taas osallistujaperustaisessa perspektiivissä vaihdoksia havaitsijan näkökulmaan on harvoin. Perspektiivinvaihdokset voi tietysti nähdä horjumisen sijaan tarkoituksenmukaisena viestimisenä: osallistujaperustainen perspektiivi on oletus, josta poiketaan tarpeen ja keinojen mukaan. Joka tapauksessa kyse on tendensseistä, ja tässä työssä eri kieliä luonnehditaan kvalitatiivisesti esimerkein sekä vertaillaan ja perustellaan tarkastelemalla muutamaa kielenpiirrettä kvantitatiivisesti (luvut 3.3 ja 4).

Tässä esitellyt kaksi perspektiiviä ovat kaksi tyypillistä tapausta. Projektissa tutkituissa kielissä on myös muunlaisia tendenssejä, eikä kaikkien kielten luokittelu ole yksinkertaista. Seuraavassa luvussa esittelen lyhyesti muutamia projektissa tutkittuja kieliä.

2.4 Esimerkkejä projektissa tutkituista kielistä

Projektin aikaisemmissa tutkimuksissa kielellisten kategorioiden katsotaan olevan läheisesti yhteydessä kielenpuhujille ominaiseen perspektiiviin. Seuraavaksi esittelen muutamia tutkituista kielistä tarkemmin ja yhdistän kunkin kielen kielelliset kategoriat perspektiiviin.

2.4.1 Englanti

Olennaiset kielelliset kategoriat

Englannissa on kieliopillinen ja taajakäyttöinen verbin progressiivimuoto (*ing*-muoto), jonka avulla mikä tahansa tapahtuma, myös keskeneräinen, on raportoitavissa. Tapahtumat kuvataankin usein rajaamattomina (esimerkissä 19 kaikki *ing*-muodon sisältävät lauseet).

- (19) he **begins to dig** in the sand
 pushing it side to side
 but while **he's doing** this
 he undermines himself
 and he **starts sliding** down the hole
 and the bottle goes in as well
 and he simply slides underneath the surface
 (v. Stutterheim ja Lambert *tulossa*: 212)

Tapahtuman päättymisen sijaan korostetaan siis tapahtuman käynnissä olemista progressiivilla tai sen alkua inkoatiivisilla verbimuodoilla (esimerkissä 19 *begins to dig*, *starts sliding*). Inkoatiiviset muodot myös selventävät samalla tapahtumien välisiä aikasuhteita. Temporaalisten adverbien

käyttö on englanninpuhujien narratiiveissa vähäisempää kuin esimerkiksi saksanpuhujilla (v. Stutterheim ja Lambert *tulossa*: 215–216).

Perspektiivi

Englanninpuhujat omaksuvat tyypillisesti havaitsijaperustaisen perspektiivin, jossa kuvatut tapahtumat sidotaan ulkopuolisen havaitsijan nykyhetkeen. Progressiivimuodon avulla keskeneräisetkin tapahtumat ovat raportoitavissa. Englanninkielisille narratiiveille on ominaista myös havaittujen tapahtumien pilkkominen hyvin pieniin osiin (*high degree of phasal segmentation*). Perspektiivi näkyy myös siinä, että englanninpuhujien narratiiveissa (meta)viittaukset havaitsemiseen ja puhujan käsityksiin ovat yleisempiä kuin esimerkiksi saksanpuhujilla (v. Stutterheim ja Lambert *tulossa*: 213). Englanninpuhujilla tietyn perspektiivin suosiminen ei ole yhtä poikkeuksetonta kuin saksanpuhujilla, sillä vaikka suurimmalla osalla (26/32) puhujista on taipumus käyttää havaitsijaperustaista perspektiiviä, vain seitsemän puhujaa käyttää sitä systemaattisesti koko narratiivin ajan, ja jopa kuusi käyttää osallistujaperustaista perspektiiviä (Carroll ja v. Stutterheim 2003: 384, loppuviite).

2.4.2 Saksa

Olennaiset kielelliset kategoriat

Saksassa ei ole pakollista, kieliopillista aspektinmerkintää verbissä. Esimerkiksi englannin tapaista pitkälle kieliopillistunutta progressiivia ei ole, ja keskeneräisen tapahtumisen kuvaamisessa saksanpuhujat joutuu turvautumaan perifrastisiin keinoihin, kuten rakenteisiin *am schreiben sein* 'olla kirjoittamassa' tai *dabei sein, einen Brief zu schreiben* 'olla kirjoittamassa kirjettä, työstää kirjettä'.

Tapahtumat kuvataan usein rajattuina. Rajaamiselle on monia tapoja: esimerkiksi tuloksen kautta (esimerkki 20, *haut ein Loch*) tai spatiaalisesti mainitsemalla liikkeen päätepiste (*in die Tiefe*).

- (20) er haut mit einem Stein **ein Loch in dem Boden**

'hän hakkaa kivellä reiän maahan'

und wird **in die Tiefe** gezogen

'ja tulee vedetyksi syvyyksiin'

(v. Stutterheim ja Lambert *tulossa*: 208, suomennos oma)

Temporaaliset adverbit ovat yleisiä, etenkin anaforinen *dann* (esimerkki 21).

- (21) sie schaut sich um

'hän katsoo ympärilleen'

und hört **dann** plötzlich wieder diesen Wassertropfen

'ja kuulee sitten yhtäkkiä taas tämän veden tippumisen'
 der auf die Steine fällt
 'joka putoaa kiville'
 und versucht **dann** eben von dem Steinturm abzustiegen
 'ja yrittää sitten kiivetä kivitornin päältä'
 (Carroll, v. Stutterheim ja Nüse 2004: 192, suomennos oma)

Perspektiivi

Saksanpuhujat omaksuvat tyypillisesti osallistujaperustaisen perspektiivin, jossa tapahtumat kuvataan holistisina kokonaisuuksina, jotka sijoitetaan narratiiviin peräkkäin. Usein mainitaan liikkeen päätepiste, joskus myös reitti lähtöpisteestä päätepisteeseen. (v. Stutterheim ja Lambert *tulossa*: 216.) Von Stutterheimin ja Lambertin (*tulossa*: 212) informanteista kaikki käyttivät poikkeuksetta tätä perspektiiviä. Tapahtumien suhteita selvennetään usein temporaalisella adverbillä *dann*.

2.4.3 Ranska

Olennaiset kielelliset kategoriat

Ranskan verbeissä aspektinmerkintä (perfektiivinen–imperfektiivinen) on pakollinen vain menneessä ajassa. Keskenäistä tapahtumista voidaan kuvata perifrastisilla muodoilla ja tapahtuman alkua korostaa inkoatiivisilla muodoilla. Temporaalista strategiaa eli anaforista linkittämistä käytetään, mutta tapahtumien välisiä suhteita selvennetään lisäksi kausaalisesti: päähenkilön toiminta motivoidaan kertomalla hänen havainnostaan (esimerkki 22, *il voit une flaque d'eau*), toiminta esitetään intentionaalisena (*il essaie de creuser*), mahdollinen toiminnan päämäärä ilmaistaan (*pour trouver l'eau*), samoin toiminnan ja tuloksen yhteys (*en creusant il forme un trou*) sekä toiminnan johtaminen lopulliseen tulokseen (*ce qui le fait tomber dans le trou*) (v. Stutterheim ja Lambert *tulossa*: 218).

- (22) *il voit une flaque d'eau*
 'hän näkee vesilätäkön'
il essaie de creuser
 'hän yrittää kaivaa'
pour trouver l'eau
 'löytääkseen vettä'
en creusant il forme un trou
 'kaivamalla hän tekee reiän'
ce qui le fait tomber dans le trou

'mikä saa hänet putoamaan reikään'

(v. Stutterheim ja Lambert *tulossa*: 218, suomennos oma)

Perspektiivi

Ranskan suhteen perspektiivin valinta ei ole yksioikoista. Puhujat vaikuttavat käyttävän elokuvan tapahtumista kertoessaan osallistujaperustaista perspektiiviä, mutta ympäristöä ja olosuhteita kuvaillessaan havaitsijan näkökulmaa (v. Stutterheim ja Lambert *tulossa*: 219). Kuten esimerkiksi 22 käy ilmi, päähenkilön toiminnan motivointi on tärkeää ja ranskanpuhujien narratiivit tuntuvat vastaavan kysymyksiin *mitä tapahtuu x:lle, mitä x tekee ja miksi*.

2.4.4 Espanja

Olennaiset kielelliset kategoriat

Espanjassa on kieliopillinen progressiivimuoto, ja kuten englanninpuhujilla, tapahtumien tempo-raaliset suhteet saattavat jäädä määrittymättä (esimerkki 23). Anaforisia adverbejä käytetään hyvin vähän.

- (23) le vuelven a limpiar la boca
'ne/he kuivaavat hänen suunsa jälleen'
y la máquina **está** echando chispas
'koneesta tulee kipinöitä'
ahora la servilleta le **está** pegando golpes
'nyt lautasliina lyö häntä'
está gritando
'hän huutaa'
y pide que la paren
'ja pyytää niitä/heitä pysäyttämään sen'
al final cae desmayado
'lopulta hän pyörtyy'

(Bylund, sähköpostiviestit 5.6.2007, suomennos oma)

Perspektiivi

Espanjanpuhujat omaksuvat havaitsijaperustaisen perspektiivin ja tapahtumat pilkotaan hyvin pieniksi osiksi, eli paino on mikrotapahtumilla. (Bylund, sähköpostiviestit 5.6.2007 ja tapaaminen 17.10.2007⁶.)

⁶Emanuel Bylund tutkii tapahtumien konseptualisointia espanjan- ja ruotsinpuhujilla. Koeasetelma ja menetelmät ovat hänen tutkimuksissaan samat kuin minullakin, mutta tässä esiteltävät tulokset perustuvat Chaplinin "Nyky aika"-elokuvan simultaanisiin *online*-kielennöksiin.

2.4.5 Ruotsi

Olennaiset kielelliset kategoriat

Ruotsissa ei ole kieliopillistunutta aspektinmerkintää verbissä. Tapahtumien peräkkäisyys merkitään selvästi anaforisilla temporaalisilla adverbeilla (esimerkki 24).

- (24) och så torkas han igen
'ja niin hänet kuivataan jälleen'
men då blir det kortis igen
'mutta sitten tulee taas oikosulku'
så torken börjar slå honom i ansiktet
'niin kuivain alkaa lyödä häntä kasvoihin'
sen så släpper de honom
'ja se päästää hänet pois' (Bylund, sähköpostiviestit 5.6.2007, suomennos oma)

Perspektiivi

Ruotsinpuhujat omaksuvat osallistujaperustaisen perspektiivin. Tapahtumien segmentoinnissa he saattavat helposti jättää joitakin tapahtumia ilman mainintaa, ja suosivat makrotapahtumia. (Bylund, sähköpostiviestit 5.6.2007 ja tapaaminen 17.10.2007.)

3 Suomen kielen aineisto

Tässä luvussa kerron ensin yleisiä huomioitani aineiston narratiiveista (3.1) ja käsittelen sitten narratiivien osia (3.2). Luvuissa 3.2.1–3.2.3 esittelen kolmea narratiiveille tyypillistä ainesta: juonilinjaa, orientointia ja evaluointia. Luvuissa 3.3–3.4 tarkastelen tarkemmin narratiivien juonilinjassa käytettyjä kielellisiä keinoja. Tämä tarkastelu luo pohjan luvun 4 kontrastiiviselle osiolla.

3.1 Yleistä

Narratiivilla tarkoitan aineistossani toisaalta laajasti sen tekstityyppiä, kertovaa tekstiä. Toisaalta nimitän narratiiviksi myös yhtä aineiston maailmaa, yhtä elokuvan jaksoa kuvailevaa tekstikalkkelmaa. Tarkalleen ottaen lähes jokainen narratiivi voidaan jakaa edelleen pienempiin osasiinsa. Tarkkaa rajanvetoa eri narratiivisten jaksoiden välillä en kuitenkaan näe järkeväksi, enkä pyrikään työssäni jäänöksettömyyden analyysiin.

Jokaiselta informantilta on viisi kokonaista narratiivia (hiekkamaailma, paperimaailma, kivi-maailma, maanpäällinen konemaailma ja maanalainen konemaailma). Viimeistä maailmaa koskevat narratiivit eroavat muista siten, että ne sisältävät myös koko lyhytelokuvan loppuratkaisun. Siinä päähenkilö ei ole aktiivinen toimija, vaan hänet muodostanut hiekka valuu viimeisestä maailmasta kuvaannollisesti veden ja taivaan läpi takaisin aavikolle, josta elokuva alkoi. Kolmessa ensimmäisessä maailmassa päähenkilö putoaa seuraavaan maailmaan, neljännessä hän hyppää sinne itse. Yhdeltä informanteista koko elokuvan loppuratkaisun kertominen puuttuu, koska hän unohti kertoa loppuun asti. Toisella informantilla oli vaikeuksia muistaa viimeisen maailman tapahtumia, mutta katson hänenkin tuotostensa olevan silti vertailukelpoisia. Suurin osa tarkasteluistani käsittelee kolmea ensimmäistä maailmaa.

3.1.1 Huomioita aikamuodoista

Puhujat käyttivät kertoessaan lähes yksinomaan preesenssiä, vaikka tehtävänanto oli preteritissä. Samoin ovat menetelleet ainakin englannin-, saksan- ja ranskanpuhujat (Carroll, v. Stutterheim ja Nüse 2004: 204, v. Stutterheim ja Lambert *tulossa*: 217). Dramaattisen tai historiallisen preesensin käyttö tässä kertomiskontekstissa näyttää siis olevan ainakin näille kielille yhteinen piirre. Preesensin yleisyys saa tukea myös Dahlin alueellisesti ja typologisesti melko edustavasta klassikovertailusta (1985), jonka perusteella tunnusmerkittömän verbimuodon (eli usein preesensin) käyttö vaikutti olevan narratiivikontekstissa yleistä (Dahl 1985: 113). Historiallista preesenssiä ei tosin tutkimuksessa erikseen elisitoitu, mutta esimerkiksi romaniankielinen informantti käytti sitä spontaanisti. Lisäksi Dahl (1985: 113, 122, 126–127) mainitsee selkeän tendenssin, jonka mukaan tarkemmat ajallisen etäisyyden, esimerkiksi menneen ajan erottelut (esimerkiksi *immediate past*,

remote past) usein neutraloituvat narratiivissa joko osittain tai kokonaan. Narratiivissa viittaus hetki on selvä, joten tarkemmat erottelut eivät ole useinkaan tarpeellisia.

Myös Toivainen on huomauttanut preesensin yleisyydestä tutkimuksessaan viisivuotiaan lapsen vieri- ja puhelinkerronnan eroista tämän kertoessa kuvakirjan tarinan (Toivainen 1992). Puhelinkerronnassa informantti valitsi johdonmukaisesti preesensin (silloin tällöin perfektillä täydennettynä) (mas. 68), vaikka hän oli aikaisemmin vieressä olevalle henkilölle kertoessaan käyttänyt osassa tilanteita preteritiä. Koska puhekumppani ei ole puhelinkerronnassa läsnä, loisi preteriti Toivaisen mukaan liian vahvan vaikutelman siitä, että puhuja olisi ollut itse mukana tapahtumissa todistamassa niitä. Informantti käytti preteritiä neljä kertaa (kaikkiaan 75 finiittimuodosta), ja joka kerralla kyse oli perfektiivisestä, nopeasti tulokseen johtavasta verbistä, joista kolmea vielä täydensi hetkellisyttä korostava *nyt* (Toivainen 1992: 67).

Preteritiä käytetään tämän aineiston kolmen ensimmäisen maailman kuvauksissa 26 kertaa (lauseiden kokonaismäärä 648). Jaksonalkuisessa orientoinnissa (ks. luku 3.2.2) esiintyy jonkin verran enemmän preteritiä kuin muualla. Esimerkissä 25 on tyypillistä preteritin käyttöä: uuden maailman kuvailu alkaa preteritillä, mutta puhuja vaihtaa nopeasti preesensiin, jossa useimmiten myös pysyy.

- (25) !'aavikolla (.) 'makas semmonennn hiekk'kamies?
tai se 'nukku 'siellä
ja sit sen 'eessä (0.4) on (0.3) pullo? (0.4)
ja (.) sit (.) kun se 'herää
ni se ottaa sen pullon 'käteen [KH5]

Tämä voisi periaatteessa johtua preteritissä annetusta ohjeistuksesta, mutta koska sen kuulemisesta ehtii kulua pari minuuttia, se ei tunnu todennäköiseltä syytä. Tavallaan preteriti on alussa luonnollinen valinta – ja tietysti muutenkin – sillä tapahtumat ovat tietenkin mennyttä aikaa. Vaihdos preesensiin tapahtuu yleensä viimeistään orientoinnista juonilauseisiin siirryttäessä, esimerkissä 25 jo orientoinnin aikana. Preesens on ylivoimaisesti yleisin aikamuoto, joten ehkä siihen siirtyminen – ja siirtymän tietoinen tai tiedostamaton hyväksyminen – vain vie aikaa, toisilla enemmän, toisilla vähemmän. Vain yksi kertomus on kokonaan preteritissä, toinen melkein kokonaan. Molemmat kertomukset ovat kestoltaan lyhyimpiä koko aineistossa, ja kertovat ensimmäisestä maailmasta, joten kyse voi olla vain kertomiseen totuttelemisesta.

Perfektiesiintymiä on kolmen ensimmäisen maailman kuvauksissa hyvin vähän, kaikkiaan kymmenen. Ne ovat joko taustoittavia (esimerkki 26) tai päähenkilön ”referointia” (27).

- (26) ni sit se (.) 'näkeekis sen 'kohan
mihin sitä 'vettä on (0.8) 'valunu? [KH5]

- (27) ja tää on sitä
mitä hän **on** 'hakenu ja (0.4)
et 'mistä sitä saisi 'lisää ja [KH8]

3.1.2 Narratiivin jakaminen lauseiksi

Olen jakanut narratiivit työssäni riveille lauseittain. Taustaprojektissa puhutaan etenkin kvantitatiivisissa yhteyksissä propositioista (esim. v. Stutterheim ja Lambert *tulossa*), käytän työssäni samassa merkityksessä termiä lause. Lauseiksi jakaminen ei ole aina yksinkertaista. Jos puhunnos on jäänyt kesken – siis kieliopillinen rakenne on tyypilliseen käyttöön verrattuna vaillinainen – olen katsonut sen omaksi lauseekseen, jos puhuja on tuottanut sitä niin pitkälle, että lausetyyppi ja lauseen rakenne hahmottuvat. Esimerkiksi pelkkää partikkelia lausuman alussa en ole katsonut omaksi lauseekseen.

Esimerkissä 28 puhuja mainitsee elokuvan päähenkilön, joka luultavasti virittää kuulijassa odotuksen sellaisesta lauseesta, jossa tämä NP on lauseen teema, tyypillisesti subjekti. Puhuja siirtyy kuitenkin kahden lauseen ajaksi metakomentointiin, kunnes palaa kuvaamaan päähenkilöä. Esimerkin 29 kesken jäänyt lause hahmottuu eksistentiaalilauseeksi, mutta puhuja vaihtaakin ennen eksistentiaali-NP:tä toiseen lausetyyppiin, joka tosin funktioltaan on hyvin lähellä eksistentiaali-lausetta.

- (28) joo siinä taas (1.7) **tää** (0.7) 'savimaine 'olio (1.9) tuotanoin (3.6)
se alkaa se 'pätkä suaraan 'siitä että (1.5)
'annetaan (silti) olettaa
et hän o jostaki (.) '↑tippunut (0.6) [KH4]
- (29) nin 'siälä **on**
sitte taas 'näkyä tämmöne (0.6) niinku 'vesilammikko? [KH7]

Esimerkeissä 30–32 puhuja on tuottanut verbinkin, mutta lause jää silti kesken. Esimerkin 31 tyyppisissä tapauksissa on mahdotonta sanoa, täydentääkö myöhempi samanmuotoinen lause edellistä kesken jäänyttä, kun taas esimerkin 32 tapaisissa myöhempi lause on melko selvästi aikaisemman täydennys.

- (30) mut se 'huomaa kuitenkin
että (1.4) että (0.7) **se** (.) 'lätäkkö (.) **onkin** (0.8) aa jonkulainen (0.4)
tai **siitä** 'näkyä niinku 'veteen (1.5) ja (0.6) [KH9]
- (31) no 'sitten **siälön** (.)
'menee näitä 'teriä edes'takasij
ja (.) 'siälön (0.3) tämmösiä 'metallityästökoneita [KH8]

- (32) et **sielon** 'menos (.)
 joku (.) semmone 'kone **on** (.) jotenki s- (0.4) jotai semmosta 'luukkua sii- niinku 'maahan
 (0.5)
 nii se **on** 'menos justii 'kiini (0.6) [KH7]

Esimerkeissä 28–32 olen joka tapauksessa laskenut kesken jääneet puhunnokset edellä mainituista syistä omiksi lauseikseen, vaikkeivät ne lauseen kieliopilliseen määritelmään sovikaan.

Esimerkissä 33 on lähes mielivaltaista päättää, kumpaan lauseeseen lauseke *erilaisia koneita* liittyy: se voi olla yhtä hyvin ensimmäisen lauseen eksistentiaali-NP kuin toisen lauseen subjekti. Tässä monitahoisuudessa on myös näiden lausetyyppien vahvuus: ne ovat helposti yhdisteltävissä palvelemaan samaa tehtävää, orientointia (ks. tarkemmin luku 3.2.2).

- (33) ja 'sielä on (1.0) on 'erilaisia (0.4) 'koneita (0.7)
 'nousee sieltä 'laattojen 'välistä (1.0) [KH9]

Yhden lauseen muodostaviksi olen katsonut sellaiset lausumat, joissa verbi tai muu keskeinen lauseenjäsen vain toistetaan, joko täysin samanlaisena (esimerkki 34) tai lähes samanlaisena (esimerkki 35). Samoin olen menetellyt nopeiden, samaan intonaatiojaksoon kuuluvien itsekorjausten suhteen (esimerkit 36 ja 37).

- (34) ja 'siäl **oli** (0.5) 'oli tota nin (1.0) semmone 'hiekasta (.) tehty '↑mies (0.5) [KH7]
- (35) niin se **olikin** sitten (0.3) se 'sama vesi **oli** sen (.) alkuperäsen 'hiekka-aavikon 'taivas. (0.7) [KH2]
- (36) ja se **rup-** 'nousee (0.3) '↑ylös [KH9]
- (37) **et mi-** nyt (0.4) 'tonne pitää päästä
 että 'mite hän nyt sinne 'pääsis [KH8]

Epäselvät tapaukset olen laskenut yhdeksi lauseeksi ja merkinnyt samalle riville. Esimerkissä 38 on mahdoton tietää, mihin ensimmäinen *se* viittaa. Myöskään lausetyyppi ei ehdi hahmottua, joten en katso järkeväksi erottaa tällaisia omiksi propositioikseen. Esimerkissä 39 on mahdoton tietää, minkälaisista lauseista *että* ehkä on aloittamassa. Konjunktio esiintyy spontaanissa puheessa usein puhunnoksenloppuisena, eikä aina edes johda sivulauseeseen.

- (38) niin **se** 'todellakin ni (1.3) hänellä om 'pää sitte aika (0.8) aika 'litissä siinä 'sittej [KH4]
- (39) 'mistä se taas sitte 'kuulee että (.) sen (0.8) 'veden 'tiputuksen (0.3) [KH7]

Ellipsit ovat lauseiden laskemisen ja määrittämisen kannalta vaikeita, sillä periaatteessa melkein mihin tahansa voisi olettaa ellipsin. Subjektin ellipsi ei vaikuta lauseiden laskemiseen, sillä pääkriteeri on verbi. Kokonaisen verbimuodon ellipsiä en ole sen tulkinnanvaraisuuden vuoksi olettanut mihinkään aineistossa, mutta muutamia kieltoverbin tai liittomuodon finiittisen osan ellipsejä kyllä esiintyy (esimerkit 40 ja 41). Olen siis laskenut esimerkin 42 tapaiset parafrasiketjut järjestelmällisesti yhdeksi, joskin kompleksiseksi, lauseeksi.

(40) että se ei (0.3) se ei kokonaisena (0.3) 'pääse (1.0)
'saa sitä 'reikää niin suureks [KH3]

(41) että hän on (.) sieltä 'tippunu
tai (0.4) 'muutev vaa 'tullu (1.2) [KH4]

(42) koska 'hän on 'siinä sitte 'ihan (0.7) iham 'päällään siinä (1.4) jalat pystyssä hyvin (0.3)
epämukavassa 'asennossa [KH4]

3.2 Narratiivien osat

Instruktio eli kokeen järjestäjän koetilanteessa antama kysymyksen- tai tehtävänasettelu (*kerro, mitä tapahtui*) ohjaa puhujaa rakentamaan tekstin tietynlaiseksi – ohjaa valitsemaan tietyn tekstilajin. Dynaamisen toimintaverbin valitseminen kysymyksenasetteluun ohjaa puhujaa kiinnittämään huomiota enemmän tapahtumiseen kuin esimerkiksi päähenkilön tai ympäristön kuvailuun (vrt. *kerro, mitä näit*). Puhuja siis luo ensisijaisesti narratiivia kuvauksen sijaan (Carroll ja v. Stutterheim 2003: 367). Jos puhuja noudattaa *kerro, mitä tapahtuu* -muotoista instruktiota, narratiiviseen tekstiin syntyy pää rakenne (*main structure*), joka vastaa suoraan tehtävänantoon, sekä yksi tai useampia sivurakenteita (*side structures*), jotka tukevat kerrontaa ja antavat muita täydentäviä tietoja (v. Stutterheim, Carroll ja Klein 2003: 97). Von Stutterheimin, Carrollin ja Kleinin termi pää rakenne vastaa keskustelunalyysistä omaksumaani käsitettä juonilinja (esim. Routarinne 2003: 56). Tämän aineiston informantit olivat hyvin sensitiivisiä kysymyksenasettelulle, sillä vain yksi kymmenestä ajautui selvästi muita pidempiin kuvailuihin (KH4:n narratiiveissa on yhteensä 3 140 sanaa kun muiden informanttien keskiarvo on 940 sanaa). Hänelläkin tekstin perustyyppi on kuitenkin narratiivi; sivurakenteita vain on perusteellisemmin kuin muilla.

Narratiiveissa pää rakenteen muodostavat kertomusta eteenpäin vievät jaksot eli juonilinja, sivurakenteita ovat orientointi ja evaluointi. Tässä alaluvussa käsittelen keinoja, joilla narratiivin osat voi tunnistaa.

3.2.1 Juonilinja

Kertomusta eteenpäin vievät ilmaukset muodostavat kertomuksen juonilinjan. Aineistoni narratiiveissa juonilinja rakennetaan rajattuina esitettyjen tapahtumien varaan, ja tapahtumat suhteutetaan toisiinsa temporaalisilla adverbeilla. Temporaalisten adverbien käyttöä kertomuksen jäsentäjinä käsittelen luvussa 3.3, ja tapahtumien rajaamisen keinoja luvussa 3.4.

Suurin osa juonilinjan lauseista kuvaa päähenkilön toimintaa tai hänelle tapahtuvia asioita. Lauseissa esiintyy tyypillisesti dynaamisia ja agenttiivisia toimintaverbejä (*etsii, kiipeää, yrittää päästä*) tai liikeverbejä (*kävelee, tepastelee*). Inagenttiivisia intransitiiviverbejä käytetään kuvaamaan päähenkilölle tapahtuvia asioita, tällöin on usein kyse liikkeestä (*putoaa, tippuu, selviytyy*). Myös päähenkilön oletettuja mentaalisia tiloja ja havaintoja kuvataan (*ihmettelee, näkee, kuulee, pelästyy*). Tapahtuman alkua voidaan korostaa inkoatiivisella verbiketjulla (*lähtee juoksemaan, rupeaa kaivamaan*).

Myös modaalisia verbejä tai verbiketjuja esiintyy: *sen pitää lyödä vedet korvasta, se joutuu hyppäämään*. Labovin ja Waletzky (2003 [1967]: 89) mukaan juonilauseen verbi ei säännönmukaisesti voi olla modaalinen. Näissä tapauksissa onkin välillä tulkinnanvaraista, onko lause osa juonta vai orientointia. Ongelmatapauksissa olen käyttänyt hyväksi muitakin kriteerejä, kuten sitä, kuvaako lause yksittäistä tapahtumaa (esimerkiksi liikkumista paikasta toiseen) vai onko sen kuvaama tapahtuma pikemminkin taustatietoa päähenkilön seuraaville edesottamuksille.

Päähenkilön toiminnan lisäksi juonilauseilla kuvataan lyhytelokuvan maailmoissa vaikuttavien elottomien olioiden, luonnonvoimien ja koneiden toimintaa.

3.2.2 Orientointi

Orientoinnin sijoittuminen narratiiviin

Jakson alku on orientoinnille luonnollinen paikka. Siinä puhuja antaa kuulijalle lyhyesti tilanteen perustiedot, joista tärkeimmät ovat tapahtumapaikka ja päähenkilö. Koko kerronnan ensimmäinen jakso toistuu monilla informanteilla huomattavan samankaltaisena: Yksi tai useampia lokatiivisia ilmauksia määrittää tai luonnehtii tapahtumapaikan ja kehyksen narratiiville (esimerkit 43–45). Samalla myös päähenkilö tulee sujuvasti esiteltyä. Jaksonalkuisessa orientoinnissa voi nähdä yhteyden saksanpuhujien taipumukseen esitellä referentit kuvailutehtävässä lokatiivisilla ilmauksilla.

- (43) 'hiekassa 'aavikolla 'makaa (0.4) semmonen 'hiekasta (0.6) 'muodostunut 'otus (0.6)
jonka 'vieressä on 'tyhjä pul↑lo [KH3]

- (44) '!aavikolla (.) 'makas semmonennn hiekk'kamies? [KH5]

- (45) **semmosessa 'hiekk**a (0.7) **'aavikkomaisemassa** (0.5) hiekasta tehty (0.5) @'mies@ (0.7)
 'havahtuu?
 ja huomaa
 että 'vesipullossa ei o 'vettä [KH2]

Orientointilauseessa käytettävä verbi on tyypillisesti intransitiivinen, usein staattinen, kuten *maata* (esimerkit 43 ja 44). Lisäksi käytetään mentaaliverbejä kuten *havahtua* ja *huomata* (esimerkki 45), jolloin orientoinnista siirrytään oikeastaan jo samalla juonilinjaan eli itse kerrontaan. Sama lause voi siis toimia narratiivissa useammassa tehtävässä. Esimerkin 45 ensimmäisessä lauseessa orientointiin viittaavat ympäristöä kuvaileva paikanilmaus lauseen alussa sekä päähenkilön kuvaus partisiippimääritteellä. Juonilinjaan sen sijaan viittaa se, että lauseella kuvataan päähenkilön toimintaa ja narratiivin tapahtumat etenevät.

Tällaiset lokatiiviset orientointilauseet eivät useinkaan ole tyypillisiä eksistentiaalilauseita (*jossakin on jotakin*), mutta niiden merkitys ja käyttö narratiivissa ovat lähellä eksistentiaalilauseita (tästä tarkemmin orientoinnin kielellisten keinojen esittelyn yhteydessä). Myös eksistentiaalista jaksonalkuista orientointia esiintyy (esimerkit 46 ja 47).

- (46) **!tässä oli** (0.7) joku tämmönen 'olento tälläsessä mm (.) aa'↑vikkomaisessa (1.3) 'ympäristössä [KH1]
- (47) elik↑kä on tämmönen hi- 'hiekk'aerämaa (.) 'päiväsaikaan [KH10]

Lisäksi muutama informanteista hyödyntää välillä havaitsijaperustaista "kameraperspektiiviä" (esimerkit 48–50). Näissäkin tapauksissa ympäristön kuvaaminen on kuitenkin tärkeää.

- (48) joo no 'tossa (3.4) tossa ni 'ensimmäisenä kuvataan tota (1.9) 'aavikkoa tai ollaan 'aavikolla [KH4]
- (49) elikkä tässä 'näytetään tällästä (.) '↑hiekk'aerämaata (0.6) ja (0.6) s(-) (.) hyvinkik 'kauas (.) 'näky [KH8]
- (50) eli siinä 'alussa (.) 'näky (0.4) 'hiekk'anen autiomaa? [KH9]

Orientointia esiintyy myös muualla kuin jaksojen alussa. Se vuorottelee usein dynaamisten juonilauseiden kanssa. Esimerkissä 51 on ensin kolme juonilauseetta, sitten yksi orientoiva lause, yksi juonilause ja taas yksi orientoiva lause.

- (51) JUONI
 tää 'otus (0.5) 'hiekkasta 'tehty (.) 'tipahtaa (0.6) '↑taivaalta (.) 'tyhjään (0.7) johonkin 'ihmeelliseen '↑paperin ja (.) 'tuulen maahan? (0.9)
 se 'tippuu siihen '↑selälleen (0.3) ää (0.9)

ja se jälkeen 'tuuli (0.3) jotenki 'kuljettaa (0.5) niitä 'papereita (1.4) sitä 'kohti? (0.6)

ORIENTOINTI

ja se koko 'maa on (0.4) muodostu(nu) niistä 'papereista? (0.9)

JUONI

sitte se '↑käveleskelee siellä tyhjässä 'maassa (0.5)

ORIENTOINTI

'siellä (0.3) 'lepattaa sen 'ohi (0.4) niitä 'papereita 'tuulessa? (1.0) [KH3]

Orientoinnin tehtävät

Yksi orientoinnin tehtävistä on antaa kuulijalle tietoa tapahtumaympäristöstä, myös muulloin kuin vain jakson alussa (esimerkki 52).

- (52) tää 'paikka mis se 'on on tosi 'pelottava (0.6)
siellä 'mekanismeissa kokoajan 'tapahtuu (0.3) [KH3]

Orientointi voi antaa kuulijalle tietoa päähenkilön olomuodosta tai olinpaikasta. Tämä on tietysti usein yhteydessä ympäristön kuvaukseen. Esimerkin 53 orientointiosassa kuvataan ensin päähenkilön olomuodon muutosta intransitiivilauseella ja hänen olinpaikkaansa kvasipredikaatiivilauseella. Siitä jatketaan ympäristön kuvaukseen ei-restriktiivisellä relatiivilauseella. Pienen tauon jälkeen puhuja palaa kuvaamaan päähenkilön olomuotoa luonnehtivalla predikaatiivilauseella, ja luo sen jälkeen temporaalisella *kun*-lauseella taustan seuraavalle juonilauseelle. Viimeinen orientointilause toimii loppuyhteenvetona päähenkilön tilalle. Vaikka tässä kuten myös katkelman ensimmäisessä orientointilauseessa on inkoatiivinen *alkaa hajota*, ei kyse ole juonilauseista, joilla kerrottaisiin tarinan seuraava yksittäinen tapahtuma (vrt. esim. *yhtäkkiä sen jalka alkaa hajota*). Nämä lauseet luovat taustaa, ja ensimmäinen juonta eteenpäinvievä tapahtuma tulee vasta esimerkin viimeisessä lauseessa. Myös jälkimmäisen orientointilauseen prosodia⁷ tukee yhteenvetotulkintaa.

- (53) JUONI
ja (.) kun se 'siitä (0.6) 'tippumisesta tokenee (0.8)
ni se 'huomaa
että se (.) alkaa olla aika (0.6) 'heikossa '↑kunnossa jo näitten kaikkien 'tippumisten jälkeen
ORIENTOINTI
se 'hiekkamies alkaa 'hajota (1.0)
se on 'nyt (0.7) öö (0.4) 'jonkullaisessa <'koneen> (0.8) 'maassa (2.6)
jossa on (0.7) 'robotteja ja (0.5) ja (1.5) jotain (.) 'metallia ja sellaista? (0.8) ja tuota (0.8)
ää (1.6)

⁷Valitettavasti en voi tässä työssä ottaa prosodisia asioita järjestelmällisemmin huomioon.

sem (.) '↑pää (0.6) on 'puoliksi (0.8) jo ihan (0.7) 'hajonnut
ja (0.8) ja (0.6) kun se 'istuu (0.3) siinä mihin se on '↑tippunut

JUONI

niin (0.8) niin (0.5) jonkulaine 'sirkkeli (0.5) pyyhkäsee sen 'jalastakip 'palan

ORIENTOINTI

ja (0.3) !se alkaa ihan (0.3) 'hajota kertakaikkiaan koko 'mies (1.4) ää (1.5)

JUONI

!sitte se lähtee kuitenkin 'tepastelemaan (.) 'taas s(-)ä (.) 'koneem 'maassa [KH3]

Orientoinnilla voi myös ennakoida, perustella ja selventää tapahtumaa. Yksi esimerkki tällaisesta on edellä mainittu esimerkin 53 taustaa luova temporaalinen *kun*-lause. Esimerkissä 54 orientointi on tarpeen, jotta kuulija voi ymmärtää, miksi maailmassa lentelee papereita ja päähenkilö katkelman lopussa kaatuu. Huomionarvoista on, että puhuja tarjoaa kuulijalle lähes samanlaisen orientoinnin kahteen kertaan. Jälkimmäinen *ku(n) – ni(in)* rakenne on eksplisiittisesti kausaalinen, kun taas ensimmäisessä lauseiden ilmaisemien asiantilojen välisessä suhteessa on enemmän tulkinnanvaraa (*maassa tuulee, siellä lentelee papereita, sen pitää väistää paperia*).

(54) JUONI

sit 'se (0.4) 'tippuu 'paperimaaha? (0.6)

ORIENTOINTI

jaa sit siä 'paperimaas 'tuulee tosi 'paljon (0.5)

sen 'pitää (.) 'väistää semmost 'lentävää (.) 'paperia

JUONI

ni sit se joutuu (.) 'nousee (0.7) 'istumaa (0.4) ja (1.5)

sit se 'kuulee taas sen 'plop äänen ja (.)

sit se (0.3) 'lähtee (1.7) 'menemää sitä 'ääntä kohti? (0.6)

ORIENTOINTI

ja (.) sit 'siellä (1.9) 'maassa ku 'tuulee tosi 'paljon

ja siel on semmone 'paperihurrikanikii (0.9)

JUONI

ni 'sitte (.) yks (0.4) 'paperi tulee sitä '↑päi (0.3)

ja 'sitte (0.5) se (.) 'kaatuu [KH5]

Esimerkissä 55 puhuja antaa orientointilauseellaan päähenkilön toiminnalle selityksen.

(55) JUONI

ja (.) yhtäkkiä sitä alkaa (.) 'uhata (.)

siinä joku jonkullainem 'puristin tulee sitä 'kohti (.) tai jotain (0.7)

ORIENTOINTI

ja (.) sillä tulee niinku (0.3) hirvee 'hätä 'päästä (0.4) tietenkip 'pois sieltä (1.0)

JUONI

ja se rupee 'iskemään sitä (1.3) sitä (0.4) 'reikää (1.2) 'pienää (.) murenevaa 'reikää [KH3]

Päähenkilön toiminnan selittäminen ja motivoiminen on erityisen tyypillistä ranskanpuhujille (v. Stutterheim ja Lambert *tulossa*: 218). Tähän palataan myöhemmin sivulla 78.

Orientoinnin kielelliset keinot

Kuten edeltäkin käy ilmi, orientoinnissa käytetään monia kielellisiä keinoja. Luonnehtivat predikatiivilauseet ovat yleisiä (*lattia on paperia*), ja myös kvasipredikatiivilauseita esiintyy (*se on nyt jonkinlaisessa koneen maassa*). Myös säälauseita esiintyy (*siellä maassa tuulee tosi paljon*). Varsinaisia eksistentiaalilauseita on jonkin verran (*siellä on semmonen paperihurrikanakin, sen edessä on pullo*), mutta paljon enemmän on eksistentiaalilauseen tyyppisiä intransitiivilauseita (*missä lentelee papereita, missä menee ohi sirkkeleitä, siellä pyörii nostureita, siellä mekanismissa kokoajan tapahtuu, siellä kasvaa kiviä*). Näiden lauseiden alussa on paikanmääre ja niiden sanajärjestys noudattaa eksistentiaalilauseen muotoa (NP_{lok} – olla – NP_{nom/partit}: *pöydällä on kukkia*, esim. Helasvuo 1996: 341). Verbinä ei toki ole aina *olla*- tai *tulla*-verbi kuten ”oikeassa” eksistentiaalilauseessa, mutta usein verbi on kontinuaatiivinen ja merkitykseltään melko neutraali (*lentelee, tapahtuu, pyörittää*).

Eksistentiaalilauseen tyyppisten lauseiden tehtäväkin tuntuu sopivan hyvin siihen, mitä Helasvuo (1996: 352) toteaa eksistentiaalilauseen ja sen osanottajien tehtävistä: eksistentiaali-NP (*paperit, sirkkelit, nosturit*) luonnehtii lokaalijäsenen kuvaamaa tilaa, mutta e-NP:n tarkoite ei kuvausjakson jälkeen yleensä nouse puheenaiheeksi. Osittain tämä johtuu tietysti siitä, että narratiivilla on yksi selkeä päähenkilö.

Aina orientointi ei ole lauseen päätehtävä. Aineistossa esiintyy monia sellaisia ilmauksia, jotka ovat tavallaan orientoinnin ja juonilauseen välissä. Tällaiset ilmaukset ovat tyypillisiä jaksojen aluille. Kyseessä on ikään kuin tilannepäivitys, jossa puhuja kuvaa useimmiten yhdellä puhunnoksella päähenkilön nykytilan ja sijainnin. Tällaiselle luonnehdinnalle on tarvetta, koska puhuja on ollut hetken hiljaa, ja niin kertomus kuin kuulijakin on saatava jälleen ajan tasalle. Tällaiset lauseet ovat muodoltaan melko tyypillisiä juonilauseita (päähenkilö subjektina, neutraali sanajärjestys, jokseenkin dynaaminen verbi, joskin intransitiivinen). Orientointi alkaa kuitenkin lähes poikkeuksetta heti aloituslauseen jälkeen, hyvin usein jollakin määreellä jo samassa lauseessa. Esimerkiksi aloituslauseen ilmaiseman liikkeen päätepistettä saatetaan kuvata hyvinkin yksityiskohtaisesti (esimerkki 56). Tällaiset lauseet olen kuitenkin analyysissä katsonut ensisijaisesti juonilauseiksi.

- (56) tää 'otus (0.5) 'hiekasta 'tehty (.) 'tipahtaa (0.6) '↑taivaalta (.) 'tyhjään (0.7) johonkin 'ihmeelliseen '↑paperin ja (.) 'tuulen maahan? (0.9) [KH3]

Ympäristön kuvaus alkaa usein myös ensimmäiseen lauseeseen liittyvällä relatiivilauseella (esimerkit 57, 58 ja 59).

- (57) mt .hh no (.) 'hiekkamies 'putoo (.) 'tällä kertaa sitten semmoseen (0.6) niinku '↑paperiaavikolle (1.0)
missä lentelee (0.3) '↑papereita [KH2]
- (58) 'tällä kertaa mies putoo (.) semmoselle '↑koneaavikolle (0.6)
'missä (0.6) 'menee 'ohi (0.4) '↑sirkkeleitä sen (.) niinkun (0.9) 'lattian taikka 'maan läpi .hhh [KH2]
- (59) !joo 'nyt se tippu sellaseen (0.3) 'kivimaailmaan
missää (1.0) 'kokoo 'pinta on 'kivee [KH1]

Jos ensimmäinen lause on lyhyt ja ilman orientoivaa vivahdetta, esiintyy sen jälkeen usein myös orientoivia päälauseita (esimerkki 60).

- (60) (no) se tippuu 'kivimaahan? (0.3)
ja sit siel 'kivimaasta (.) siel (0.3) 'maasta nousee semmosii 'kiv(ei)rröykkiöitä?
ja niitten 'kiviröykkiöttem 'päältä tippuu (0.4) toisia 'kiviä? [KH5]

Tällaiset jaksoa aloittavat lauseet (*se tippuu (x)maahan*) eivät ole tyypillisiä juonilauseita, koska niiden funktio on erilainen. Päähenkilön putoaminen sinänsä ei ole tärkeää, olennaisempaa on se, että hän on sen jälkeen uudessa maailmassa. Konemaailman alussa itse putoamista ei edes näytetä, joskin se on tarinan tuntevalle selvää. Lauseen funktiosta kertoo mielestäni sekin, että mainittuaan kerran päähenkilön informantit siirtyvät hyvin säännöllisesti orientaatioon.

Orientaatiojakso voi olla toisinaan hyvinkin pitkä, ja transitiivilauseitakin käytetään (esimerkki 61).

- (61) JUONI
!sitte se lähtee kuitenkin 'tepastelemaan (.) 'taas s(-)ä (.) 'koneem 'maassa (2.5)
ORIENTOINTI
siellä o jonkullaisia '↑robotteja
jotka (0.3) 'tekee (0.3) 'jotakin (0.4)
ne (.) 'peittää ehkä (1.0) sen 'maan (1.1) 'auk- (.) koja
mitä siinä niinku 'maassa? (0.7) on? (1.6) öö (1.2)
tää mies joutuu 'pakenemaan näitä 'koneita (.)
ne (0.7) ne tulee tosi 'lähelle (.)
ne nousee (.) 'yhtäkkiä jostain
ja ne (0.8) 'liikkuu

ja 'tekevät omia 'tekemisiään (0.5)
 sen (.) 'ohi pyyhältää (1.0) sellasia 'sirkkeleitä
 jotka (0.4) 'leikkas siltä (0.3) 'jalankin
 ja (0.9) joista lähtee semmonen 'kipinä (.) 'suihku (2.5)

JUONI

ja sitten ku se 'mies joutuu lähteen 'juoksemaan (.) niitä koneita pakoon? (0.7)
 niin se sitten (1.1) 'mätkähtää semmosen 'ritilän 'päälle? [KH3]

Tässä katkelmassa lausetyyppejä on käytetty tavallisuudesta poikkeavalla tavalla. Ensimmäinen lause on tapahtuman aloittava juonilause, jossa on uuden jakson aloittava temporaalinen *sitte-*adverbi sekä tapahtuman alkua korostava inkoatiivinen *lähtee tepastelemaan*. Sitä seuraa useita lauseita, jotka kuvaavat kyseistä maailmaa ja päähenkilöä ympäröivää tapahtumista. En kuitenkaan kutsuisi yhtäkään näistä lauseista juonilauseiksi, sillä ne eivät vie narratiivia eteenpäin. Osa niistä on kyllä muodoltaan transitiivilauseita (*jotka tekee jotain, ne peittää ehkä sen maan aukkoja*), ja monet hyvinkin dynaamisia (*ne nousee yhtäkkiä jostain ja ne liikkuu*). Tätä tulkintaa tukee kuvauksen epämääräisyys: indefiniittipronominit (*jonkullaisia robotteja jotka tekee **jotain**, ne nousee yhtäkkiä **jostain***), toimintojen yleisyys (*ne tulee tosi lähelle, ne liikkuu ja tekevät omia tekemisiään*), toistuvat monikolliset viittaukset (*siellä o jonkullaisia **robotteja**, sen ohi pyyhältää **sellasia sirkkeleitä***) sekä modaalisuus (*joutuu pakenemaan, peittää **ehkä** sen maan aukkoja*) (vrt. Labov & Waletzky 2003 [1967]: 89). Ei siis puhuta tietystä robotista, tietystä sirkkelistä tai tietystä tapahtumasta. Kertomusta edistävät tapahtumat jatkuvat vasta katkelman toiseksi viimeisestä lauseesta, johon *sitte* luo temporaalisen rajan. Näistä syistä käsittelen tätäkin katkelmaa orientointina.

Temporaalisessa perusmerkityksessään osallistujaperustaiselle perspektiiville (ks. luku 3.3.1) tyypillinen adverbi *sit(te(n))* ei aineistossa aina aloita uutta tapahtumajaksoa. Orientoinnissa sitä käytetään eri tehtävässä, osana ilmausta *ja sit(te(n))* (esimerkit 62, 63 ja 64). Tällöin adverbi ei ole merkitykseltään temporaalinen, sillä se olisi vaikea korvata esimerkiksi ilmauksella *sen jälkeen*. Tällainen *sit(te(n))* on usein merkitykseltään 'lisäksi'.

- (62) et siinä (1.8) semmone 'miälenkiintonen (1.2) 'maailma näyttäs olevan '↑kyseessä
 että siinä se (1.4) 'pohja muodostuu yhten- '↑yhdestä 'yhtenäisestä (4.9) 'pahvista tai
 '↑paperista (1.7)
 joka oj '↑joustava
ja sitte (.) 'siinon (1.3) 'vieri 'vieressä aika '↑symmetrisennn (1.0) näkösiä tota (0.9) 'pahvi
 tai 'paperiarkkeja sitte ihan (0.9) ihan 'vieri 'vieressä [KH4]
- (63) 'hiekkamies 'putoo [- -] '↑paperiaavikolle (1.0)
 missä lentelee (0.3) '↑papereita

ja sitte sielä 'tuoli pyöri- (.) '↑tuuli pyöryttää (0.5) semmosia 'paperipyörteitä? [KH2]

- (64) !joo 'nyt se tippu 'sellaseen (0.3) 'kivi'↑maailmaan
missää (1.0) 'kokoo 'pinta on 'kivee
jaa (.) sitten (.) sielä kasvaa 'kiviä [KH1]

Myös Kalliokoski (1989: 174) huomauttaa ilmauksen *ja sit(te(n))* voivan kytkeä toisiinsa kaksi peräkkäistä havaintoa. Havaintojen järjestys, peräkkäisyys tai samanaikaisuus ovat tuntumani mukaan yhdentekeviä, sillä tärkeintä on orientointi ympäristöä kuvailemalla. VISKissä (§ 825) viitataan samantapaiseen käyttöön: ”Listoissa käytetty *sitten* osoittaa pikemminkin paikallisia tai abstraktisia kuin aikasuhteita.” Sanan *sit(te(n))* käyttöä diskurssipartikkelina (kuten esimerkin 62 viimeisen lauseen loppupuolella) käsittelen kohdassa 3.3.1.

3.2.3 Evaluointi

Narratiivien evaluoivien osien sisältö ja kielelliset keinot vaihtelevat juonilinjaa ja orientointia enemmän. Tavallaan kaikki kerronnan värittäminen, korostaminen ja painottaminen on evaluointia. Nämä valinnat kertovat puhujan asenteista ja painotuksista, ja niiden avulla voidaan muun muassa ennustaa narratiivin huippukohtaa. Evaluointia voi esiintyä myös juoni- tai orientointilauseissa. Esittelen tässä alaluvussa muutamia aineistossa esiintyviä kerronnan evaluoinnin keinoja Labovin (1972: 375–393) jaottelun mukaan (tässä työssä aikaisemmin luku 2.1.1).

Evaluoinnin upotuksen aste

Tyypillistä ULKOISTA EVALUOINTIA (irralliset lisäykset kuten *it was the strangest feeling*, Labov 1972: 371) ei aineistossa esiinny. Hieman samantapaiseksi voisi kuitenkin katsoa sellaiset puhujan kommentit, joissa puhuja arvioi, loiventaa tai kyseenalaistaa esittämänsä tulkintaa tapahtumista (esimerkit 65 ja 66). Muutamalla puhujalla on selvästi muita enemmän taipumusta tällaiseen kommentointiin.

- (65) joka nyt 'näyttäs olevan (1.2) suunnilleen (1.3) 'savesta tai 'mudasta
jos nyt (0.5) 'tarkkoja 'ollaan [KH4]
(66) ja vähän **kai** yrittää 'repiäkin auki
ainaki siltä 'vaikuttas [KH4]

UPOTETTU EVALUOINTI on aineistossa yleistä, ja etenkin muutama puhuja käyttää toistuvasti referointia sen keinona. Koska elokuva on mykkä, tarkoitan referoinnilla tässä yhteydessä sanojen asettamista päähenkilön suuhun. Tämä vaatii tietenkin puhujalta melkoista tulkintaa, ehkä myös luovuutta ja rohkeutta, sillä hänhän oikeastaan tekee päätelmiä päähenkilön tunteista ja intentioista, ei vain havainnoi. (Ajattelun referoinnista ks. myös Kuiri 1984: 45–49.)

Esimerkki 67 edustaa SUORAA ESITYSTÄ, sillä puhuja käyttää referoiduissa kohdissa yksikön ensimmäistä persoonaa. Esimerkki 68 on myös helposti tulkittavissa suoraksi esitykseksi, sillä huudahduksenomainen *hetkinen* ja deiktinen *tuolla* olisi vaikea hahmottaa kertojan suuhun.

- (67) ni häl 'lähtee taas sitte 'harhailemaa
ja (1.0) varmaan taas 'mietti(i)
että (1.0) **missä olen**
ja **miten (0.4) 'pääsen täältä 'pois (2.7)** [KH4]
- (68) ja sit se 'huomaa
et **hetkine et 'tuolla (0.6) oiss niinku 'taas sitä '↑vettä (0.8)** [KH7]

SEKAESITYS näyttää epäsuoralta esitykseltä, mutta siinä on suoran esityksen piirteitä kuten deiktisiä elementtejä (Kuiri 1984: 10). Esimerkissä 69 puhuja kertoo ensin epäsuorasti kolmannessa persoonassa *miettii missä on* mutta sitten kuitenkin tavallaan kokijan näkökulmasta, käyttämällä deiktistä adverbiä *täältä*. Lauseen *miten täältä pääsis pois* tulkinta ei ole yksiselitteinen: se voidaan tulkita elliptiseksi kolmannen persoonan lauseeksi *miettii [–] miten se pääsisi täältä pois* tai geneeriseksi *miten täältä pääsee/pääsisi pois*.

- (69) ja (2.7) ja (2.3) sitte se (.) 'nousee siitä (2.0) 'ylös 'istuellensa (0.6) 'olento
ja (1.1) 'vaikuttaa aika (1.1) 'typertynee 'oloselta siinä
ja (1.4) miettii varmaan_{ki}
missä 'on ja (1.0) nii edespäin
miten **täältä pääsis '↑pois** mahdollisesti [KH4]

Myös esimerkissä 70 on piirteitä molemmista esitystavoista. Nyt suora esitys on vallitsevampi (deiktiset *tässon jotaim märkää, tää on sitä*; suora kysymys), epäsuoruutta tuo pronomini *hän* ja viimeisen lauseen *sitä* (vs. *mistä tätä sais lisää*).

- (70) 'miettii että (0.4)
ja 'kokeilee sitä vettä
että **tässon 'oikeesti (.) nyt (.) jotaim 'märkää**
ja **tää** on sitä
mitä **hän** on 'hakenu ja (0.4)
et **'mistä sitä sais 'lisää** [KH8]

Koska elokuvassa on vain yksi elolliseksi katsottava henkilö, ei kertojan ole järkevää käyttää muita Labovin (1972: 372–373) esittelemiä upotetun evaluoinnin keinoja kuten kolmannen henkilön kommentointia.

Evaluointi voimistamalla

Voimistaminen sisältää erilaisia korostamisen ja vahvistamisen keinoja. Koska kertomuksia ei videoitu, ilmeiden ja eleiden tulkinta on mahdotonta. Joitakin paralingvistisiä keinoja voi kuitenkin tarkastella myös yksinään. Muutama puhujista omaksuu ainakin hetkittäin sellaisen kerronnan tavan, jota nimitän tarinankertojan rooliksi. Kielellisten tehokeinojen kuten toiston lisäksi siihen liittyy äänenlaadun ja prosodian muutoksia. Esimerkissä 71 puhujalla on hyvin maalaileva ja veynttelevä ääni, ja esimerkissä 72 äänensävyä tukee sanan *meri* toisto. Myös adjektiiveja käytetään runsaasti. Puhujat halunnevat korostaa päähenkilön kaipuuta veden luo ja veden havaitsemisen aiheuttamaa ilahtumista.

(71) että siellä tosiaan '↑on niinku 'vettä (.) 'sielä 'alla (0.5)
ja (0.4) **oikein tämmöstä ihanaa @'kirkasta turkoosia 'kimaltelevaa vettä@** (0.9)
tai (.) 'nestettä? (.) [KH1]

(72) siellä näkyy 'meri ihana (.) 'sininen 'meri? (2.1) [KH3]

Jo esimerkissä 72 puhuja käytti toistoa apukeinona. Esimerkissä 73 toisto ulottuu useamman lauseen alueelle.

(73) jaa (.) sitten (.) sielä **kasvaa 'kiviä**
siis todellakin 'kasvaa ni(h)in nopeesti **niitä 'kiviä**
että (1.2) 'yhetkin (.) 'kivet **kasvaa** (.) 'heti sen o- 'olennon 'alle [KH1]

Labov (1972: 380) sisällyttää voimistamiseen myös kaavamaiset ilmaukset (*ritual utterances*, kuten *and there it was*) ilmaisemassa kertomuksen kohokohtaa tai odotettua paljastusta. Myös tämän aineiston puhujat käyttävät erilaisia fraaseja, jotka kertovat heidän suhtautumisestaan kertomiinsa tapahtumiin. Esimerkin 74 fraasit korostavat lyhytelokuvan maailman syklisyyttä ja tuovat kertomiseen myös ironiaa painottamalla tapahtumaketjun yllätyksettömyyttä.

(74) ja sitten se 'hiekkamuru tippuu sinne (1.6) '↑allaolevaan 'maailmaan (.)
mikä onkin 'yllätys '↑yllätys ssaman'lainen
kun mistä se 'lähti alunperin
ja (0.6) sitten siitä vielä 'tulee siitä 'hiekkasta semmonen saman'lainen 'kasa (.)
kun mitä se oli siinä ihan 'alussa se (0.5) 'olento
että (1.1) 'ympäri mennää ja 'yhteen tullaa. [KH1]

Evaluointi vertaamalla

Toteutuneita ja toteutumattomia tapahtumia voidaan verrata toisiinsa negaatiolla (esimerkit 75–77), tulevaan aikaan viittaamisella (77) ja modaalisilla verbimuodoilla (konditionaali esimerkissä 75).

- (75) 'etsii ilmeisesti '↑vettä
 ja sit 'ensiks katselee
 et **'tulisko sitä '↑taivaasta samaan kohtaan**
mut ei '↑tule [KH10]
- (76) no (.) 'nytten ku se tän 'vi- (1.4) 'viimesimmän kerran 'tippu sieltä (0.7) tämmösestä (.)
 'tehdas'maailmasta
 nin .hhhhh (ta-) (2.4) öö (0.4) 'pudottautu? (.)
 nin **se ei joutunukkaan enää mihkään 'eri maailmaan**
vaan se (1.0) 'sama maailma 'jatku tavallaan ninku siellä ↑maan 'alla (0.4) [KH1]
- (77) no se rupee taas 'hakkaan sitä 'tietysti
 että (0.3) **varmaan se kohta siitä 'isonee se 'aukko**
 ja (0.4) **sit se taas 'tippuu sinne** (0.5)
 muttaa (0.7) **niin ei kuitenkaan '↑käy** [KH1]

Myös jotkin yksittäiset sanavalinnat antavat vihjeitä puhujan suhtautumisesta.

- (78) ja (1.2) 'lähtee sitte kiipeämään (1.0) 'alas sieltä 'kiviröykkiöltä
 ja (0.5) siinä nyt ei **käy 'kuinkaan**
 hän **pääsee ihan 'onnellisesti** 'alas [KH4]

Myös komparointia (esimerkki 79) ja vertailua (80) käytetään tapahtumien tai luonnehdintojen suhteuttamisessa toisiinsa.

- (79) ja hakkaa 'sillä sitä 'vesilätäkköä (0.4)
 ja se kivi alkaa siinä (.) sen (0.7) 'alla (0.7) 'haljeta (0.4)
 ja se hakkaa **'enemmän** [KH9]
- (80) niink 'kädet sillon 'kädet ja 'jalat ja 'pää ja (.) 'vartalo **ihan niinku 'ihmisillä** [KH8]

Evaluointi suhteuttamalla

Suhteuttamisessa puhuja ottaa kantaa tapahtumien tai luonnehdintojen asettumiseen lineaariselle jatkumolle, esimerkiksi niiden päällekkäisyyteen tai limittymiseen. Labov (1972: 387) mainitsee suhteuttamisen keinoissa erilaiset samanmuotoisten kieliopillisten rakenteiden ketjuttamiset (esimerkiksi *appended participles*, *doubled progressives*: *I was sittin' in the corner an' shit, smokin' my cigarette you know*). Hän sanoo näiden joko ilmaisevan samanaikaisuutta pääverbin kanssa tai luovan taustaa koko narratiiville. Usein ne korostavat ja evaluoivat jonkin tietyn narratiivilauseen ilmaisemaa tapahtumaa tai keskeyttävät toiminnan ja esittelevät useita samanaikaisia tapahtumia ja evaluoivat ennakoimalla päätapahtumaa. (mts. 388.)

Esimerkissä 81 puhuja kuvailee ympäristöä ja luo taustaa passiivin toistolla. Samanmuotoinen verbi sitoo kuvattavat tapahtumat toisiinsa ja luo ennemmin samanaikaisuuden kuin peräkkäisyyden vaikutelmaa. Passiivin preesens onkin lauseissa eräänlainen nollavalinta, sen aikaviittaus ei ole tärkeä, vaan puhuja kuvaa yleisesti ympäristöön kuuluvia ja sitä luonnehtivia prosesseja.

- (81) ja (.) 'siälön (0.3) tämmösiä 'metallityästökoneita
ja 'hitsataan
ja (0.4) 'metalli'levyjä 'liikutellaan paikasta toiseej
ja 'peitetääj jotai 'reikiä ja (0.8) [KH8]

Esimerkin 82 tyyppisiä saman verbin toistoja esiintyy aineistossa melko usein. Toistolla puhuja korostaa tapahtuman jatkumista ja poikkeuksellisen pitkää kestoja, ehkä myös intensiteettiä. Osaltaan tämä keino korvaa kielipillistuneen progressiivimuodon puuttumista suomen kielestä.

- (82) (se) alkaa 'epätoivosesti tää 'olio 'kaivamaa 'hiekkään (0.5) '↑koloa
ja (0.5) se 'kaivaa
ja 'kaivaa
ja 'kaivaa [KH8]

Puhuja voi korostaa jotakin narratiivin yksityiskohtaa ja syventää kuvausta ketjuttamalla määritteitä (*ihanaa @'kirkasta turkoosia 'kimaltelevaa vettä@* [KH1]) tai samatarkoitteisia NP:itä (*'meri ihana (.) 'sininen 'meri?* [KH3]). Labov (1972: 389) toteaa näiden *double attributives*- ja *double appositives*-rakenteiden olevan puhekielessä melko harvinaisia.

Monimutkaisia ja raskaita partisiippiarakenteita (esimerkiksi *left-hand participles: an unsavory-looking passenger in the back of the cab*) esiintyy Labovin (1972: 389) mukaan vain kokeneilla aikuisilla kertojilla, ja heilläkin niiden käyttö keskittyy henkiinjäämistarinan tärkeimmän vasta vaikuttajan, esimerkiksi vihamiehen, kuvailemiseen. Tässä aineistossa kompleksisia NP:itä käytetään tyypillisesti narratiivien aluissa päähenkilön tai uuden tapahtumapaikan kuvaamiseen – molempien voi katsoa olevan kertomuksen tärkeimpiä elementtejä samaan tapaan kuin vihamies henkiinjäämiskertomuksissa. Tähän saattaa vaikuttaa sekin, että alussa kertominen on rauhallisempaa eikä se ole vielä päässyt täyteen vauhtiinsa ja pyrkimys yleiskielisyyteen saattaa olla vielä vahvaa.

- (83) siäl on 'sellanen (0.3) öö 'kovettuneesta 'hiekkasta koostuva (.) 'mieshahmo [KH10]
(84) tää 'otus (0.5) 'hiekkasta 'tehty (.) 'tipahtaa (0.6) '↑taivaalta (.) 'tyhjään (0.7) johonkin
'ihmeelliseen '↑paperin ja (.) 'tuulen maahan? (0.9)

Evaluointi selittämällä

Selittäminen sisältää tapahtumien taustoittamisen ja painottamisen muun muassa alisteisilla temporaalisilla ja kausaalisilla lauseilla. Kausaaliset lauseet selittävät yleensä päähenkilön toimintaa,

johon puhuja myös usein liittää konatiivisen *yrittää-* tai *koittaa-*verbin (esimerkit 85–87). Temporaaliset lauseet selventävät edellytyksiä tai kehystä jollekin tapahtumalle (esimerkki 88).

(85) sitte se (.) 'ottaa semmosen 'isom kive ja (0.9)
ninku yrittää 'hakata
et **jos sitä 'vettä ois ehkä '↑enemmän** [KH7]

(86) ja sitten (0.8) niinku 'yrittää
että että **'josko sitä 'satais ninku jostakin 'taivaalta** [KH7]

(87) ja tota (.) sit se 'koittaa 'irrottaa sitä '↑ritilää
että se '↑pääsis sinne alas (.) sev 'veden luokse [KH2]

(88) ja (.) (sit)te (.) **ku se 'ottaa sen (0.3) 'paperin? (.) 'pois sen (0.4) naaman 'eestä**
ni sit se (.) 'näkeekis sen 'kohan [KH5]

3.2.4 Yhteenvetoa

Labovin (ja Waletzky) klassinen narratiivin osien kuvaus sopii aineistoon melko hyvin. Orientointi, juonilinjat ja evaluointi eivät ole jäännöskettäisiä tai toisensa poissulkevia, vaan sama ilmaus saattaa toimia useammassa tehtävässä. Vaikka informantit eivät osallistuneet keskusteluun, he suuntaavat silti kertomuksensa oletetulle vastaanottajalle. Narratiivin tyyli vaihtelee informantikohtaisesti jonkin verran, mutta riisutuimmatkaan kertomukset eivät missään tapauksessa ole pelkkää neutraalia raportointia, johon Kalliokoski (1989: 160) viittasi. Kertomuksissa on paljon vuorovaikutuksellisuutta. Puhujat pyrkivät selvästi luomaan kertomuksistaan ymmärrettäviä ja kertomisen arvoisia. Taipumus kertomuksen motivointiin saattaa tietysti olla tällaisessa aineistossa osittain jopa suurempi kuin ilman tutkimustarvetta syntyneissä kertomuksissa, koska puhuja ei ole saanut itse valita narratiivinsa aiheita tai vastaanottajaa.

Orientointiosat ovat laajoja, perusteellisia ja puheen muodollisuusasteeseen verrattuna usein syntaktisesti melko kompleksisia, niissä on pitkiä virkkeitä ja raskaita määriterakenteita. Puhujat antavat oletetuille kuulijoille lisätietoja myös orientoimalla kesken kertomusten, jotta kuulijan olisi helpompi seurata kertomusta.

Puhujat myös evaluoivat kertomuksiaan huomattavan paljon siihen nähden, että he eivät kerro omasta kokemuksestaan. Toiset informantit ovat luonnostaan alttiimpia eläytymään kertomiseen kuin toiset. Huomionarvoista on myös se, että kyse on kaikkien kohdalla melko spontaaneista narratiiveista, joita puhujat eivät taatusti ole kertoneet aikaisemmin ja jotka eivät siten ole ehtineet hioutua. Tämä tekee aineiston kertomuksista melko luonnollisia, vaikka niistä tehtyjä päätelmiä ei voikaan koetilanteen vuoksi yleistää luonnolliseen vuorovaikutukseen.

3.3 Temporaaaliset adverbit

3.3.1 Anaforinen viittaaminen: *sit(te(n))*

Prototyypisessä anaforassa jokin ilmaus viittaa johonkin tekstissä aikaisemmin esiintyneeseen, ja anaforisella elementillä on samaviitteinen korrelaatti aiemmassa kielellisessä kontekstissä, joko samassa tai aiemmassa lauseessa (VISK § 1428). Tässä työssä anaforisuuden käsite on lainattu taustatutkimuksesta, ja käsitänkin sen edellä mainittua laajemmin. Jos esimerkiksi temporaalista adverbiä *sitten* käytetään anaforisesti, sillä ei luonnollisestikaan ole mitään tiettyä tarkoitetta, vaan se viittaa johonkin aikaisempaan tapahtumaan. Samalla adverbi luo eroa tähän tapahtumaan ja kerronta siirtyy kuvaamaan aikaa tapahtuman jälkeen. Ilmauksen *sitten* anaforisuus on sitä, että se ohjaa kuulijaa tulkitsemaan ilmauksen edelle tietynlaisen tapahtuman. Yksi tapahtuma on päättynyt, *sitten* tulee jotakin muuta.

Aineiston puhujat näyttäisivät käyttävän narratiivien juonilinjan rakentamisessa anaforista viittaamista, kuten muun muassa saksanpuhujat. Adverbeistä edellä mainittu *sit(te(n))* on ylivoimaisesti yleisin. Ajan adverbina *sit(te(n))* esiintyy tyypillisesti lauseen alussa, ennen lauseen subjektia ja verbiä (VISK § 822, 825). Näissä konteksteissa suomen *sit(te(n))*-adverbin anaforinen käyttö muistuttaa huomattavasti saksan *dann*-adverbin käyttöä. Carrollin, von Stutterheimin ja Nüsen mukaan saksan *dann*-adverbin käyttö liittyy olennaisesti tapahtumien kuvaamiseen rajatuina: ”use of a form such as *dann* on a consistent scale either presupposes or drives the construal of events as bounded” (Carroll, v. Stutterheim ja Nüse 2004: 211, kursivointi alkup.). Kalliokoski (1989: 172–173) käsittelee ilmausta *sit(te(n))* osana rakennetta *ja sit(te(n))*, ja määrittelee rakenteen (kielen ideationaalisen funktion kannalta) kronologiseksi signaaliksi: ilmauksen *ja sit(te(n))* aloittaman lauseen ilmaisema asiantila on voimassa sitä edeltävän lauseen ilmaiseman asiantilan jälkeen. Routarinteen (1997: 152) mukaan *sit* on tyypillinen uuden kertovan episodin aloitin. Vaikka anaforinen *sit(te(n))* riittäisi yksinkin luomaan kertomukseen osallistujaperustaista perspektiiviä, käyttävät aineiston puhujat lähes aina useita kielellisiä keinoja yhdessä (muista keinoista ks. 3.4).

Toiset informantit käyttävät ilmausta *sit(te(n))* huomattavasti enemmän kuin toiset. Esimerkissä 89 se esiintyy lähes jokaisen lauseen alussa. Tämän puhujan kertomistyyli, ja etenkin tämä katkelma, on hyvin raportoivaa, ja orientaatiota ja evaluaatiota on vähemmän kuin muilla puhujilla. Tällaisten narratiivien kohdalla ei liene järkevää puhua *sit*-adverbistä kertovan episodin aloittimena, koska teksti ei oikeastaan rakennu episodeista, vaan yksittäisistä tapahtumista. *sit* ilmaisee vain tapahtumien peräkkäisyyttä.

- (89) **sit** se ’taas (.)’huomaa sen (1.6) ’plopkohan sen ’vesikohan? (0.6)
ja (.) **sit** se (0.7) ’yrittää päästä sieltä ’↓alas
ja **sit** se ’pääseki siä ’alatasanteelle’ (0.4) ’asti

mut **sit** se kivi 'murtuu
ja **sit** se (.) 'tippuu (.) 'maahan (0.7)
ja (.) **sit** se (0.4) 'konttaa siitä sinne (1.0) 'vesilätäköl luokse
ja **sit** se (0.3) 'loiskuttelee (.) 'käsiä (.) 'siinä
ja (.) **sit** se (.) 'ottaa (.) 'toisej kiven
ja rupee 'hakkaamaa sitä maata (1.0)
kunnes **sitte** (.) se (1.0) 'maa niinku antaa (0.9) <'periks>
ja (.) '**sitte** (1.4) 'murtuu
ja (.) **sit** set (.) 'taas tippuu siitä 'kolosta [KH5]

Hakulinen (1989: 125) mainitsee sanan *sit(te(n))* olevan ilmauksessa ”alkuasemainen vain temporaalisessa merkityksessään, konnektiivina”. Sanan *sitten* muihin käyttötapoihin ja merkityksiin palaan tämän alaluvun lopussa, mutta kuten aikaisemmin jo mainitsin (ks. luku 3.2.2), ilmaus esiintyy aineistossa alkuasemaisena myös merkityksessä ’lisäksi’. Jos tämän ymmärtää Kalliokosken tapaan havaintojen peräkkäisyytenä (Kalliokoski 1989: 174), on siinäkin tietysti osa temporaalisesta merkityksestä jäljellä, mutta ainakin narratiivissa näillä käytöillä on eri tehtävät ja merkitykset.

Muita anaforisia adverbejä ovat *se(n) jälkee(n)*, *sem perään*. Näiden merkitys on hyvin lähellä *sit(te(n))*-adverbin merkitystä (esimerkit 90–93).

- (90) samalla ku se 'tippuu ni 'heti **sem** '**perään** tippuu sieltä taivaalta (0.3) 'pieni 'kivi sen (0.4) sej 'kasvoja kohti [KH3]
- (91) ja **se jälkee** rupee 'nousemaan 'ylös [KH3]
- (92) ja **se jälkee** se 'alkaa (.) ikään ku 'etsiä jotaki 'ympäritää siitä 'hiekasta? (2.0) [KH3]
- (93) ja **se jälkeen** 'tuuli (0.3) jotenki 'kuljettaa (0.5) niitä 'papereita (1.4) sitä 'kohti? [KH3]

sit(te(n)) on kuitenkin selvästi yleisin kaikilla informanteilla: se esiintyy 158 kertaa kolmen ensimmäisen maailman kuvauksissa, kun *sen jälkeen* esiintyy neljä kertaa ja *sen perään* kerran.

sit(te(n)) esiintyy siis aineistossa myös muissa tehtävissä. Ilmauksen käyttöä merkityksessä ’lisäksi’ käsiteltiin jo orientaation yhteydessä (luku 3.2.2). Muissa käyttötavoissa *sit(te(n))* on parhaiten kuvattavissa diskurssipartikkeliksi (mm. Hakulinen 1989) tai sävyartikkeliksi (VISK § 822). Partikkelina se voi osoittaa päätelmää tai kontrastia. Tällöin se esiintyy finiittiverbin jäljessä tai lausuman lopussa. Se saattaa myös osoittaa, että kysymys liittyy johonkin aikaisempaan tilanteeseen tai puhujan omaan kokemukseen. Partikkelia käytetään myös emfaattisesti (*Sä olet sitten ihana*). (Hakulinen 1989: 125, VISK § 825.) Taulukosta 1 käy ilmi aineistoon soveltamani jaottelu

ja esiintymien lukumäärät. ”Suhteilla” tarkoitan joko tapahtumien peräkkäisyyttä (’sen jälkeen’) tai havaintojen läheisyyttä (’lisäksi’).

Taulukko 1: Ilmauksen *sitten* tehtävät

suhteita osoittamassa		diskurssipartikkelina
’sen jälkeen’	’lisäksi’	
158	22	70

Adverbin lauseessa saaman merkityksen tulkitseminen ei ole aina selvää. Lausekoteksti luonnollisesti vaikuttaa tulkintaan. Lauseen alussa adverbi *sit* on useimmiten tulkinnaltaan ’sen jälkeen’, jos kyseessä on juonilause. Olen tulkinnut kuitenkin myös korostetun adverbien esimerkissä 94 temporaaliseksi, koska on kyse kiivastempoisesta juonijaksosta, johon adverbia seuraava lause liittyy parenteettisena lisäyksenä (parenteeseista kertomuksissa tarkemmin Routarinne 2003). Parenteesin irrallisuutta adverbista korostaa myös 1.3 sekunnin tauko, sekä puhujan voimakas taipumus käyttää ilmausta *ja sit* lähes jokaisen juonilauseen alussa (vrt. esimerkki 89 samalta puhujalta).

- (94) ja sit se (0.4) ’päätyy (0.7) ninku (1.5) ’lattialle (1.0)
 jaa (.) **sit** se (1.3) siik ’karisee siin vaiheessa (0.9) paljon ’hiekkaa ja (.)
 sit se siitä ’nousee ja (.) [KH5]

Diskurssipartikkelina ilmauksen *sit(te(n))* käyttö vaihtelee puhujittain vielä enemmän kuin temporaalisena adverbina. Päätelmän merkitys on melko selkeä. Se voi ilmaista puhujan päätelmää hänen havaitsemastaan tapahtumasta (esimerkit 95 ja 96).

- (95) ja (.) ’löytääki tälläsen (.)
 mihin ’just ’tippu yks ’tippa (0.7) ehkä ↑nyt **sittev** vettä? (0.4) [KH1]
- (96) mistä se ’onneks **sitten** (.) ’o(h)onneks (0.3) ’↑selviää **sitten** ’he(h)ngissä alas (.) [KH1]

Päätelmä voi olla myös lopputuloksen oloinen (esimerkit 97–99). Silloin se esiintyy usein tapahtumasarjan lopussa. Tällainen ilmaus ei ole niinkään puhujan näkökulmasta päätelmä, sillä useimmiten kuvattu tapahtuma näkyy selvästi elokuvassa. Kuulijan näkökulmasta partikkeli voi silti luoda päätelmän vaikutelmaa.

- (97) ni sit se ’lähtee juoksemaa
 ja ’pääsee hyppäämään **sitten** siitä ’kolosta? (.) ’alemmas. [KH5]
- (98) ja (0.4) ää (1.1) ’kohottaa ’kätensä ’ylöspäin? ikään kus sitä ’vettä kohti?
 mi- mikä niinku ’tippuis jostain? (1.8)
 mutta sitä ei **sitte** enää ’tipu sieltä [KH3]

- (99) 'tosta ei saanu oikein '↑selvää että saiko se **sitte** 'ite hakattua sen (0.9) '↑puhki sen kohdan ninku '↑aikasemmin
(0.9) vai ehtikö **sitte** ne 'lähestyvät (0.3) 'jutskat sieltä 'murskata sen [KH2]

sit(te(n)) voi olla merkitykseltään toteava (esimerkit 100–102). Silloin se sijoittuu useimmiten tapahtumaketjun alkuun, toisin kuin päätelmän tulkintaa luovana.

- (100) 'nyt tää (.) 'hiekkamies **sitte** tippuu (1.5) 'kivi (.) 'maa↑han (1.0) [KH3]
(101) ja (.) 'alkaa siitä **sitten** (2.0) k- 'kaivamaan
tai (0.8) vähän 'kohottaa siinä itteensä ylös'päinkin [KH1]
(102) siinä 'kivessä
millä se 'lätäkkö on (0.5)
nii on (0.3) jonkullaine 'halkeama (0.6)
ja sitä se 'alkaa **sitte** 'toisen (0.3) 'pienemmän 'kiven avulla (0.7) niinku 'hakata (.) tai (.)
'raaputtaa (1.4) [KH3]

Nämä tapaukset eivät tunnu sopivan VISKin (§ 825) merkitysjaottelussa sen enempää päätelmiksi kuin kontrasteiksikaan. Esimerkin 100 voisi ymmärtää kontrastiksi (tippuu kivimaahan eikä johonkin muuhun maahan), mutta tapaus ei ole niin selvä kuin VISKin esimerkit. Esimerkin 101 voisi katsoa päätelmäksi, mutta mielestäni se kuvaa enemmän havaintoa kuin päättelyä.

Muutamilla puhujilla on myös usein toistuvia manereja, esimerkiksi *siinä sitten*, joka on merkitykseltään toteavan oloinen (esimerkit 103 ja 104).

- (103) siinä (1.2) lähtee taas (2.6) 'vähän (.) 'hämmästyneen olona '↑harhailemaan **siinä sittej ja** [KH4]
(104) 'herää '**siinä 'sitte** (2.4) 'hiakan keskeltä ja siin on **sitte ihan** (1.4) näyttäs olevan '**ihan sitte** tyhjä 'lasipullo siinä 'vieressä [KH4]

3.3.2 Deiktinen viittaaminen: *nyt*

Kielen deiktiset elementit suhteuttavat ilmauksen puhehetken kontekstiin (VISK § 1423). Kasvokaiskeskustelussa deiktisyyden voi luonnollisesti olettaa olevan hyvin tärkeää, kun taas etäännytetymässä kertomuksessa tai monologissa se ei ole niin olennaisessa osassa.

Englanninpuhujilla deiktisyys on kuitenkin myös taustatutkimuksen kertomuksissa tärkeää. He suosivat narratiiveissaan havaitsijaperustaista perspektiiviä, jossa narratiivi ankkuroidaan puhujan, ulkoisen tarkkailijan, nykyhetkeen (*deictic now*, *experiencers now*), ja deiktiset temporaaliset adverbit ovat yleisiä. Suomen aineistossa deiktisiä temporaalisia adverbeja on hyvin vähän (ks. taulukko 2).

Taulukko 2: Ilmauksen <i>nyt</i> tehtävät	
	esiintymää
temporaalisena adverbina	8
diskurssipartikkelina	4

Harvat deiktisiksi tulkittavissa olevat tapaukset esiintyvät tyypillisesti lauseen alussa, ja hyvin usein uuden narratiivin alussa (esimerkki 105).

(105) **'nyt** tää (.) 'hiekkamies sitte tippuu (1.5) 'kivi (.) 'maa↑han (1.0) [KH3]

Deiktiset adverbit jaksojen aluissa voisi selittää siten, että deiktinen viittaus elokuvaan on siinä kohtaa erityisen luonteva. Deiktinen puhehetkestä elokuvaan, ulkopuolisesta näkökulmasta tarinan sisäiseen viittaminen luo kontekstin kerronnalle, joka sitten vähitellen omaksuu anaforisen tyylin.

On myös huomattava, että suomen *nyt*-sanalla on useita eri käyttöjä, joista deiktinen ja temporaalinen käyttö on yksi. Sitä käytetään myös diskurssipartikkelina, mm. reaktiivisissa vuoroissa (*älä nyt viitti*), parenteettisissa lausumissa eli arvelevissa kysymyksissä kesken oman vuoron (*se tapahtui – olisiko nyt ehkä puoli vuotta sitten*), kielteisissä lausumissa myönnyttelevänä (*en mä nyt tiedä, mutta...*) ja kysymyksissä ilmaisemassa kysyjän omaa mielipidettä (*onko se nyt niin hirvee*) (Hakulinen ja Saari 1995: 489–493). Diskurssipartikkelina *nyt* on yleensä muualla kuin lauseen alussa. Lausumanalkuisien esiintymien suhteen ei ole aina lainkaan selvää, onko ilmaus temporaalinen ja referatiivinen, eli viittaako se kertomuksen ulkopuoliseen aikaan ('juuri nyt, puhuntahetkellä, tapahtuu jotakin'), vai onko se diskurssideiktinen partikkeli, joka jäsentää aikaa kertomuksen sisällä ('tässä vaiheessa kertomusta tapahtuu jotakin'). Jälkimmäisessä tapauksessa *nyt* voi osoittaa uuteen alatopiikkiin siirtymistä (Hakulinen ja Saari 1995: 486). Hakulisen ja Saaren (1995: 482) mukaan *nyt* esiintyi kahdeksassa tunnissa ryhmäkeskusteluja selvänä ajanilmauksena 52 prosentissa tapauksista (282/538 esiintymää), selvänä diskurssipartikkelina 34 prosentissa (180/538), lisäksi epäselviä tapauksia oli 14 prosenttia (76/538).

Kun tarinaa kerrotaan itse tapahtumien jälkeen muistinvaraisesti, kuten tässä aineistossa, ankan deiktinen tulkinta ei tietenkään ole edes järkevä. Kertoessaan tarinaa puhuja luo itse aikapaikkaiset kehykset, joihin deiktinen ilmaus tapahtuman liittää. Deiksis on siis tässä aineistossa diskurssideiksisistä.

3.3.3 Yhteenvetoa

Temporaalisten adverbien jakauma aineistossa on hyvin selkeä (ks. taulukko 3).

Taulukko 3: Temporaaliset adverbit aineistossa

	esiintymää	prosenttia
anaforiset	163	78
deiktiset	8	4
muut	37	18
yhteensä	208	100

Runsas anaforisten adverbien käyttö korostaa tapahtumien peräkkäisyyttä ja luo osallistujaperustaista perspektiiviä. Yleisin aineistossa esiintyvä temporaalinen adverbi on *sitten*, muita temporaalisia adverbejä ovat esimerkiksi *lopuks*, *samalla* ja *ensin*.

3.4 Tapahtumien rajaaminen

Jotta narratiivin pohjaksi voi valita osallistujaperustaisen, tapahtumat peräkkäin sijoittavan perspektiivin, täytyy ainakin osaa tapahtumista pystyä kuvaamaan rajattuina. Suomen kielessä tähän on monia keinoja, joista muutamia tarkastelen tässä alaluvussa. Tarkastelen eri rajauskeinoja (spatiaaliset ja temporaaliset adverbit, totaaliobjekti, verbin merkitys) suurimmaksi osaksi kvalitatiivisesti, sillä niitä käytetään yleensä yhdessä, eikä niiden keskinäisestä kvantitatiivisesta vertailusta olisi suuremmin hyötyä.

3.4.1 Verbin merkitys

Ilmauksessa predikaattina käytetty verbi voi jo yksinään, leksikaalisen merkityksensä perusteella tehdä tapahtumasta rajatun. Tällaisia verbejä on fennistiikassa nimitetty rajaaviksi (mm. VISK § 1511). Esimerkiksi punktuaaliset verbit kuten *huomata* (esimerkki 106), *löytää* (esimerkki 107) tai *herätä* (esimerkki 108) voivat rajata tapahtuman. Kun verbi saa objektin, se on tyypillisesti totaaliobjekti, eikä partitiiviobjekti ole yleensä edes mahdollinen.

(106) **huomaa** sem 'pullon [KH3]

(107) ja sitten se '↑**löytää** (.) 'kohdan
mihin 'tippuu 'vettä (0.5) [KH2]

(108) ensin see (0.4) ihmet- '**heräs** ↑siitä [KH1]

Usein rajaava merkitys syntyy vasta verbin ja sen määritteen muodostamasta ilmauksesta. Esimerkiksi ilmaus *ottaa pullo käteen* (esimerkki 109) on rajattu. Verbiä *ottaa* ei tässä ilmauksessa ole edes järkevää analysoida erikseen, vaan pienin tätä leksikaalista merkitystä kantava yksikkö on ilmaus *ottaa jokin käteen*. Ilmaus rinnastuu tässä mielessä verbeihin, joita on nimitetty raja-hakuisiksi (mm. VISK § 1513), esimerkiksi *ampua* tai *kirjoittaa*. Partitiiviobjekti on näillä verbeillä mahdollinen lähinnä keskeytetyn tekemisen merkityksessä, luomassa taustaa jollekin toiselle

tapahtumalle, esimerkiksi *Olin juuri ottamassa pulloa käteeni, kun se yllättäen putosi ja meni sirpaleiksi.*

- (109) se (0.4) 'ensin 'kädellään (0.4) ottaa **sen** 'pullon (1.6)
tai ottaa 'pullon käteensä [KH3]

Myös momentaaniset verbijohdokset kuvaavat tapahtuman rajattuna (esimerkit 110–112).

- (110) ja sitte semmone 'sirkkeli (0.9) 'vetäsee siltä 'varpaan 'pois. [KH2]
(111) tää 'otus (0.5) 'hiekasta 'tehty (.) 'tipahtaa (0.6) '↑taivaalta [KH3]
(112) että se siinä (.) maa suorastaan sitte 'romahtaa hänen altaan [KH4]

3.4.2 Totaaliobjekti

Monissa tapauksissa olisi mahdollista käyttää partitiivi- tai totaaliobjektia. Partitiiviobjekti kuvaaisi tapahtuman rajaamattomana ja kiinnittäisi enemmän huomiota itse toimintaan, kun taas totaaliobjekti tekee tapahtumasta rajatun (esimerkit 113–115).

- (113) [seinät] rutistaa **sen** kasaan [KH1]
– vrt. rutistaa sitä kasaan
(114) sit sen 'pitää (2.2) tota (1.7) niinku 'lyyä sen (.) 'korvasta (.) 'vedet **pois?** [KH5]
– vrt. pitää lyödä vesiä korvasta pois ~ pitää ravistella vesiä korvasta pois
(115) sen 'kädessä on (1.1) siihen o 'tarttunu sellane 'pieni kivi (.) se (0.4) irrottaa **sen** 'kädestään [KH3]
– vrt. irrottaa sitä kädestään

Samaa tapahtumaa kuvaavista eri puhujien kertomuksista käy hyvin ilmi, mikä merkitys objektin sijanvalinnalla on kertomuksen etenemiselle. Totaaliobjektilliset esimerkit 116 ja 117 esittävät käsien kohottamisen rajattuna tapahtumana, jonka jälkeen kuvataan seuraavaa tapahtumaa, esimerkiksi 116 kaivamisen aloittamista ja esimerkissä 117 siirtymistä lätäkön äärelle. Perspektiivi on selvästi osallistujaperustainen, ja totaaliobjekti vahvistaa vaikutelmaa.

- (116) jaa 'sitte (1.2) se (0.3) 'kohottaa (.) 'kädet kohtit 'taivasta
että sitä 'vettä tippuis sen 'käsillekkii? (0.4)
ja 'sitte (.) 'se (0.8) 'rupee (0.3) 'kaivamaan sitä (0.5) 'vesikohtaa (0.3) [KH5]
(117) se 'menee sel lätäköl '↑luokse (0.8) ja (0.4) ää (1.1) 'kohottaa 'kätensä 'ylöspäin? ikään
kus sitä 'vettä kohti?

mi- mikä niinku 'tippuis jostain? (1.8)
 mutta sitä ei sitte enää 'tipu sieltä
 ja 'sitten se (.) menee siihe 'lätäkölle (0.8) lätäkön 'äärelle ja [KH3]

Sen sijaan partitiiviobjektillinen esimerkki 118 ei esitä tapahtumaa rajattuna vaan tarjoilee kuulijalle välähdyksiä päähenkilön tekemisistä.

(118) ja (.) sitte (1.0) 'katsoo '↑taivaalle
 ja siinä (2.8) nostaa (1.4) 'käsiään kohti 'ilmaa vähä niinku (0.7)
 'sadetta 'odottaen
 ilmeisesti (1.6) 'yrittäen ottaa 'selville (.)
 'tippuuko sieltä '↑ylhäältä sitä (.) nestettä (.) siihem 'maahan (.) siihen 'samaiseen 'paik-
 kaan
 missä (0.7) missä tää 'märkä kohta '↑näky
 mutta sitte (0.6) sieltä nyt ei näytä sit 'mitään 'tulevan (0.9) ja (1.0)
 sitte 'hän (1.9) 'keskittyy siihen (1.0) 'kosteaan 'kohtaan siinä (1.6) siinä (0.4) '↑maanpinnassa
 ja (3.4)
 alkaa sitä sittek 'kaivaa ja [KH4]

Nämä välähdykset kerrotaan kyllä tietyssä järjestyksessä, jonka voi olettaa olevan tapahtumajärjestys: *katsoo taivaalle – nostaa käsiään – sitten ei näytä mitään tulevan – sitten keskittyy kosteaan kohtaan maanpinnassa – alkaa kaivaa*. Mukana on myös muutama uuden tapahtuman aloittimena toimiva *sitten*-adverbi, mutta tapahtumia ei rajata. Perspektiivi on tässäkin osallistujaperustainen, mutta sitä ei korosteta rajaamalla tapahtumat selvästi.

3.4.3 Spatiaaliset määritteet

Tapahtumia, lähinnä liikkumista ilmaisevia, voi rajata spatiaalisilla määritteillä. Tämä on aineistossa luonnollista, sillä useassa kohdin päähenkilö liikkuu paikasta toiseen, ja myös siirtyminen maailmasta toiseen tapahtuu liikkumalla, joko intentionaalisesti hyppäämällä tai vastentahtoisesti ja yllättäen putoamalla.

Spatiaalisen määritteen ilmaisema paikka on usein konkreettinen, liikkeen päätepiste. Se voidaan ilmaista suuntasijaisella substantiivilausekkeella (esimerkit 119, 120, 121 ja 125) tai postpositiolausekkeella (esimerkit 122, 123, 124 ja 125).

(119) 'konttaa **sinne** mistä se kuuluu se (.) '↑tippaääni (0.5) [KH2]

(120) ja (.) sit se (0.3) sataa (1.3) 'aavikon (0.3) 'taivaasta (0.5) **siihen (0.3)** '↑aavikolle (.)
 [KH5]

- (121) ja (0.8) se itte (0.8) tippuu '↑**keskelle sitä** ja (0.8) [KH4]
- (122) ja sit se 'pääseki siä '**alatasanteelle**' (0.4) '**asti** [KH5]
- (123) ja totanoinnin (.) 'kompastuu **semmosen (0.3) 'ritiläm päälle** (0.6) [KH2]
- (124) ja se 'menee **sel lätäköl** '↑**luokse** (0.8) [KH3]
- (125) ja 'sitten se (.) menee **siihe 'lätäkölle** (0.8) **lätäkön 'äärelle** [KH3]

Paikka voi olla myös abstraktimpi, ikään kuin se tila, mihin päähenkilö joutuu tai siirtyy liikkeen myötä (esimerkit 126–131).

- (126) ja sit se (1.7) 'nousee (.) **istumaan** (0.3) ja (1.3) [KH5]
- (127) ja (2.7) ja (2.3) sitte se (.) 'nousee siitä (2.0) '**ylös 'istuellensa** (0.6) 'olento [KH4]
- (128) se 'tippuu siihen '↑**selälleen** (0.3) ää (0.9) [KH3]
- (129) ja (.) nyt se tippuu '**niskalleen** (1.2) [KH3]
- (130) ja (1.0) sillai tosi (0.4) 'väkivaltasesti hän siinä sitte 'lentää '**nurinniskoin** [KH4]
- (131) se 'hyppää sellaseen (1.6) 'ketjun (2.2) jota 'hammasratas (0.4) 'liikuttaa 'eteempäin? (0.5) ni '**sen (.) 'vietäväks** [KH3]

Paikka voi jäädä myös tarkemmin määrittymättä (esimerkki 132), tärkeintä on se, että pääte-piste mainitaan (vrt. esimerkki 133 jossa pääte-pistettä ei mainita millään tavalla).

- (132) jaa (.) sitten see ilmeisesti? '↑tippuu **jonnekkin** '↑**muualle**. [KH1]
- (133) ja sit se tippuu '↑**taas**. [KH1]

Ongelmallisia rajattuuden suhteen ovat suuntaa ilmaisevat määritteet, joiden merkitys vaihtelee kontekstin mukaan eikä ole aina selvä. Tällaisia ovat esimerkiksi *alas*, *ylös*, *sisään* ja *ulos*: ne voivat merkitä joko pääte-pistettä (*nousee* [kokonaan] *ylös* [asti]) tai suuntaa (*nousee ylös*[päin]). Lausekontekstin vuoksi tulkitsisin esimerkit 134–136 rajatuiksi, mutta esimerkin 137 ensimmäisen *sisään*-ilmauksen rajaamattomaksi.

- (134) [se] 'hyppää siitä 'reiästä **sinne (0.6) 'alas** [KH2]
- (135) !mutta sitten 'pääsee kuitenkin ihan (0.6) 'hyvin (0.3) '**alas** siitä? (2.1) [KH3]
- (136) ja se jälkee rupee 'nousemaan 'ylös
nousee '**ylös** (0.6) [KH3]

- (137) lnyt tää 'otus (1.2) se 'hyppäs (0.4) siitä '**aukosta** '**sisään** kohti (0.9) kohti 'vettä (2.4) ja tuota
se (.) 'joutu '**jonkullaisen** (1.5) **jonkullaisem** '**mekanismin** **jonkullaisen** '**koneen** '**sisään** (1.6) [KH3]

Esimerkki 138 on hyvin tulkinnanvarainen. Se voi ilmaista joko suuntaa tai päätepidettä.

- (138) ni sit se (0.5) 'vajoaa **sen hiekam** '**mukana** [KH5]

Adpositiot *läpi*, *yli* ja *ali* toimivat useimmiten rajaavina (esimerkki 139). Jo niiden leksikaalisenkin merkitys tuntuu ennakoivan päätepidteen saavuttamista, toisin kuin *alas*-tyyppisillä ilmauksilla. Mutta koska lauseen rajattuustulkinta muodostuu monista osista, voi tapahtuma jäädä rajaamattomaksikin, keksityssä esimerkissä 140 *olla -mAssA* -rakenteen ja *juuri*-määritteen vuoksi.

- (139) ja se 'hiekka 'valuu (0.4) sinne 'veteen ja **sen** '**vedel** '**läpi** (1.0) [KH3]

- (140) ja se hiekka on juuri valumassa **sen veden läpi** [muokattu]

3.4.4 Temporaalinen rajaaminen

Tapahtumia voi rajata myös temporaalisesti. Tällöin tapahtumalle asetetaan ajalliset rajat, kuten esimerkeissä 141 ja 142.

- (141) ja rupee 'hakkaamaa sitä maata (1.0)
kunnes sitte (.) se (1.0) 'maa niinku antaa (0.9) <'periks> ja (.) 'sitte (1.4) 'murtuu [KH5]
- (142) se 'tippuu (0.3) **niin** '**kauan että** se 'pääsee (0.6) sinne 'aavikolle (0.5)
mist se ol 'lähtenykkin [KH3]

Esimerkeissä 143 ja 144 verbin määritteet *aikansa* ja *vähän* määrittävät muuten rajaamattoman tekemisen, kaivamisen, tietyn aikaa kestäväksi, vaikkeivät itsessään olekaan merkitykseltään temporaalisia.

- (143) (st) se (0.8) alkaa 'etsiä jotai kaivamalla sitä 'hiekkaa ja (2.2)
'sit se '**aikansa** siinä (1.1) 'kaivaa
ja (0.3) 'lopulta se 'vajoo sinne (1.3) hiekan 'sekaan 'sitten [KH6]
- (144) ja se jälkee se 'alkaa (.) ikään ku 'etsiä jotaki 'ympäriiltä siitä 'hiekasta? (2.0)
ja (0.3) se 'kaivaa '**vähän** (0.3)
ja (.) 'yhtäkkiä se 'hiekka alkaa 'imeä sitä 'sisäänsä [KH3]

Nämäkään määritteet eivät toimi rajaavassa tehtävässään yksin, vaan yhdessä muiden kielellisten keinojen kanssa.

4 Kieltenvälinen vertailu

Tässä luvussa esitän laskelmia englannista, saksasta, ranskasta ja suomesta. Tarkoitus on saada tuotosten kautta tietoa erikielisten puhujien puheentuottamisen taustalla olevista konseptualisoinnin prosesseista (ks. luku 2.3.1). Vertailen mm. sitä, mitä informaatiota erikieliset puhujat valitsevat kielennettäväksi ja miten he jäsentävät tapahtuman osat suhteessa toisiinsa ja spatiaaliseen ympäristöön. Yhdessä nämä prosessit kertovat puhujan perspektiivin valinnasta.

Pyrin vertailukelpoisuuteen, ja otan aineistostani aina vain sellaiset osat mukaan, joita on tutkittu myös muissa kielissä. Koska tutkimuksia on tehty eri aikoina, on kielipareja vertailtu eri näkökulmista ja eri aineistoilla. Siksi kaikki kielet eivät ole joka vertailussa mukana. Eniten on tutkittu englantia ja saksaa, ja siksi vertaan suomea useimmin juuri näihin kieliin.

4.1 Elottomien voimien kielentäminen

Tarkastelen sitä, kuinka usein ja miten puhujat kielentävät elokuvassa esiintyviä elottomia voimia ja toimijoita. Vertaan osaa aineistostani Carrollin, von Stutterheimin ja Nüsen tutkimukseen (2004: 197–200) englannista ja saksasta. Tutkittavia kohtauksia on kolme:

- Kivi putoaa kallionkielekkeeltä suoraan kohti alla makaavaa päähenkilöä, joka viime hetkellä väistää.
- Vesipisaroita putoilee paperille ja kastelee sen. Myöhemmin päähenkilö löytää kohdan.
- Tuulessa lentävä paperi kaataa päähenkilön maahan.

Carroll, von Stutterheim ja Nüse laskivat tutkimuksessaan elottomien voimien mainintojen frekvenssin koko aineistosta. Yhtä laaja vertailu olisi ollut kohtuuttoman työläs tämän työn kannalta, joten paneudun tarkemmin vain näihin kolmeen kohtaan, joita myös aineistossa käytetään esimerkkeinä. Koko aineiston prosenttiosuudet (elottomiin viittaaminen dynaamisina) ovat tietysti huomattavasti matalampia, mutta samansuuntaisia kuin näissä esimerkeissä: englannissa osuus (34,5 %) on merkitsevästi suurempi kuin saksassa (24,5 %).

Tämän vertailun tarkoitus on saada tietoa siitä, mitä tapahtumia puhuja kielentää, eli minkälaista informaatiota hän valitsee kertomukseensa. Vaikka kerrallaan kerrottava osa onkin vain reilun minuutin mittainen, elokuvassa tapahtuu paljon, ja puhuja ei voi ensinnäkään muistaa kaikkea eikä hänen ole myöskään järkevää kertoa jokaista yksityiskohtaa. Kertomisen, havaitsemisen ja muistamisen tarkkuudessa on tietenkin yksilökohtaisia eroja, jotka tasoittuisivat paremmin suuremmassa informanttimäärässä. Carroll, von Stutterheim ja Nüse ovat kuitenkin havainneet kielten välillä selviä eroja, joten vertailun voi olettaa kertovan jotakin siitä, minkälaiset tapahtumat ovat tärkeitä eri kielten puhujille.

Jos puhuja mainitsee tutkittavan elottoman entiteetin kertomuksessaan dynaamisessa roolissa, on se laskettu voimaksi riippumatta sen syntaktisesta roolista tai siitä, esiintyykö se esimerkiksi aktiivi- vai passiivilauseessa. Edellä mainitut kolme tapahtumaa on valittu hyvin tarkkaan, ja kyse on nimenomaan dynaamisessa roolissa toimivasta elottomasta voimasta. Esimerkiksi putoilevien kivien tai ympäriinsä lentelevien paperien mainitseminen ei riitä, vaan puhujan on mainittava kyseinen yksittäinen tapahtuma. Käsittelen seuraavaksi näitä kolmea kohtaa yksitellen.

Päähenkilöä kohti putoava kivi

Taulukko 4: Eloton voima: Maininta kohti päähenkilöä putoavasta kivistä

kieli	puhujaa	prosenttia
englanti	18/20	90
saksa	9/20	45
suomi	6/10	60

Kiven putoamista on kuvattu neutraalilla preesensillä (esimerkki 145), *olla -mAssA*-rakenteella (146) ja modaalistetuilla ilmauksilla (147, 148 ja 149).

- (145) ni 'heti sem 'perään **tippuu** sieltä taivaalta (0.3) 'pieni 'kivi sen (0.4) seq 'kasvoja kohti jota se joutuu nopeasti 'väistämään? (1.7) öö [KH3]
- (146) ja 'huomaa
et siältä **on** 'kivi '**tippumassa** (0.4) 'päähän
ja se saa 'justiin ittensä 'pois siitä (0.6) seq- putoavan kiven alta [KH8]
- (147) ja ste '**melkein** (.) semmone 'kivellohkare (1.4) 'putoo sen (0.6) '↑päälle
mut sit (.) se (.) just (0.5) 'väistää siitä 'alta '↑poies ja (1.0) [KH7]
- (148) niin (.) **meinaa tippua** '↑pää(hä) hänellä 'kivi
ja hän '↑väistää 'tällasen (0.5) [KH10]
- (149) m- ja sit se (0.4) ↓taas (.) joutuu (.) 'nousemaan (0.4)
ettei yks (kivi) '**tippuis** sem 'päälle? (0.5) jaa (1.3) [KH5]

Kolme niistä neljästä puhujasta, jotka eivät viitanneet putoavaan kiveen, kertoivat kuitenkin eräästä toisesta tapahtumasta kivimaassa. Elokuvan olento kävelee pitkin kivikkoista maata, kun yhtäkkiä hänen altaan kohoaa kivipaasi korkeuksiin. Vain yksi puhuja ei viitannut koko kivimaan narratiivissaan kertaakaan maailmassa kasvaviin tai putoileviin kiviin. Toisin sanoen lähes kaikki puhujat viittasivat kiviin dynaamisina entiteetteinä, kaikki eivät vain tehneet sitä juuri tämän tapahtuman yhteydessä.

Paperille tippuva vesi

Taulukko 5: Eloton voima: Maininta paperille tippuvasta vedestä

kieli	puhujaa	prosenttia
englanti	17/20	85
saksa	8/20	40
suomi	6/10	60

Prototyypisesti veden tippumista kuvataan preesensillä (esimerkit 150 ja 151).

(150) sitten se 'huomaa (0.5) siinä 'paperisessa 'maassa (0.3)
että siihen '**tippuu** '↑vettä jostai. [KH3]

(151) ja se (0.5) 'näkee sellasen (0.5) 'lätäkön (0.3)
johov 'vettä **tippuu** 'jostain (0.9) [KH9]

Esimerkki 152 on vähemmän dynaaminen kuvaus tapahtumasta, mutta tämäkään ei kuitenkaan kuvaa pelkkää toiminnan tuloksena syntynyttä tilaa.

(152) ni sit se (.) 'näkeekis sen 'kohan
mihin sitä 'vettä **on** (0.8) '**valunu?** (0.5) [KH5]

Osa puhujista kuvasi oletettavaa veden tippumista seuraavan tilan staattisesti (esimerkit 153 ja 154). Näitä en ole laskenut mukaan mainintoihin.

(153) et 'yhessä kohtaa on (.) '**märkää** '↑**paperia** ja (0.9) [KH10]

(154) että (1.2) siälön (0.3) yhdessä 'kohtaa (0.8) kas- **ne** '**paperit** '**kastuneita**
ja >siinon niinku< '**vettä** (0.3) siinä 'pinnalla (0.8) [KH6]

Päähenkilön kaatava paperi

Taulukko 6: Eloton voima: Maininta päähenkilön kaatavasta paperista

kieli	puhujaa	prosenttia
englanti	16/20	80
saksa	12/20	60
suomi	4/10	40

Carroll, von Stutterheim ja Nüse (2004: 199) esittävät seuraavat esimerkit englannista (155) ja saksasta (156).

(155) its very windy with a lot of paper and a very big sheet hits him in the face and knocks him down

(156) er wird niedergerissen von einem Papierstück

Suomen aineistosta näitä vastaavia prototyyppisiä tapauksia on vain kaksi (esimerkit 157, 158).

(157) ja sitte (1.9) sitten **'yks** [paperiarkki] (.) **'osuuki häneen** sitte
ja (1.0) sillai tosi (0.4) **'väkivaltasesti** hän siinä sitte **'lentää** **'nurinniskoin** [KH4]

(158) ni **'sitte** (.) yks (0.4) **'paperi tulee sitä** **'↑päi** (0.3)
ja **'sitte** (0.5) se (.) **'kaatuu** [KH5]

Kaksi puhujista kuvaa kyseistä tapahtumaa, mutta ei paperin osumista tai olennon kaatumista (esimerkit 159–160). Olen laskenut nämäkin mukaan taulukkoon.

(159) ja se jälkeen **'tuuli** (0.3) jotenki **'kuljettaa** (0.5) **niitä** **'papereita** (1.4) sitä **'kohti?** (0.6) [KH3]

(160) ja (1.2) sitte siä **'lentelee** **'papereita** sitä (0.8) miestä **'päin melkein** [KH7]

Tähän kuvaustapaan vaikuttaa varmasti se, että juuri hetkeä ennen törmäystä olennon onnistui väistää toista lentävää paperinpala. Puhujat ovat ehkä yhdistäneet nämä kaksi tapahtumaa mielessään yhteen. Kiinnostavaa on, miksi he mainitsevat juuri läheltä piti -tilanteen eivätkä itse törmäystä. Törmäyksen luulisi jäävän helpommin mieleen. Toisaalta yllä olevat ilmaukset sijoittuvat narratiiveissa kohtaan, jossa puhujat kuvailevat paperimaailmaa, paperista maanpintaa ja tuulta. Jos juonilinja ei ole vielä kunnolla lähtenyt liikkeelle, ovat lentelevät paperit tällaisessa kuvailussa tärkeämpiä kuin törmäys.

Yhteenvetoa

Englanninpuhujat viittaavat elottomiin voimiin huomattavasti useammin kuin saksanpuhujat. Carroll, von Stutterheim ja Nüse (2004: 198) perustelevat tätä eroa sillä, että osallistujaperustaista perspektiiviä suosivat saksanpuhujat kiinnittävät huomionsa pääasiassa päähenkilön intentionaaliin tekoihin. Lisäksi elottomien voimien toiminta on usein rajaamatonta, eli se sopii huonosti osallistujaperustaisen perspektiivin narratiiviin, jossa tapahtumien kuvaaminen peräkkäisinä vaatii usein niiden rajaamista. He väittävätkin, että saksanpuhujien hieman suurempi luku (paperi 60 % vs. vesi 40 %, kivi 45 %) olentoon törmäävän paperin suhteen johtuu siitä, että osallistujaperustaista perspektiiviä käyttävä puhuja kiinnittää todennäköisemmin huomiota ja kielentää sellaisen elottoman voiman aikaansaaman tapahtuman, joka on rajattu ja jolla on vakavia seurauksia päähenkilölle (mas. 17).

Suomen luvut asettuvat saksan ja englannin väliin, joskin ero englantiin on joka kohdassa selvä. Projektin perusoletusten valossa suomi muistuttaa enemmän saksaa kuin englantia, sillä esimerkiksi kieliopillistunut progressiivi puuttuu molemmista kielestä. Kiinnostavasti elottomien voimien maininnassa matalin prosentti suomen aineistossa on kuitenkin juuri toisaalla kuin saksan kohdalla. Tähän saattaa vaikuttaa edellä mainittu taipumus kuvailla paperimaailmaa, mutta mainintojen vähäisyys herättää silti huomiota.

Putoavaan kiveen ja tippuvaan veteen suomenpuhujat taas viittaavat saksanpuhujia useammin (suomi 60 % vs. saksa 40, 45 %). Voisivatko tippuvan veden mainitsemiseen vaikuttaa suomen kielelle luonnolliset ja taajakäyttöiset subjektittomat tila- ja säälauseet sekä eksistentiaalilauseen tyyppiset intransitiivit kuten *sataa, tippuu vettä, kulkee ihmisiä*? Putoavan kiven taajaa kielentämistä tämäkään ei selitä. On myös huomattava, että koska tutkittavia kohtauksia on vähän, yksikin maininta suuntaan tai toiseen muuttaa prosenttilukuja radikaalisti. Tämän vertailun pohjalta ei siis ole järkevää tehdä tiukkoja johtopäätöksiä. Vertailu osoittaa kuitenkin, että eri kielten puhujat valitsevat kielennettäväksi osin eri tapahtumia, ja tämä näyttäisi olevan yhteydessä puhujan kielelle ominaiseen perspektiiviin: havaitsijaperustaisessa kaikki tapahtumat ovat kielennettävissä, osallistujaperustaisessa puhujilla on taipumusta painottaa päähenkilölle tapahtuvia asioita.

4.2 Liike suhteessa paikkaan

Tarkastelen sitä, miten englannin-, saksan- ja suomenpuhujat jäsentävät tilaa kielentäessään päähenkilön siirtymistä paikasta toiseen. Vertailututkimuksena on Carroll (2000)⁸.

Vertailen sitä, miten eri kielten puhujat viittaavat liikkeeseen, joka suuntautuu jotakin päämäärää kohti ("[t]he events compared in the cross-linguistic analysis cover motion to a goal" [–] "motion events which are goal related", Carroll 2000: 108, "changes in place with an expected goal orientation", Carroll 2000: 109). Päähenkilön liikkuminen voi olla intentionaalista, esimerkiksi kävelemistä tai hyppäämistä, tai ei-intentionaalista, esimerkiksi vastentahtoista putoamista tai liukumista.

Tämän vertailun tarkoitus on antaa tietoa siitä mentaalisesta prosessista, jossa puhuja jäsentää kielennettäväksi valitsemansa komponentit suhteessa toisiinsa ja tapahtuman ympäristöön. Kuvaako hän liikkeen tapahtuvaksi yhden paikan rajojen sisäpuolella, vai mainitseeko hän liikkeen päätepisteen ja rajan ylittämisen? Miten eri kielten taipumukset liittyvät kunkin kielen kieliopillisiin kategorioihin?

Puhuja voi kielentää paikanmuutoksen (engl. *change in place*), kuvata liikettä ja hahmottaa muutoksen kannalta tärkeät tilat kahdella tavalla (Carroll 2000: 104, 107, Carroll ja v. Stutterheim

⁸Samaan tutkimukseen viitataan myös artikkelissa Carroll ja von Stutterheim (2003: 376–379). Perustan analyysini ensinmainittuun, perusteellisempaan artikkeliin, sillä jälkimmäisessä esitetty luvut eroavat alkuperäisestä tutkimuksesta, ja koeasetelma on esitetty puutteellisesti. Paikoin viitataan kuitenkin myös jälkimmäiseen artikkeliin.

2003: 376–377):

Inkluusio eli liike paikan sisällä (*inclusion, motion within places, motion within a region of space*):
puhujia kuvaa liikkeen tapahtuvaksi yhden ja saman paikan tai alueen rajojen sisäpuolella.

Transitio eli liike rajalle tai rajan yli (*transition, motion to a place, motion to or across a boundary*): puhujia kuvaa liikkeen ulottuvaksi toiselle alueelle tai alueen rajalle.

Englannissa ero tehdään muun muassa prepositioilla: inkluusiossa käytetään yksinkertaisia prepositioita (esimerkki 161), transitiossa kompleksisia (esimerkki 162).

(161) the figure starts sliding down with the sand
he disappears
and lands **in** a new world

(162) he falls **into** the hole
and down **into** a new world

Saksassa inkluusiossa käytetään datiivia (esimerkki 163) ja transitiossa akkusatiivia (164) tai prepositiota *zu*, joka esiintyy aina datiivin kanssa (165).

(163) er landet **in einer neuen Welt**
'hän päätyy uuteen maailmaan / tulee perille ja on uudessa maailmassa'

(164) er fällt **in eine neue Welt**
'hän putoaa uuteen maailmaan'

(165) er kommt **zu dieser Pfütze**
'hän tulee tämän lammikon luo'

Molemmat tavat ovat mahdollisia molemmissa kielissä, mutta kuten taulukosta 7 käy ilmi, saksanpuhujat käyttävät transitiota enemmän kuin englanninpuhujat. Suomenpuhujien luvut ovat hyvin lähellä saksanpuhujien lukuja.

Taulukko 7: Liikkeen suhde paikkaan: englanti (12 puhujaa), saksa (12) ja suomi (10), kaikki maailmat

	englanti		saksa		suomi	
	lkm	%	lkm	%	lkm	%
inklusuio (liike paikan sisällä)	39	40,21	25	22,52	39	21,31
transitio (liike rajalle tai rajan yli)	58	59,79	86	77,48	144	78,69
yhteensä	97	100	111	100	183	100

Molemmilla tavoilla voidaan siis ilmaista seuraavaan maailmaan siirtymistä, ero on siinä, miten liike kuvataan suhteessa paikkoihin ja niiden rajoihin. Eroa ei kuitenkaan tehdä pelkästään sijamuodolla tai prepositiolla, sillä myös verbi on usein eri (inkluusiossa esim. *lands~landet*, *starts sliding*, transitiossa *falls~fällt*). Ero verbeissä johtuu siitä, että transitiossa liike paikasta toiseen on tärkein, kun taas inkluusiossa liike kuvataan tapahtuvaksi jossakin tietyssä paikassa, mikä vaatii leksikaalista tarkkuutta ja paikan luonteen huomioon ottamista myös verbin merkityksessä. Inkluusiota suosivan kielen perspektiivin käyttäminen ja oppiminen vaatiikin Carrollin ja von Stutterheimin (2003: 378) mukaan syvällistä leksikon hallintaa, kun taas transitiota hyödyntävän kielen oppija saattaa pärjätä pitkälle hallitsemalla yhden verbin, esimerkiksi *fall*.

Valinta inkluusion ja transition välillä liittyy myös tapahtumien segmentointiin sekä kielessä käytettävissä oleviin kieliopillisiin keinoihin. Englannin progressiivinen *-ing*-muoto antaa puhujille kätevän mahdollisuuden kielentää keskeneräistä tapahtumista ja pilkkoa tapahtuma moniin vaiheisiin. Carrollin (2000: 112, 115) mukaan sama taipumus näkyy myös paikanmuutosten kielentämisessä siten, että englanninpuhujat kiinnittävät saksanpuhujia enemmän huomiota tapahtumien sisäiseen ajalliseen rakenteeseen: Jos paikanmuutos kestää pidemmän aikaa, kielennetään se helpommin vaiheittain (esim. *starts slipping*, *falls down a hole and lands in a trash compacter*). Jos muutos paikasta toiseen on äkillinen, se kielennetään useammin yhdellä lauseella (*falls out of x into y*). Tätä huomiota Carroll perustelee myös toisella tutkimuksellaan, jossa koeasetelmaa on paikoin manipuloitu korostamaan paikanmuutokseen kuluvaan aikaa (Carroll 2000: 110–113).

Suomen aineistossa taipumus transitioon inkluusion kustannuksella on siis vahva. Transitiota edustavat selkeimmin ilmaukset, joissa esiintyy suuntasijainen paikanmääre (esimerkit 166–167) tai päämäärän osoittava postpositiilauseke (168).

(166) ja (.) hän ’taas tippuu ikään ku **’maan ’sisään?** [KH10]

(167) niin sitten (0.3) ’tipahtaa (0.6) taas (.) **’seuraavaam paikkaa(h)** [KH8]

(168) ja se lähtee ’juoksemaan **sitä ’aukkoa kohti** [KH9]

Uusi paikka voi jäädä tarkemmin määrittymättä (169 ja 170). Näidenkin voidaan kuitenkin katsoa edustavan transitiota, koska kohde mainitaan.

(169) jaa (.) sitten see ilmeisesti? **’↑tippuu jonnekkin ’↑muualle.** [KH1]

(170) se ’putoaa (1.0) ’taas **jonnekki(h).** [KH6]

Myös erosijaiset ilmaukset implikoivat siirtymistä uuteen paikkaan (171–173). Näissä puhunoksissa ei eksplisiittisesti mainita uutta paikkaa tai rajaa, mutta tulkintani mukaan ne kuvaavat liikettä paikasta toiseen. Lasken ne siis transitioksi.

- (171) ja (.) sit set (.) 'taas tippuu **siitä** 'kolosta [KH5]
- (172) ja se taas 'tippuu sieltä (1.0) siihem 'muodostuneesta 'aukosta **alas**. [KH9]
- (173) ja sit siihen tulee 'taas siihej 'kiveen (0.3) sellanen 'aukko (.)
joka 'leviää
ja sitte se 'hahmo tippuu **siitä** (0.3) 'taas **alas**. [KH9]

Uusi paikka voi olla myös jokin liikkuva objekti, jos se voidaan hahmottaa ”paikaksi”, johon päähenkilö voi siirtyä (174).

- (174) se 'hyppää **sellaseen** (1.6) 'ketjun (2.2) jota 'hammasratas (0.4) 'liikuttaa 'eteempään?
(0.5)
ni 'sen (.) 'vietäväks [KH3]

Inklusiossa liikkeen päätepestettä ei mainita, vaan liike esitetään tapahtuvaksi yhdessä paikassa. Paikka voi olla konkreettinen (esimerkki 175) tai abstraktimpi ja muuttuva (176). Rajan ylittämisestä tai päätepesteseen suuntautumisesta ei kuitenkaan voi puhua.

- (175) !'sitte se lähtee kuitenkin 'tepastelemaan (.) 'taas s(-)ä (.) 'koneem 'maassa [KH3]
- (176) ni sit se (0.5) 'vajoaa **sen hiekam** 'mukana [KH5]

Inklusioksi olen laskenut myös sellaiset tapaukset, joissa päätepeste mainitaan, mutta päähenkilön voi katsoa olevan jo ennen kuvattavan liikkeen alkua samassa paikassa, johon liike myös päättyy (177 ja 178). Tällöin ei ole järkevää puhua paikan muutoksesta. Tulkintaa tukee päähenkilöä ympäröivän aineen luonne: hiekkaan tai kivimurskaan on vaikea kuvitella reikää, johon pudota, ja esimerkiksi aavikolla olento on tavallaan koko ajan hiekassa.

- (177) ni hän 'uppoaa itse **tänne** 'hiekkam pullonsa kans[↑]sa [KH10]
- (178) ja (0.3) 'lopulta se 'vajoo **sinne** (1.3) **hiekan** 'sekaan 'sitten [KH6]

Esimerkin 179 toinen lause on hieman toisenlainen inklusiotapaus, mutta siinäkin liike eli laskeutuminen tapahtuu saman paikan rajojen sisäpuolella, vasta viimeinen lause ilmaisee transitiota, muutosta toiseen paikkaan.

- (179) ja sitte hän 'huomaa sieltä 'kivipilarim 'päältä taas tällasen (0.6) ö 'pienem 'märäj 'kohda eräässä 'kivessä
ja (.) 'laskeutuu >tästä-< **tätä** 'kivipilaria
mutta 'hänen (.) 'jalkasa alta (0.4) osa tästä 'kivi'pilarista (.) '↑murenee
ja hän l- lentää '↑**maahan** [KH10]

-pään-ilmauksen (*alaspäin, ylöspäin, eteenpäin*) sisältävät lauseet olen katsonut myös inkluusioksi, jos niissä mainitaan paikka (esimerkissä 180 *siälä*) ja jos mikään muu niissä – esimerkiksi suunta- tai erosijainen ilmaus – ei tue transitiotulkintaa (180).

(180) tää lähtee sitte (0.4) 'ontuen (.) 'kävelemään tää 'hiekkaoilo **'eteempäin siälä** [KH8]

Sellaiset liikeverbien esiintymät, joissa ei mainita päätepestettä eikä paikkaa, olen katsonut transitio–inkluusio-kahtiajaon kannalta neutraaleiksi. Esimerkiksi esimerkin 181 liikeverbillisen lauseen päätepesteseen suuntautumisesta tai paikkaan sijoittumisesta ei voi kielellisen tuotoksen perusteella sanoa mitään varmaa. Tällaisissa tapauksissa kontekstin perusteella tehdyt tulkinnat ovat suurelta osin mielivaltaisia.

(181) ja (0.4) 'näkee sellasen (.) 'edessään sellasen (0.7) 'pienem pino 'hiekkaa (0.5)
ja se 'yrittää (.) 'kiinnittää sitä 'taas siihen sej 'jalkaan
muta se ei 'onnistu (1.4)
ja (.) **se 'lähtee '↑kävelemään** (1.0)
ja (0.3) siältä 'maasta nousee semmosia 'koneita
jotka 'kiinnittää 'lisää niitä 'laattoja (0.9) siihe 'maahan [KH9]

Suomen postpositio *läpi* on kiinnostava, kun tutkitaan liikettä suhteessa paikkaan. Carroll ja von Stutterheim (2003: 377) katsovat englanninkielisen esimerkin 182 edustavan inkluusiota, sillä ilmaus sijoittaa liukumisen tapahtuvaksi reiässä – mitään rajaa ei siis ylitetä.

(182) slides through the hole

Toisaalta voisi ajatella, että *läpi* ja *through* vaativat jonkin toisen paikan tai vähintäänkin kyseisen paikan rajan huomioon ottamista. Verbin merkitys on myös olennainen: *vajoaa hiekan läpi* korostaa enemmän liikkumista yhden alueen rajojen sisällä, kun taas *tippuu hiekan läpi* korostaa enemmän päätepestettä.

Suomen tapauksissa olen vertailukelpoisuuden saavuttamiseksi kuitenkin laskenut *läpi*-ilmauksellisetkin lausumat inkluusioksi, jos mikään muu niissä ei tue transitiotulkintaa. Esimerkki 183 edustaa siis inkluusiota (vrt. 182), mutta esimerkki 184 transitiota, koska uusi paikka mainitaan (*jonnekin*), ja tulkintaa tukee myös erosijainen *siitä*.

(183) ja sit 'se (.) 'tippuu **sen** (1.3) **'paperi** (.) **'kohan '↓läpi** [KH5]

(184) kunnes sitten tää 'hiekkaa (.) 'tavallaan niinku (.) 'lähtee sen 'alta
ja se 'putoaa (0.7) **'jonnekin** sitten sen 'hiekan 'läpi **'siitä**. [KH8]

Joskus puhuja käyttää peräkkäin molempia strategioita (esimerkit 185 ja 186): *jonnekin tipah-
taminen* ja *kuoppaan putoaminen* implikoivat transitiota, *syvemmälle uppoaminen* tai *hiekkiaan*

katoaminen liittyvät tyypillisesti inkluusioon. Tällaisissa tapauksissa kumpikin lause on laskettu omaksi esiintymäkseen. Tapahtumien hahmottamisen kannalta olisi myös perusteltua antaa jokaiselle tapahtumalle vain yksi inkluusio–transitio-arvo, riippumatta siitä, monellako lauseella se kielennetään. Näin vahvoja tulkintoja en kuitenkaan halua tehdä, sillä analyysin on tukeuduttava kieleen. Puhujan tarkoituksen arvailu kuuluu muille tieteenaloille.

(185) et (1.9) hän ↑vaan sitte 'tipahtaa **sin jonneki** (0.5) 'hiakan alle
tai uppoaa 'syvemmälle 'juoksuhiakkaan [KH4]

(186) ja (.) se 'hahmo putoo 'semmoseen (1.0) 'semmoseen 'kuappaan (0.6)
ja 'katoaa **sinne?** (0.4) 'hiekkään. [KH9]

Lukujen lisäksi on hyödyllistä tarkastella ilmauksissa käytettyjä verbejä. Suomenpuhujilla verbit ovat luonnollisesti yleisimmin transitiolle tyypillisiä (esim. *tippua*, *pudota*, *tipahtaa*, vrt. esimerkit 161–164 edellä). Myös kiistanalaisissa *läpi*-ilmauksellisissa lauseissa (seitsemän kappaletta) on aina jokin näistä verbeistä.

Inkluusiolle tyypilliset verbit ovat ymmärrettävästi vähemmistönä, ja niiden käyttö rajoittuu tiettyihin tapauksiin. Ainoat *kadota*- ja *hävitä*-verbien esiintymät, molemmat *upota*-verbin esiintymät ja kaksi kaikkiaan kolmesta *vajota*-verbin esiintymästä kuvaavat hiekkamaailmaa. Yksi poikkeuksellinen *vajota*-verbi kuvaa paperimaaailmaa *ni sit se taas* (0.5) 'repee se se 'alta se (.) 'paikka ja sitte se (0.6) 'vajooa *sinnet* 'taas. [KH7]. Hiekkään uppoamisen hitaudesta ja vähittäisyydestä huolimatta jopa neljä puhujaa on kuitenkin kuvannut tätäkin liikettä jollakin transitiolle tyypillisistä verbeistä *tippua*, *tipahtaa* tai *pudota*. Valintaan on varmasti vaikuttanut tieto elokuvan etenemisestä. Tyylilliset valinnatkin voivat vaikuttaa: yhden puhujan toistuva *tippua*-verbin käyttö tuo hänen kertomukseensa samanlaista yhtenäisyyttä, jota toistuvat putoamiset luovat elokuvassa (esimerkit 187–189, joista kaksi viimeistä olen siis katsonut neutraaleiksi transitio–inkluusio-jaon suhteen).

(187) jaa (.) sitten see ilmeisesti? '↑tippuu jonnekin '↑muualle. [KH1]

(188) ja 'taas se tippuu [KH1]

(189) ja sit se tippuu '↑taas. [KH1]

Jos *läpi*-ilmaukset lasketaan suomalaisen intuition mukaan transitioksi, näyttävät luvut taulukkoon 8 koottuna seuraavalta:

Taulukko 8: Liikkeen suhde paikkaan, *läpi*-ilmaukselliset laskettu transitioksi: englantia (12 puhujaa), saksa (12) ja suomi (10), kaikki maailmat

	englantia		saksa		suomi	
	lkm	%	lkm	%	lkm	%
inkluusio (liike paikan sisällä)	39	40,21	25	22,52	35	19,13
transitio (liike rajalle tai rajan yli)	58	59,79	86	77,48	148	80,87
yhteensä	97	100	111	100	183	100

Ilman tilastollista merkitsevyysanalyysia on mahdotonta sanoa suomen ja saksan lukujen erosta mitään. Näiden kielten ero englantia on tämän aineiston perusteella kuitenkin selvä. Yhdessä suhteessa aineiston suomenpuhujat eroavat muista: he näyttävät ottavan kantaa paikanmuutoksen ilmaisemiseen huomattavan usein, sillä ilmauksia on suomenpuhujilla 18,3 puhujaa kohden, saksanpuhujilla 9,25 ja englanninpuhujilla 8,1. Puhujakohtainen vaihtelu ilmausten määrässä ei ole suuri. Suurin osa suomenpuhujista käyttää yhden maailman kuvaukseen hieman maailmasta riippuen 1–5 tässä tarkasteltua lausetta, vain viidessä kuvauksessa esiintyy kuusi tai enemmän paikanmuutokseen kantaa ottavaa lausetta.

Kohdellaan *läpi*-ilmaukset sitten kummalla edellä mainitulla tavalla tahansa, suomenpuhujat suosivat transitiota. Tämä sopii osallistujaperustaisen perspektiivin käyttöön.

4.3 Temporaalisten adverbien käyttö

Vertailen temporaalisten adverbien määriä ja tehtäviä englannin-, saksan- ja suomenpuhujilla. Tämä kertoo perspektiivinvalinnasta. Vertailuaineistona on von Stutterheim ja Lambert (*tulossa*: 215).

Von Stutterheim ja Lambert ovat erottaneet jokaisen adverbiluokan vielä kahtia kontekstuaalisen upotuksen mukaan (*story level* ja *film level*), mutta koska kahtiajaon määrittely on esitetty puutteellisesti, käsittelen taulukossa 9 luokkia yhdessä.

Taulukko 9: Temporaalisten adverbien käyttö: englantia (12 puhujaa), saksa (12) ja suomi (10); englantia ja saksa 5 maailmaa, suomi 3 maailmaa

	englantia		saksa		suomi	
	lkm	%	lkm	%	lkm	%
anaforiset (<i>sitten, sen jälkeen</i>)	125	5,6	347	15,9	163	25,0
<i>nyt</i>	18	0,9	74	3,5	8	1,0
muut temporaaliset adverbit	65	2,9	186	8,5	37	6,0
lauseet aineistossa yhteensä	2206		2189		645	

Englannin ja saksan prosenttiosuudet on laskettu koko aineistosta, suomen vain kolmesta ensimmäisestä maailmasta. Tämän vuoksi lauseiden kokonaismäärät aineistoissa eroavat huomattavasti. Kaksi viimeistä maailmaa, joita en siis ottanut suomen aineistoon mukaan, ovat elokuvassa kestoltaan pidempiä, mutta luonteeltaan kolmea ensimmäistä maailmaa vastaavia. Vain aivan viimeisen maailman loppu eroaa myös luonteeltaan muista. Pääasiassa tapahtumat etenevät koko elokuvassa samantapaisesti: päähenkilö liikkuu ja tutkii maailmoja, ja hän kohtaa erilaisia materiaaleja ja tilanteita. En siis usko tämän eron aineistoissa vääristävän tuloksia vertailukelvottomiksi.

Von Stutterheim ja Lambert (*tulossa*: 215–216) huomauttavat, että saksan ja englannin välillä on kaksi eroa: paitsi että saksanpuhujat käyttävät enemmän anaforisia viittauksia kuin englanninpuhujat, he käyttävät ylipäättään kaikenlaisia temporaalisia adverbjejä englanninpuhujia enemmän. Kuten englannin luvuista näkyy, deiktinen *nyt* on englannissakin melko harvinainen ja harvinaisempi kuin anaforiset temporaaliset adverbbit. Olennaisinta on kuitenkin adverbien kokonaiskäyttö ja anaforisten adverbien osuus narratiiveissa. Puheenaolevan tapahtuman sijoittaminen kertomuksen aikaan eli sen suhteuttaminen edeltäviin tapahtumiin on tärkeä osa osallistujaperustaisen perspektiivin muodostumisesta ja ylläpitoa. Havaitisijaperustainen perspektiivi taas tulee pitkälti toimeen vähäisillä eksplisiittisillä aikaviittauksilla tai paikoin jopa kokonaan ilman niitä.

Suomen aineistossa anaforisten adverbien osuus on hyvin suuri (25 %). Keskimäärin joka neljäs lause luo siis temporaalisen rajan anaforisella adverbillä. Kun ottaa huomioon, että osa aineistosta on ympäristön, päähenkilön ja olosuhteiden kuvailua, on selvää, että tapahtumien suhteuttaminen toisiinsa temporaalisilla adverbillä on suomenpuhujien narratiiveissa hyvin olennaista. Tämä tukee osallistujaperustaista perspektiiviä.

4.4 Tapahtumien rajaaminen

Vertailen englantia, saksaa, ranskaa ja suomea sen suhteen, onko kielten puhujilla taipumus esittää narratiivin tapahtumat rajattuina vai rajaamattomina. Tämä kertoo perspektiivinvalinnasta: osallistujaperustaisessa perspektiivissä esitetään tyypillisesti useampia tapahtumia rajattuina, kun taas havaitisijaperustainen suosii rajaamatonta esitystapaa. Tarkastelen aluksi luokitteluperusteita, koska ne ovat tässä vertailussa erityisen tärkeitä.

Rajatut tapahtumat

Rajattuutta yleisesti ja tapahtumien rajaamisen keinoja suomen aineistossa olen käsitellyt jo aikaisemmin luvussa 3.4. Yhteenvedona mainittakoon, että tuntumaa rajattuna kuvatusta tapahtumasta voivat luoda

- verbin luontainen merkitys (esimerkit 190 ja 191),
- suomen tapauksessa verbin merkitys ja totaaliobjekti yhdessä (192) tai

- luontaisesti rajaamattoman verbin tapauksessa lauseen rajaava spatiaalinen määrite (193).

(190) mut sit se kivi **'murtuu** [KH5]

(191) mut sit se 'taas (.) **'huomaa** sen (1.6) 'plopkohan sen 'vesikohan? [KH5]

(192) jaa 'sitte (1.2) se (0.3) **'kohottaa** (.) **'kädet** kohtit 'taivasta [KH5]

(193) ja se **'menee** sel lätäköl '↑**luokse** [KH3]

Rajaamattomat tapahtumat

Rajaamattomia tapahtumia ilmaisevat lauseet kuvaavat toimintaa eivätkä sisällä tilanmuutosta. Rajaamattomiksi olen katsonut seuraavanlaiset lauseet:

- agenttiivista toimintaa kuvaavat lauseet, jotka ilmaisevat esimerkiksi tekemistä (esimerkit 194 ja 195) tai liikkumista (196),
- inagenttiivista tapahtumista kuvaavat lauseet (197) sekä
- 1-tilaiset aistihavaintoverbit (198) (ks. myös tarkempaa tarkastelua sivulta 72).

(194) ja sitte se (0.7) 'heilutteli jotain tyhjää 'pulloo [KH1]

(195) ja sit se (.) 'taputtelee sitä 'lätäkköä siinä 'maassa [KH9]

(196) se 'jatkaa siitä sittem 'matkaa [KH8]

(197) ja (0.4) siäl 'lentelee 'irtonaisia 'papereita? [KH8]

(198) ja (0.4) se kuulee sitä 'tippumista jossakin sitä 'veden tippumista [KH8]

Muut kuin tapahtumat

Kieltenvälistä vertailua varten on tarpeellista luoda luokka muut kuin tapahtumat, joka sisältää pääasiassa tiloja. Von Stutterheimin ja Lambertin sanoin "there is a further category encompassing all non-event type utterances (states)" (*tulossa*: 213). He eivät määrittele käsitettä *state* tarkemmin eivätkä valitettavasti anna esimerkkejä. Laskelmissani olen katsonut muiksi kuin tapahtumiksi seuraavanlaiset lauseet:

- säätilaa ja luonnonilmiöitä ilmaisevat lauseet silloin, kun ne ovat inagenttiivisia ja intransitiivisia (esimerkki 199),
- pysyvää ominaisuutta ilmaisevat predikaatiivilauseet (200, myös partisiippiimuotoiset täydennykset kuten 201),

- joltakin näyttämistä (202) tai vaikuttamista, johonkin kuulumista tai jostakin koostumista tai muodostumista ilmaisevat lauseet (203),
- eksistentiaalilauseet (204, 205),
- jossakin paikassa sijaitsemista tai jossakin asennossa olemista kuvaavat lauseet (206),
- puhujan metakommentit, jotka kohdistuvat esimerkiksi omaan kertomiseen tai havaintojen varmuuteen (207, 208, 209) sekä
- yksittäistapaukset, jotka eivät eri syistä hahmotu tapahtumiksi (esimerkiksi verbittömät ilmaukset kuten 210 sekä referointi kuten 211 ja 212).

(199) jaa sit siä 'paperimaas **'tuulee** tosi 'paljon [KH5]

(200) !no se selkeestikki se 'olento tippu tämmöseej johonkim (.) paperi↑maailmaan missä (0.4) 'maa tai 'lattia **om 'paperia** [KH1]

(201) ja 'nyt on (.) 'taas joku (1.1) 'autiomaan 'tyyppinen tai joku (.) mikä **on (.) 'vuorattu '↑paperilla** [KH7]

(202) sitte siin 'tulee (.) semmonen 'hahmo (0.4) joka **'näyttää** ihan **'kiveltä?** [KH9]

(203) että siinä se (1.4) 'pohja **muodostuu** yhten- '↑yhdestä 'yhtenäisestä (4.9) 'pahvista tai '↑paperista [KH4]

(204) ja sit sen 'eessä (0.4) **on** (0.3) pullo? [KH5]

(205) 'nyt **on** (.) sellanen 'kivinen 'erämaa (0.3) [KH9]

(206) !'aavikolla (.) 'makas semmonennn hiekk'kamies? [KH3]

(207) on siis pelkkä 'aavikko ja (2.2) **tai siltä ainaki (.) '↑näyttää** [KH4]

(208) joka nyt 'näyttäs olevan (1.2) suunnilleen (1.3) 'savesta tai 'mudasta **jos nyt (0.5) 'tarkkoja 'olla**an [KH4]

(209) että (1.0) ei siinä (0.4) oo 'ollenkaa sitte 'nestettä (.) 'vettä tai jotai 'muuta **mitä siin ny (.) 'mahdosti vois 'ollakkaa**j ja [KH4]

(210) **varmaan (.) taas ihan 'samat 'havainnot** että (1.0) että m- 'missä olen [KH4]

- (211) miettii varmaan_{ki}
missä 'on ja (1.0) nii edespäin
miten täältä pääsis '↑pois mahdollisesti [KH4]
- (212) ja sit se nostaa 'kädet 'ylöspäin niinku 'pyytävästi
että (0.4) 'hänelle sitä (.) 'vettä sieltä (.) 'jostain [KH8]

Luettelon viisi ensimmäistä kohtaa vastaavat pitkälti VISKin (§ 1502) esimerkkejä erilaisista tiloista. Metakommentit ja luetellut yksittäistapaukset eivät ole tiloja, mutteivät myöskään varsinaisia tapahtumia. Siksi laskin ne tähän luokkaan. Luokka ei ole aukottomasti vertailukelpoinen eri kielten välillä, sillä tutkimuksissa englannista, saksasta ja ranskasta luokkaan kuuluvia tapauksia ei ole määritelty selkeästi. Tämä ei kuitenkaan ole suuri ongelma, sillä perspektiivinvalinnan kannalta tärkeitä ovat rajattujen ja rajaamattomien tapahtumien määrät, ei ylijäämäluokka.

Lauseiden modaalistus ei vaikuta luokitteluun: esimerkkien 213 säälause ja 214 e-lause ovat muita kuin tapahtumia, esimerkin 215 intransitiivilause kuvaa rajaamatonta tapahtumaa.

- (213) siinä sitten ni (0.6) **näyttäs (1.1) näyttäs '↑tuulevan (1.9) ali'↑tuisesti tässä (.) 'tässä 'maailmassa [KH4]**
- (214) **näyttäs olevan 'ihan sitte tyhjä 'lasipullo siinä 'vieressä ja [KH4]**
- (215) ja sit (1.8) sit siinä tosiaan (1.6) tän 'olennon 'ympäriilläki (1.3) 'näitä (.) **näyttäs 'muutamia aina sinne tänne 'sinkoilevan [KH4]**

Kieltenvälinen vertailu

Taulukko 10 vertailee englantia, saksaa ja suomea edellä esiteltyjen luokittelujen mukaisesti (englannin ja saksan tiedot von Stutterheim ja Lambert *tulossa*: 213). Inkoatiiviset muodot on eritelty tapahtumista, kuten vertailututkimuksissakin.

Taulukko 10: Tapahtumien rajaaminen: englantia (12 puhujaa), saksa (12) ja suomi (10), 3 maailmaa

	englanti	saksa	suomi
propositioiden määrä	1628	1453	648
rajattuja tapahtumia	27,4 %	51,4 %	36,3 % (235 kpl)
rajaamattomia tapahtumia	44,7 %	20,2 %	28,1 % (182)
inkoatiivisia muotoja	5,8 %	1,7 %	9,6 % (62)
muuta kuin tapahtumia	22,1 %	26,7 %	26,1 % (169)
yhteensä	100 %	100 %	100,1 %

Suomen aineiston puhujat sijoittuvat rajattuina ja rajaamattomina esitettyjen tapahtumien määrissä englannin- ja saksanpuhujien puoliväliin (taulukko 10). Rajattuina ja rajaamattomina esitettyjen tapahtumien määrät ovat suomen kohdalla yllättävän lähellä toisiaan (36,3 % vs. 28,1 %). Englannissa ja saksassa ero on selvä, englannissa rajaamattomien ja saksassa rajattujen hyväksi. Kielten rakenteellisten erojen ja samankaltaisuuksien pohjalta eron olisi voinut suomen aineistossakin olettaa olevan suurempi. Myös inkoatiivisia muotoja on muihin kielisiin verrattuna huomattavan paljon. Inkoatiivisten muotojen tyyppisiä ja mahdollisia syitä suurelle määrälle käsittelen tarkemmin sivulla 76.

Rajaamattomia tapahtumia on suomen aineistossa 28,1 %, kun saksan vastaava luku on 20,2 % ja englannin 44,7 %. Projektin hypoteesin mukaan englanninpuhujien taipumusta kuvata tapahtumat rajaamattomina selittää verbin progressiivimuoto. Suomenpuhujilla ei ole käytössään kielipillistunutta progressiivista, mutta frekventatiivijohdokset sen sijaan ovat produktiivisia ja yleisiä. Ne sopivat hyvin rajaamattoman tapahtumisen ja tekemisen kuvaamiseen. Aineistossa niitä käytetään kuvaamaan etenkin päähenkilön toimintaa (*kuljeskelee, käveleskelee, kurkottelee, kurkistelee, tutkailee, koittelee, läpsyttlee, kaivelee, ravistelee pulloa, heiluttelee pulloa, katselee ympärilleen, taputtelee lätäkköä*). Lisäksi muitakin maailmoissa tapahtuvia asioita kuvataan frekventatiiveilla (*paperit lentelevät tulessa, sinkoilevat ympäriinsä, kivipilarit kohoilevat maasta*). Frekventatiivijohdosten toistuvuuden merkitys sopii hyvin toisaalta päähenkilön toistuvien yritysten kuvaamiseen (*kaivelee, kurkottelee*), toisaalta päähenkilöstä riippumattomien ympäristön ilmiöiden kuvaamiseen. Johdosten huolettomuutta korostava merkitys sopii elokuvan niihin kohtiin, joissa päähenkilö kuljeskelee päämäärättömästi ja ihmettelee uutta ympäristöään (*käveleskelee, tutkailee*). Sattumanvaraisuuden merkitys käy hyvin yhteen luonnonilmiöiden kuvaamisen kanssa⁹. Frekventatiivisia verbimuotoja on suomen aineistossa yhteensä 28, eli 15 % rajaamattomista lauseista on frekventatiivisia. Kyse on siis melko yleisestä kielellisestä keinosta.

Rajattuja tapahtumia on suomen aineistossa 36,3 %, kun saksassa luku on jopa 51,4 %. Yksi syy rajattujen tapahtumien vähäisyyteen saattaa olla eräs poikkeuksellisesti käyttäytyvä suomen kielen verbiryhmä, aistihavaintoverbit. Tarkastelen näitä verbejä seuraavaksi hieman tarkemmin.

Suomen aistihavaintoverbien erityisluonne

Von Stutterheimin (sähköposti 9.5.2008) mukaan kaikki (Kleinin 1994 terminologian mukaan) 1-tilaiset havaitsemisverbit on luokiteltu rajaamattomiksi. Taulukon 10 suomen luvut on laskettu samoin perustein. Kaikki *nähdä*- tai *kuulla*-verbin sisältävät lauseet on siis vertailukelpoisuuden saavuttamiseksi laskettu taulukossa 10 rajaamattomiksi.

Suomen havaitsemisverbit ovat kuitenkin monikasvoisia. Ne voivat saada kahdenlaisen rajattuustulkinnan: Selvimmin ne saavat tilatulkinnan kuvatessaan kykyä (*näen hyvin ilman lasejakin,*

⁹Olen tarkastellut frekventatiivijohdosten merkityksiä proosatekstissä praktikum-työssäni Kairanneva 2005.

VISK § 1503). Intuitioni mukaan myös yksinkertaisempi *se näkee pullon* voi sopivassa kontekstissa tarkoittaa sekä rajaamatonta, jatkuvaa ”havaitsemistoimintaa”, että rajattua tapahtumaa, jolloin verbin merkitys on lähellä verbiä *huomata*. Jälkimmäiseen punktuaaliseen tulkintaan viittaa myös VISK (*Minä näin hänet siellä, samassa tunsin suussani oudon maun*, § 1503, 1512).

Objektin sijanvaihtelu ei *nähdä*-verbin tapauksessa selvennä tulkintaa, sillä partitiivi on myönteisissä lauseissa jaotontarkoitteisilla objekteilla epätavallinen, ja voi marginaalisesti saada osatulkinnan (*en näe pulloa – tai odotas, nyt näen sitä vähän*, keksitty esimerkki). Yleensä partitiivi esiintyy myönteisenä vain jaollistarkoitteisten objektien kanssa (*se näkee maassa jotakin nestettä*), eikä se näin ollen voi ilmaista eroa rajatun ja rajaamattoman tapahtumisen välillä. Jaotontarkoitteisilla objekteilla partitiivia esiintyy myönteisissä lauseissa tavallisesti vain elollisten objektien kanssa (*nähdä jotakuta*), jolloin merkitys on joko ’tavata’, ’tapailla’ (*olemme nähneet toisiamme yleensä lauantaisin*) tai ’tavata toistuvasti’ (*näen häntä joka päivä töissä*). Esimerkiksi verbin *kuulla* tilanne on erilainen: totaaliobjektillisella lauseella *se kuulee veden äänen* voi mielestäni olla sekä rajattu että rajaamaton tulkinta *nähdä*-verbin tapaan, mutta partitiiviobjektillisen *se kuulee veden ääntä* tulkinta on ensisijaisesti rajaamaton.

Kun pyysin Christiane von Stutterheimia tarkentamaan tutkimuksessa von Stutterheim ja Lambert (*tulossa*) käytettyä aistihavaintoverbien luokittelua, hän kyllä tunnisti esittelemäni suomen punktuaalisen tulkinnan havaintoverbeille, mutta mainitsi sen vaativan saksan kielessä tiettyä kontekstia tai morfologista merkintää:

”In German, we interpret these verbs [to see, to hear] as state-like. there are, however, contexts in which you get a reinterpretation yielding a 2-state, punctual reading, for instances in the context of particular adverbs and morphological markings (passive):e.g. Er wurde im Café gesehen, this is something like ’discovered’. But in order to get this reading you have to have additional contextual information which in a way contradicts the state-like reading. The latter is the ’unmarked’ interpretation.” (sähköposti 9.5.2008)

Kumpi sitten on suomen aistihavaintoverbeille ensisijainen ja tunnusmerkitön tulkinta, rajaamaton vai rajattu? Pyrin vastaamaan tähän kysymykseen tämän aineiston osalta tarkasteltua ni aineistossa esiintyviä tapauksia lähemmin. Suomen aistihavaintoverbien erityisluonteen vuoksi esitänkin tapahtumien rajaamisesta toisenkin laskelman, joka vastaa paremmin suomenpuhujan intuitiota. Tässä tarkastelussa perustan tulkintani aistihavainnon rajattuudesta muutamiin tunnusmerkkeihin.

Jos objektin sijanvaihtelu on mahdollinen eivätkä muut kielelliset tekijät ohjaa tulkintaa eri suuntaan, partitiiviobjekti tukee rajaamatonta tulkintaa (esimerkki 216) ja totaaliobjekti rajattua (217).

- (216) se 'jatkaa siitä sittem 'matkaa
 se **'kuulee** (0.7) mt (.) **'↑kuulee** taas tota **'veden tippumista** 'jossakij ja (0.9) ja ja (0.7)
 se onn (0.7) 'yhtäkkiä ku se ol 'liikkunu siellä
 ni se oj 'joutunu tälläsenj 'korkeenj 'kivi (.) 'lohkareen (0.4) tai 'kivikasam 'päälle
 ja (0.4) se **kuulee sitä 'tippumista** jossakin **sitä 'veden tippumista** ja [KH8]
- (217) ni sit se joutuu (.) 'nousee (0.7) 'istumaa (0.4) ja (1.5)
sit se **'kuulee** taas **sen 'plop äänen** ja (.)
 sit se (0.3) 'lähtee (1.7) 'menemää sitä 'ääntä kohti? [KH5]

Joskus rajattu tulkinta voi olla oikeutettu, vaikka objekti olisi partitiivissakin. Esimerkissä 218 ensimmäinen *kuulla*-verbillinen lause hahmottuu rajatun tapahtuman ilmaisevaksi, sillä puhuja kuvaa kuulohavainnon johtavan ilostumiseen. Pari lausetta myöhemmin samaan havaintoon viittaava toinen *kuulla*-verbi toistuukin totaaliobjektillisena.

- (218) et sen 'alta (.) 'nousee semmonen 'kivipaasi
 ja (0.3) se sitten 'nousee sen 'mukana vähän 'ylemmäs? (1.0)
 ja 'sitte se **kuulee** taas **sitä 'tippääntä** (0.7)
 ja 'ilostuu (.)
 koska se 'hymyilee (.)
 sillon ku se **sen 'kuulee** ja (0.6)
 sit se 'laskeutuu sieltä **'↑kivipaadelta** (0.5) [KH2]

Lauseobjekti hahmottuu helpommin kuvaamaan vallitsevaa tilaa kuin yksittäistä havaintoa (219, 220). Esimerkissä 220 myös seuraava *kuuluu* [– –] *tippumisen ääniä* -lause monikkoineen venyttää havaintoa ja tekee siitä tilamaisemman.

- (219) ja (0.3) se **'kuulee** se 'hahmo
veden tippuvan (0.8)
 ja se alkaa 'kaivaa sitä 'hiekkaa (0.6) [KH9]
- (220) 'sittet tää (0.3) 'alkaa tää 'olio (0.5) ää (0.6) **'↑kävelemää**
 t(ai) se **'kuulee**
sieltä 'tippuu 'vettä
 jostakin kuuluu i'han 'selvästi semmosia 'tippumisen ääniä ja (0.6)
 se lähtee 'kävelemään (.) hyvin **'↑vaivalloisesti** [KH8]

Jos lauseessa on temporaalinen adverbi *sit(te(n))* tai narratiivissa usein uuden jakson aloittava partikkeliketju *ja sit(ten)*, lauseen ensisijainen tulkinta on usein rajattu (221, 222). Myös adverbi *yhtäkkiä* tukee rajattua tulkintaa (223). Esimerkissä 224 *sit* ja *yhtäkkiä* yhdessä oikeuttavat rajatun tulkinnan, vaikka objekti onkin partitiivissa.

- (221) ja (.) (sit)te (.) ku se 'ottaa sen (0.3) 'paperin? (.) 'pois sen (0.4) naaman 'eestä
ni **sit** se (.) '**näkeekis sen 'kohan**
mihin sitä 'vettä on (0.8) 'valunu? [KH5]
- (222) sitte siä 'lentelee 'papereita sitä (0.8) miestä 'päin melkein
ku se 'heräilee sieltä 'taas ja (1.4) ää (0.9)
sit se 'jälleen kerran '**kuulee sen (0.5) sen sen (1.2) 'vedel liplatuksen**
ja sit se 'löytää semmosen 'kohan
missä on (0.8) 'märkkää 'paperia [KH7]
- (223) ja (.) **sit** siinä 'kivimuodostelmam 'päällä se '**kuulee taas 'veden 'äänen (.) yhtäkkiä?**
[KH3]
- (224) (ja) sit siälä ei 'ollu tosiaan yhtään '↑vettä
>mut **sit** se '**yhtäkkiä**< '**kuuli sitten (0.8) semmosta 'veden 'liplatusta (1.0) 'jostakin**
(.)
ja sitte rupes 'kaivamaan 'ympäritään sitä '↑hiekkaa [KH7]

sitten ei kuitenkaan esiinny vain rajattuja tapahtumia kuvaavissa lauseissa. Osassa *sitten*-adverbin sisältävistä lauseista muut kielelliset valinnat puoltavat rajaamatonta tulkintaa, ja olen tulkinut ne rajaamattomiksi. Esimerkiksi jos aistihavaintoa ilmaisevaa lausetta edeltävä tai seuraava välitön konteksti kuvaa rajaamatonta tapahtumista, havaintolausekin hahmottuu helposti osaksi rajaamattomien tapahtumien ketjua. Esimerkissä 225 on partitiiviobjekti, ja selvä tapahtumienvaihdos tulee vasta kohdassa *ja sit se huomaa et hetkine*. Toistuva *sit* täyttääkin tässä esimerkissä ehkä muistitaukoa.

- (225) mut sit (.) se (.) just (0.5) 'väistää siitä 'alta '↑poies ja (1.0)
ja tota nin (1.2) mm (1.3) sit (.) sit se 'taas '**kuulee sitä 'liplatusta** jaa jaa (0.9)
'kiipeilee siellä niitten 'kiviem päällä
ja sit se 'huomaa
et hetkine et 'tuolla (0.6) oiss niinku 'taas sitä '↑vettä (0.8)
ja (.) sit se 'ilahtuu ja (0.4) 'vähäsen [KH7]

Tyypillisesti rajaamatonta tapahtumista ilmaisevassa lauseessa ei siis ole ilmauksia *sit(ten)* tai *ja sit(ten)* (edellä 216, 219, 220).

Kuten esimerkeistä käy ilmi, aineiston aistihavaintoverbit kuvaavat usein juuri veden ääntä, sillä veden etsiminen on elokuvassa keskeinen motiivi päähenkilön toimille. Nyt tarkasteltavissa osissa veden ääni on ainoastaan yksittäisten vesipisaroiden putoamista hyvin harvakseltaan¹⁰. Täl-

¹⁰Kahdessa viimeisessä osassa, jotka informantit ovat siis myös kertaalleen nähneet alun osia kertoessaan, vesi myös liplattaa.

lainen ääni hahmottuu helposti yksittäiseksi havainnoksi, jota kuvaamaan sopii huomaamistulkinnan saava aistihavaintoverbi. Päähenkilö myös reagoi lähes jokaisen pisaran ääneen hätkähtämällä tai ilahtumalla. Kielen mahdollisuuksia ja puhujan vapautta esittää henkilön havainto haluamallaan tavalla kuvaa kuitenkin hyvin se, että kyseistä ”veden ääntä” on kuvattu paitsi yksittäisyyttä korostavalla deskriptiivisellä ilmauksella *plop-ääni* myös paremminkin jatkuvaan havaintoon sopivalla ilmauksella *liplatus*.

Kaiken kaikkiaan 11 aistihavaintoa ilmaisevaa lausetta ovat sellaisia, jotka edellä mainittujen tuntomerkkien perusteella tulkitseen rajattua tapahtumaa kuvaaviksi. Rajattuustulkintaan vaikuttavat usein monet tekijät yhtä aikaa, ja ratkaisu on tehtävä tapauskohtaisesti.

Narratiivien tekstilajin tarkoitus on kertoa tarina tai arkisemmin tapahtumakulku. Tässä tarkoituksessa ja etenkin osana juonilinjaa aistihavaintoverbien ensisijaiseksi tulkinnaksi hahmottuu rajattu, yksittäistä tapahtumaa ilmaiseva tulkinta.

Taulukko 11 on päivitetty taulukosta 10 edellä esittelemieni suomalaisempien tulkintojen valossa.

Taulukko 11: Tapahtumien rajaaminen, suomen aistihavaintoverbit otettu huomioon: englantia (12 puhujaa), saksa (12) ja suomi (10), 3 maailmaa

	saksa	englanti	suomi
propositioiden määrä	1453	1628	648
rajattuja tapahtumia	51,4 %	27,4 %	38,0 % (246 kpl)
rajaamattomia tapahtumia	20,2 %	44,7 %	26,4 % (171)
inkoatiivisia muotoja	1,7 %	5,8 %	9,6 % (62)
muuta kuin tapahtumia	26,7 %	22,1 %	26,1 % (169)
yhteensä	100 %	100 %	100,1 %

Tässä aineistossa muutos on muutaman prosenttiyksikön luokkaa: jos kaikki aistihavaintoverbilliset tapahtumat luokitellaan rajaamattomiksi, rajattuja tapahtumia on 36,3 %. Suomalaisemalla jaottelulla rajattujen tapahtumien osuus on 38,0 %. Suppealla aineistolla näillä parilla prosenttiyksiköllä ei ole suurta merkitystä – tulokset ovat samansuuntaiset kummassakin tapauksessa – mutta varsinkaan laajemmissa vertailuissa tällaisia kielikohtaisia eroja ei voi ohittaa kevyesti.

Inkoatiivisuus kielellisenä keinona

Taulukko 12 vertailee englantia, ranskaa ja suomea. Tässäkin ovat mukana kolme ensimmäistä maailmaa kuten aikaisemmissakin vertailuissa, mutta tästä vertailututkimuksesta on jätetty pois tilat, evaluointi ja metakommentit (v. Stutterheim ja Lambert *tulossa*: 219), ja samoin olen menetellyt suomen aineiston kanssa. Saksa ei ollut tässä vertailututkimuksessa mukana.

Taulukko 12: Tapahtumien rajaaminen: englanti (12 puhujaa), ranska (12) ja suomi (10), 3 maailmaa, ei tiloja yms.

	englanti	ranska	suomi
propositioiden määrä	888	552	479
rajattuja tapahtumia	39,0 %	60,0 %	49,1 % (235 kpl)
rajaamattomia tapahtumia	47,0 %	29,0 %	38,0 % (182)
inkoatiivisia muotoja	14,0 %	11,0 %	12,9 % (62)
yhteensä	100 %	100 %	100 %

Ranskan voi kieliopillisten kategorioidensa perusteella odottaa käyttäytyvän samalla tavoin kuin saksan: kummassakaan kielessä ei ole pakollista aspektinmerkintää verbissä. Puhujilla onkin vahva taipumus kuvata tapahtumat rajattuina (60,0 % pro 29,0 %). Odotuksenvastaista tässä vertailussa kuitenkin on inkoatiivisten muotojen suuri määrä sekä ranskan että suomen aineistoissa.

Projektin hypoteesin mukaan englanninpuhujat käyttävät inkoatiivisia verbimuotoja selvittääkseen tapahtumien välisiä suhteita, jotka jäävät muuten havaitusjakeskeisessä perspektiivissä usein tarkentumatta. Saksanpuhujilla muodot ovat harvinaisempia vahvan tapahtumien rajaamistaipumuksen vuoksi (1,7 % pro englanninpuhujien 5,8 %, taulukko 10) (v. Stutterheim ja Lambert *tulossa*: 213). Ranskanpuhujilla muotoja on huomattavan paljon (11 % pro englanninpuhujien 14,0 % samalla tavalla muodostetusta aineistosta, taulukko 12¹¹). Korkea luku on kiinnostava etenkin siksi, että ranskanpuhujat noudattavat elokuvan tapahtumista kertoessaan osallistujaperustaista perspektiiviä (ranskan perspektiivin määrittelystä ks. sivu 26). Von Stutterheim ja Lambert (*tulossa*: 219–220) perustelevat korkeaa lukua monitulkintaisuuden vähentämisellä:

The lack of means to put events in perspective and thus clarify the temporal relations may lead speakers to (over)specify temporal and causal links (Stutterheim ja Lambert *tulossa*: 220).

Tällaisten määrittelyjen ja perustelujen kanssa on mielestäni syytä olla varovainen. Voi nimittäin kysyä, mikä on ”ylimäärittelyä” ja mikä luonnollisen kielen luonnollista redundanssia. Jos ymmärrettävyys ei kärsi vaan paranee ”ylimääräisten” temporaalisten ja kausaalisten vihjeiden avulla, on kyseessä mielestäni tekstilajin ominaisuus ja kielellinen keino, jota ei ole järkevää verrata arvottavasti johonkin toiseen kieleen. Osittain von Stutterheimin ja Lambertin väite saa tukea kielenoppijoiden tuotoksista (saksa L1 – englanti L2, ranska L1 – englanti L2): saksan äidinkieli- sillä puhujilla englannin inkoatiivisia muotoja oli 4,9 %, eli lähes yhtä paljon kuin äidinkielisillä englanninpuhujilla. Ranskanpuhujilla muotoja oli jopa enemmän (17 %) kuin äidinkielisillä (14 %). Etenkin ranskan suurta lukua selittää se, että jotkut puhujat käyttivät inkoatiivisia muotoja

¹¹Ranskan ja saksan luvut eivät ole suoraan verrattavissa toisiinsa, koska ranskan aineistosta on poistettu tilat, evaluoinnit ja metakommentit.

kuvaamaan mitä tahansa vaikeaa tai epäonnistunutta toimintaa, kun taas englannin äidinkielisillä puhujilla muotojen tehtävä on aloittaa temporaalista informaatiota sisältävä tapahtumaketju. (v. Stutterheim ja Lambert *tulossa*: 225–226.) Huomattavakaan interferenssi kielenoppijalla ei kuitenkaan mielestäni oikeuta leimaamaan saman strategian käyttöä puhujan omassa äidinkielessä ylimäärittelyksi tai jotenkin turhaksi. Edellämainitussa sitaatissa Stutterheim ja Lambert mainitsevat perspektiivoinnin keinojen puutteen syyksi inkoatiivisten muotojen tiheälle käytölle – mutta inkoatiiviset muodotthan *ovat* yksi perspektiivoinnin keino siinä missä progressiivi tai tapahtumien rajaaminenkin! Tämä on yksi niistä kohdista taustatutkimuksessa, joissa Englanti on otettu mielestäni liian selvästi lähtökohdaksi ja muita käsitellään poikkeamana englannin perspektiivistä ja siinä käytettävistä keinoista.

Tämän aineiston suomenpuhujat käyttävät myös hyvin paljon inkoatiivisia muotoja, jopa vielä enemmän kuin ranskanpuhujat (12,9 % pro Englannin 14,0 % ja Ranskan 11,0 %, taulukko 12). Yksi selitys on se, että puhujat tuntuvat korostavan päähenkilön tekojen intentionaalisuutta ja etsivät hänen liikkeilleen ja toiminnalleen jatkuvasti selityksiä. Saman havaitsivat von Stutterheim ja Lambert (*tulossa*: 218) ranskanpuhujien suhteen. Sivulla 38 viitattiin orientoinnin kertomusta taustoittavaan tehtävään. Kuten esimerkeistä kävi ilmi, orientointia käytettiin myös selittämään päähenkilön toimintaa.

Selkeimmin toiminnan päämäärä sisältyy konatiiviseen *yrittää*-verbiin. Myös periaatteessa neutraalit inkoatiiviset *alkaa*, *ruveta*, *ryhtyä* ja *lähteä* voivat mielestäni liittyä henkilön toiminnan esittämiseen intentionaalisena ja päämäärään suuntaavana. Esimerkissä 226 inkoatiivinen *alkaa* korostaa kaivamisen alkua. Samalla verbimuoto tavallaan korostaa henkilön päätöstä ryhtyä kaivamaan. Tulkintaa tukevat myös aikaisemmat epäonnistuneet yritykset saada vettä.

- (226) mutta sitte (0.6) sieltä nyt ei näytä sit 'mitään' 'tulevan' (0.9)
ja (1.0) sitte 'hän' (1.9) 'keskittyy siihen' (1.0) 'kosteaan' 'kohtaan siinä' (1.6) siinä (0.4)
'↑maanpinnassa
ja (3.4) **alkaa** sitä sittek 'kaivaa
ja (1.7) ja vähän kai yrittää 'repiäkin auki
ainaki siltä 'vaikuttas ja (0.6) [KH4]

Inkoatiivisten verbimuotojen runsas käyttö sopii osallistujaperustaiseen perspektiiviin ja toimii monessa tehtävässä: *lähtee kävelemään* kuvaa yhden punktuaalisen tapahtuman, *lähtemisen*, mutta korostaa samalla *kävelemisen* alkua. Se kuvaa *kävelemisen* rajaamattomana ja toimii siten yhtenä tapana korvata suomesta puuttuvaa progressiivista verbimuotoa. Ja käyttäähän Englantiinkin inkoatiivisia verbimuotoja nimenomaan tapahtumien aikasuhteiden selventämiseen, miksei siis myös suomi voisi tehdä samoin. Tulkintani mukaan inkoatiivisten muotojen runsas käyttö täydentää osallistujaperustaista perspektiiviä ja selittää myös sitä, miksi Saksaan ja Ranskaan verrattuna

niin suuri osa tapahtumista voi jäädä rajaamattomiksi.

”Ylimäärittelystä” puhumiselle ei mielestäni siis ole sijaa suomenkaan aineiston suhteen. Puhujien käyttämä kieli on luontevaa suomea, eivätkä runsaat inkoatiiviset muodot tunnu luonnottomilta tai ylimääräisiltä.

4.5 Yhteenveto

Tässä luvussa olen verrannut suomea englantiin, saksaan ja ranskaan. Elottomien voimien kielen-
tämässä suomenpuhujat muistuttavat saksanpuhujia, mutta tuloksissa on myös eroja. Tässä ver-
tailussa aineisto on pienenkö, joten selvää taipumusta on vaikea nähdä. Liikkeen suhteuttamises-
sa paikkaan suomenpuhujat noudattelevat selkeästi saksanpuhujien linjaa, samoin temporaalisten
adverbien käytössä. Nämä tulokset ovat kiistattomat.

Tapahtumien rajaamisessakin suomenpuhujat ovat lähempänä saksan- kuin englanninpuhujia.
Taipumus tapahtumien esittämiseen rajattuina ei ole kuitenkaan yhtä vahva kuin saksanpuhujilla.
Inkoatiivisten muotojen määrässä on kiintoisa yhteys ranskanpuhujiin. Molempien kielten puhujat
käyttävät inkoatiivisia muotoja lähes yhtä paljon kuin englanninpuhujat, vaikka näissä kielissä on
muitakin keinoja selventää tapahtumien aikasuhteita.

Suomenpuhujilla on myös samantapainen taipumus korostaa päähenkilön toiminnan intentio-
naalisuutta ja selittää hänen käyttäytymistään kuin ranskanpuhujilla. Taustatutkimuksessa on
havaittu ranskanpuhujien omaksuvan osallistujaperustaisen perspektiivin kertoessaan päähenki-
lön tekemisistä, mutta havaitsijaperustaisen perspektiivin kuvaillessaan ympäristöä. Suomi ei kui-
tenkaan tunnu toimivan samoin ympäristön kuvailun suhteen: ympäristön tapahtumat kuvataan
kyllä usein rajaamattomina kuten havaitsijaperustaisessa perspektiivissä, mutta niissä käytetään
silti usein temporaalisia adverbeja (esimerkki 227).

- (227) mt (.) no (.) 'hiekkamies 'putoo (.) 'tällä kertaa sitten semmoseen (0.6) niinku '↑paperiaavikolle
(1.0)
missä lentelee (0.3) '↑papereita
ja **sitte** sielä 'tuoli pyöri- (.) '↑tuoli pyöryttää (0.5) semmosia 'paperipyörteitä? (0.7)
ja **sit** kuuluu 'taas se '↑tippaääni (0.6) [KH2]

Suomi noudattelee siis näiden vertailujen perusteella melko selkeästi osallistujaperustaista pers-
pektiiviä. Aineistossa on yhtäläisyyksiä sekä saksan- että ranskanpuhujiin, mutta myös huomatta-
tavia eroja.

5 Lopuksi

Olen työssäni tarkastellut lyhytelokuvan pohjalta kerrottuja suomenkielisiä narratiiveja. Olen tarkastellut narratiivien makrorakennetta ja luonnehtinut niiden olennaisia osia. Narratiivien rakenteen tarkastelussa olen täydentänyt tunnettua Labovin teoriaa keskustelunanalyttikoiden näkemyksillä. Narratiivin tapahtumia vie eteenpäin juonilinja, jonka tapahtumia selvennetään ja taustoitetaan orientoinnilla. Lisäksi puhuja jatkuvasti evaluoi kertomaansa, ilmaisee suhtautumisensa kertomuksen tapahtumiin. Vaikka kertomukset ovat monologeja, niissä on paljon vuorovaikutuksellisuutta. Tämä kertoo siitä, että puhujat kokivat kertomistehtävänsä tärkeäksi ja halusivat välittää kuvitellulle kuulijalle ymmärrettävän ja ehkä mielenkiintoisenkin tarinan. Pelkästä neutraalista raportoinnista ei ole kyse.

Tutkielmani päätavoite on tarkastella puhujan perspektiiviä näissä narratiiveissa. Näiltä osin taustateoriani ja viitekehykseni ovat peräisin Heidelbergin yliopistosta alkunsa saaneesta useiden tutkimusten kokonaisuudesta. Olen verrannut suomea oman aineistoni pohjalta muutamisiin tässä kansainvälisessä projektissa tutkittuihin kieliin. Vertailukelpoisuuden saavuttamiseksi olen käyttänyt samaa materiaalia ja koeasetelmaa, ohjeistanut informantit samalla tavalla sekä luokitellut aineiston mahdollisimman pitkälle samoilla perusteilla kuin vertailututkimuksissa. Työssäni olen esimerkeillä ja laskelmilla osoittanut muutamia niistä osatekijöistä, jotka luovat vaikutelmaa tietyistä perspektiivistä.

Suomenpuhujilla on odotuksenmukaisesti vahva taipumus käyttää osallistujaperustaista perspektiiviä kertoessaan lyhytelokuvan tarinan uudelleen. Tämä perspektiivi näkyy molemmilla tutkituilla kielen tuottamisen tasoilla: tapahtuman kannalta olennaisten komponenttien valinnassa ja tapahtumien jäsentämisessä, eli komponenttien suhteuttamisessa toisiinsa. Elottomia voimia kielennetään dynaamisessa asemassa melko harvoin, mikä tukee osallistujaperustaista perspektiiviä: puhujat valitsevat kielennettäväksi päähenkilöön liittyviä asioita eli kiinnittävät enemmän huomiota päähenkilön tekemisiin kuin hänen ympärillään tapahtuviin asioihin. Suomenpuhujat kielentävät elottomia voimia suurinpiirtein yhtä usein kuin saksanpuhujat, mutta painottavat hieman eri kohtia elokuvassa. Suomenpuhujat jäsentävät liikkeen useammin ulottuvaksi alueen rajalle tai sen yli, kuin tapahtuvaksi alueen rajojen sisäpuolella. Liikkeen päätepisteen mainitseminen tai päätepisteeseen suuntautumisen korostaminen on tyypillistä osallistujaperustaiselle perspektiiville.

Puhujat luovat kertomusten juonilinjaan selkeän tapahtumien ketjun, jossa tapahtumat esittävät tyypillisesti rajattuina ja niiden peräkkäisyyttä korostetaan temporaalisilla anaforisilla adverbeilla kuten *sitten*. Tämä tapahtumien ketju kyllä taukoaa usein orientoinnin ja evaluoinnin vuoksi, mutta tämä on spontaanille kertomukselle tyypillistä, jopa välttämätöntä. Kertomus taukoaa vain hyvin harvoin siksi, että puhuja irrottautuu osallistujaperustaisesta perspektiivistä ja omak-suun kertomuksen ulkopuolisen havainnoijan näkökulman, siis havaitsijaperustaisen perspektiivin.

Nämäkin kohdat sijoittuvat aivan kuvailun alkuun, osaksi orientointia (s. 35). Deiktisiä temporaalisia adverbeja esiintyy hyvin harvoin. Tapahtumat esitetään usein rajattuina, ja rajaamisessa käytetään merkitykseltään rajaavia verbejä, totaaliobjektia sekä erilaisia rajaavia määritteitä.

Tämän aineiston perusteella suomenpuhujat hyödyntävät siis selkeästi osallistujaperustaista perspektiiviä. Tämä tukee taustatutkimuksen oletusta kielen kieliopillisten kategorioiden ja puhujille ominaisen perspektiivin yhteydestä. Joissain kohdin ilmeni kuitenkin odotuksenvastaisia piirteitä.

Inkoatiivisia, tapahtuman alkua korostavia verbimuotoja (*alkaa kaivaa, lähtee kävelemään*) esiintyy huomattavan paljon, lähes yhtä usein kuin havaitsijaperustaisessa perspektiivissä, jossa niiden käyttö selventää muuten hämäräksi jääviä aikasuhteita. Ranskanpuhujat ovat osoittaneet vastaavanlaista, joskin suomea heikompaa taipumusta tapahtumien alun korostamiseen. Taustatutkimuksessa taipumus on analysoitu kieliopillisten keinojen puutteesta johtuvaksi turhaksi ylimäärittelyksi. Mielestäni kyse on yhdestä tapahtumia toisiinsa suhteuttavasta kielellisestä keinosta muiden joukossa.

Tapahtumat esitetään siis usein rajattuina kuten perspektiiviin sopii, mutta rajaamattomien tapahtumien osuus on hieman suurempi kuin muilla osallistujaperustaista perspektiiviä käyttävillä kielillä, esimerkiksi saksalla. Tähän saattaa olla syynä perusteellinen ympäristön ja etenkin päähenkilön toiminnan kuvailu, jossa käytetään usein keskeneräisen toiminnan kuvaamiseen sopivia frekventatiivijohdoksia.

Taustatutkimuksessa on tähän mennessä tutkittu lähinnä indoeurooppalaisia kieliä. Eri kielikuntien ja erilaisia kielellisiä keinoja käyttävien kielten ottaminen mukaan typologiseen tutkimukseen on ensiarvoisen tärkeää. Se auttaa tekemään muodostettavasta teoriasta kattavamman. Historiallisista syistä englantia ja indoeurooppalaiset kielet ovat usein yliedustettuina typologisissa vertailututkimuksissa. Näistä kielistä on toki myös saatavilla eniten vertailukelpoista tietoa ja aineistoja. Erilaisia kielellisiä keinoja käyttävien kielten vertaaminen on aina haasteellista, mutta myös hyvin mielenkiintoista. Dialogiton lyhytelokuva antaa vertailututkimukselle hyvän pohjan.

Taustatutkimuksessa on hyödynnetty myös muunlaisia menetelmiä perinteisen tuotosanalyysin lisäksi. Silmänliiketutkimusten tulokset ovat tukeneet projektin tähänastisia tuloksia: osallistujaperustaista perspektiiviä suosivien kielten puhujat esimerkiksi kiinnittävät katseensa liikkeen oletettuun päätepisteeseen ennen kuin aloittavat tapahtuman kuvaamisen (v. Stutterheim ja Carroll 2006: 46–47). Sama on havaittu reaktioaikatutkimuksissa: havaitsijaperustaista perspektiiviä hyödyntävien kielten puhujien reaktioajat ovat merkitsevästi lyhyempiä, he pääsevät aloittamaan kuvauksensa nopeammin, koska eivät aktiivisesti etsi tapahtumalle päätepistettä (v. Stutterheim ja Carroll 2006: 45–46). Tällaiset kielestä ja tuotoksista riippumattomat tutkimustulokset antavat arvokasta tietoa siitä, miten eri kielten puhujat valmistautuvat puhumaan. Kieli vaikuttaa ajatteluun, ainakin kun on kyse puhumiseen valmistavasta ajattelusta.

Lähteet

Aineistolähde

MONTGOMERY, TYRON – STELLMACH, THOMAS 1996: *Quest*.

Kirjallisuuslähteet

BERMAN, RUTH A. – SLOBIN, DAN ISAAC 1994: *Relating Events in Narrative: A Crosslinguistic Developmental Study*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.

BYLUND, EMANUEL. Sähköpostiviestit 5.6.2007 ja tapaaminen Tampereen yliopistossa 17.10.2007.

CARROLL, MARY 2000: Representing path in language production in English and German: Alternative perspectives on Figure and Ground. – Christopher Habel & Christiane von Stutterheim (toim.), *Räumliche Konzepte und sprachliche Strukturen*. Tübingen: Niemeyer s. 97–118.

CARROLL, MARY – LAMBERT, MONIQUE 2003: Information Structure in Narratives and the Role of Grammaticised Knowledge: A Study of Adult French and German learners of English. – C. Dimroth & M. Starren (toim.), *Information Structure and the Dynamics of Language Acquisition*. s. 267–287.

CARROLL, MARY – VON STUTTERHEIM, CHRISTIANE 2003: Typology and information organisation: perspective taking and language-specific effects in the construction of events. – Anna G. Ramat (toim.), *Typology and second language acquisition*. Berlin: de Gruyter s. 365–402.

CARROLL, MARY – VON STUTTERHEIM, CHRISTIANE – NÜSE, RALF 2004: The language and thought debate: a psycholinguistic approach. – Christopher Habel & Thomas Pechmann (toim.), *Approaches to language production*. Berlin: de Gruyter s. 183–218.

Carroll, Mary ym. 2008 = CARROLL, MARY – LAMBERT, MONIQUE – NATALE, SILVIA – STARREN, MARIANNE – VON STUTTERHEIM, CHRISTIANE 2008: *Being specific: the role of aspect in event construal when grounding events in context. A cross-linguistic comparison of advanced second language learners (L1 French–L2 English, L1 German–L2 English, L1 Dutch–L2 French, L1 Italian–L2 German)* – ladattavissa osoitteesta
http://www.idf.uni-heidelberg.de/mitarbeiter/schmiedtova/downloads/HD_texts/.

CHAFE, WALLACE L. (toim.) 1980: *The Pear Stories. Cognitive, Cultural, and Linguistic Aspects of Narrative Production*. Advances in Discourse Processes vol. III. Norwood: Ablex Publishing Corporation.

COMRIE, BERNARD 1976: *Aspect: an Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge: Cambridge University Press.

COMRIE, BERNARD 1985: *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.

- DAHL, ÖSTEN 2000: The tense-aspect systems of European languages in a typological perspective. – Ö. Dahl (toim.), *Tense and Aspect in the Languages of Europe*. Empirical Approaches to Language Typology. Berlin: de Gruyter s. 3–26.
- DAHL, ÖSTEN 1985: *Tense and Aspect Systems*. Oxford: Blackwell.
- HAKULINEN, AULI 1997: Johdanto. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino s. 13–18.
- HAKULINEN, AULI – SAARI, MINNA 1995: Temporaalisesta adverbista diskurssipartikkeliksi. – *Virittäjä* 99 s. 481–500.
- Hakulinen, Auli ym. 2004 = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HALLIDAY, M. A. K. – HASAN, RUQAIYA 1985: *Language, context, and text: aspects of language in a social-semiotic perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 1996: Ollako vai eikö olla – eksistentiaalilauseen subjektin kohtalonkysymys. – *Virittäjä* 100 s. 340–356.
- HOLMES, JANET 2003 [1998]: Narrative Structure: Some Contrasts between Maori and Pakehe Story-telling. – Christina Bratt Paulston & G. Richard Tucker (toim.), *Sociolinguistics. The Essential Readings*. Malden: Blackwell s. 114–138.
- KAIRANNEVA, HENNARIKKA 2005: *Frekventatiivisten verbijohdosten merkityksiä ja käyttö kertovassa tekstissä*. Praktikum-työ. Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos.
- KAIRANNEVA, HENNARIKKA 2008: *Lyhytelokuvasta kerrotun narratiivin osat*. Kandidaatintutkielma. Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1989: *Ja. Rinnastus ja rinnastuskonjunktion käyttö*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 497. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KLEIN, WOLFGANG 1994: *Time in Language*. London & New York: Routledge.
- KUIRI, KAIJA 1984: *Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 405. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LABOV, WILLIAM 1972: *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- LABOV, WILLIAM – WALETZKY, JOSHUA 2003 [1967]: Oral versions of personal experience. – Christina Bratt Paulston & G. Richard Tucker (toim.), *Sociolinguistics. The Essential Readings*. Malden: Blackwell s. 74–104.
- LARJAVAARA, MATTI 1991: Aspektuaalisen objektin synty. – *Virittäjä* 95 s. 372–408.

- OCHS, ELINOR – CAPPS, LISA 1996: Narrating the self. – *Annual Review of Anthropology* 25(1) s. 19–43.
- ROUTARINNE, SARA 1997: Kertomuksen rakentaminen. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino s. 138–155.
- ROUTARINNE, SARA 2003: *Tytöt äänessä. Parenteesit ja nouseva sävelkulu kertojan vuorovaikutuskeinoina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 903. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. 2003 [1997]: "Narrative Analysis" Thirty Years Later. – Christina Bratt Paulston & G. Richard Tucker (toim.), *Sociolinguistics. The Essential Readings*. Malden: Blackwell s. 105–113.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1997: Vuorovaikutus paperilla. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino s. 18–31
- STUTTERHEIM, CHRISTIANE VON – CARROLL, MARY 2006: The impact of grammaticalised temporal categories on ultimate attainment in L2 learning. – Ladattavissa osoitteesta http://www.idf.uni-heidelberg.de/mitarbeiter/schmiedtova/downloads/HD_texts/.
- STUTTERHEIM, CHRISTIANE VON – CARROLL, MARY – KLEIN, WOLFGANG 2003: Two ways of construing complex temporal structures. – Friedrich Lenz (toim.), *Deictic Conceptualization of Space, Time and Person*. Cognitive Linguistics Research. Berlin: de Gruyter s. 97–133.
- STUTTERHEIM, CHRISTIANE VON – LAMBERT, MONIQUE (*tulossa*): Crosslinguistic analysis of temporal perspectives in text production. – Henriette Hendriks (toim.), *The structure of learner varieties*. Berlin: de Gruyter s. 203–230.
- STUTTERHEIM, CHRISTIANE VON – NÜSE, RALF 2003: Processes of conceptualisation in language production: language-specific perspectives and event construal. – *Linguistics* (Special Issue: Perspectives in language production) s. 851–881.
- TOIVAINEN, JORMA 1992: Vieri- ja puhelinkerronnan erot erään viisivuotiaan kuvakirjakertomuksessa: demonstratiivit ja tempukset. – *Virittäjä* 96 s. 60–71.
- VENDLER, ZENO 2005 [1967]: Verbs and Times. – Inderjeet Mani, James Pustejovsky & Rob Gaizauskas (toim.), *The Language of Time: A Reader*. Oxford: Oxford University Press s. 21–32.
- VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkko-versio, viitattu 7.5.2010. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk> URN:ISBN:978-952-5446-35-7

Liitteet

LIITE 1

Quest

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan sitä, miten lyhytelokuvan katsoja kertoo elokuvan tarinan ja sen tapahtumat uudelleen. Vastaavia tutkimuksia samalla lyhytelokuvalla on tehty monissa kielissä (mm. englanti, saksa, italia, ranska, espanja, arabia).

Näet seuraavaksi 10 minuutin pituisen mykän animaatiofilmin. Tehtäväsi on kertoa, mitä elokuvassa tapahtui. Elokuvan tarina on tärkein, ei esimerkiksi se, miten elokuva on tehty tai miten sen tapahtumia voisi syvällisemmin tulkita. Puheesi nauhoitetaan ja se esitetään myöhemmin kuulijoille, jotka eivät tiedä lyhytelokuvasta mitään eivätkä näe filmiä lainkaan.

Näet elokuvan ensin kokonaan, keskeytyksettä alusta loppuun. Tämän jälkeen näet saman elokuvan viidessä osassa. Jokaisen osan jälkeen filmi pysäytetään, ja sinulla on aikaa kertoa, **mitä juuri näkemässäsi osassa tapahtui**. Näin elokuvan sisältö pysyy paremmin mielessä, ja tutkimuksia on myös helpompi vertailla eri kielten kesken.

LIITE 2

Merkistö

Tauot ja sananrajaiset ilmiöt

- (.) mikrotauko (alle 0.2 sekuntia)
- (0.6) mikrotaukoa pidempi tauko (ilmoitettu 0.1 sekunnin tarkkuudella)
- = puhunnokset liittyvät toisiinsa tauotta (asia vaihtuu tai tauottomuus odotuksenvastaista)
- ' glottaaliklusiili tai laryngaalinen puristussupistuma

Sävelkulku

- aa tasainen intonaatio
- aa. selvästi laskeva intonaatio
- aa? selvästi nouseva intonaatio
- !aa korkealta alkava intonaatio
- ↑aa seuraava tavu äännetty ympäristöä korkeammalta
- ↓aa seuraava tavu äännetty ympäristöä matalammalta

Puhenopeus ja äänenvoimakkuus

- >aa< ympäristöä nopeampi jakso
- <aa> ympäristöä hitaampi jakso
- °aa° ympäristöä vaimeampaa puhetta
- JOO (kaikki isoilla) ympäristöä voimakkaampi ääni

Hengitys

- .hhh sisäänhengitys (yksi h-kirjain vastaa 0.1 sekuntia)
- hhh uloshengitys

Äänenlaatu

- #aa# narinalla äännetty vokaali tai useampia merkkien välissä
- jo(h)oo suluissa oleva h-kirjain sanan sisällä kuvaa uloshengitystä, usein nauraen lausuttu sana
- @aa@ äänenlaadun muutos
- £aa£ hymyilevällä tai nauravalla äänellä lausuttu jakso
- mt maiskaus

Muuta

- toi- (yhdysmerkki) sana jää kesken
- (joo) suluissa epäselvästi kuultu jakso, puhunnoksen alussa tai lopussa usein kadottanut soinnin
- (-) suluissa tavu tai sana, josta ei saa selvää
- (-) suluissa sanaa pitempi jakso, josta ei saa selvää